

Nog willen we *volledigheidshalve* u vertellen, dat ds K. van Dijk ds Breukelaar *bewust* oneerlijk acht. Tevens wijst hij er op, dat de telkens op den voorgrond gebrachte eenparigheid der deputaten niet zooveel waard is. Men *verbergt*, als het er op aankomt, zijn afwijkende gevoelens, zelfs ten koste der waarheid.

Waarop grondt ds K. van Dijk deze *krasse* uitspraken?

Op een schrijven van ds Van Rennes d.d. 27 Juni 1934 uit Heeg¹⁾.

Deze schreef immers aan ds K. van Dijk 't volgende:

„Toen in het voorloopig rapport van generale deputaten der generale synode de zinsnede voorkwam, dat ge u in Wonosobo hadt gevestigd zonder toestemming der zendende kerken, heb ik met alle klem daartegen op de vergadering van generale deputaten geprotesteerd en met de stukken aangetoond, dat niet alleen de kerk van Heeg toestemming tot de vestiging had verleend, maar dat ook de generale deputaten die toestemming gaven. (Ik stond alleen voor deze zaak; ds Klaarhamer was toen reeds ongesteld). Desniettenstaande kwam deze zinsnede weinig veranderd in het rapport. Ds Hangelbroek en ondergeteekende hebben toen al het mogelijke gedaan om deze zaak recht te zetten. Wij hebben beiden een uitvoerigen brief aan ds Breukelaar gezonden met duidelijke gegevens uit de notulen. Hangelbroek is persoonlijk bij dr Van Es geweest en we hebben aangeboden als 't moet in de commissievergadering der synode van Middelburg te komen, niet alleen voor deze zaak, maar voor heel de kwestie van Wonosobo. U kunt dus wel begrijpen, dat wij het met het besluit der synode niet eens zijn. We hebben dat dan ook duidelijk uitgesproken in de vergadering van generale deputaten”.

Ds K. van Dijk roept uit: „Werpt dit geen schel licht op wat ds Breukelaar aandurft in zijn streven om mij te treffen? En dit is nu de man, die zich opmaakt om mij te beschuldigen bij de synode van woordbreuk!!”

Uw commissie is van oordeel,

dat de eerste klacht van ds K. van Dijk over de weigering van generale deputaten om in *Het Zendingsblad* enkele onjuistheden weg te nemen

a. wel feitelijk juist is, maar geen rekening houdt met het andere feit, dat de redactie van *Het Zendingsblad*, na een rectificatie van een door ds K. van Dijk geïncrimineerde uitspraak, zoo haast als mogelijk was, deze rectificatie heeft aangebracht, waardoor ds K. van Dijk zich, althans wat *Het Zendingsblad* betreft, ten volle gecontenteerd had kunnen achten;

b. dat de redactie van *Het Zendingsblad* niet geheel ten onrechte, onder andere redenen, bij de weigering der door ds K. van Dijk ingezonden artikelen van de overweging is uitgegaan, dat door zijn talrijke publicatiën de zending in 't algemeen en niet het minst de zending in Wonosobo in 't bijzonder, geschaad werd; in 't midden latend of generale deputaten niet juister gehandeld hadden, indien zij aan ds K. van Dijk, al ware het slechts één maal, de gelegenheid hadden geboden, in *Het Zendingsblad* een korte, zakelijke en gepaste ontvouwing van zijn grieven te geven;

c. dat het besluit van de generale synode van Middelburg 1933, zie: artikel 214⁴⁰, gelijk reeds is uitgesproken, op *verklaarbaar misverstand* heeft berust en *kwade trouw in geen geval* mag worden verondersteld.

B.

Het *tweede* punt, door ds K. van Dijk aan de orde gesteld, is zijn klacht, dat broeders deputaten in een circulaire, verzonden aan al de kerkeraden, zijn voortgegaan hem bij de kerken in verdenking te brengen, door (zonder hem daarmee in kennis te stellen) aan de kerken mee te deelen, dat zij, generale deputaten, betreurden en afkeurden wat hij, naar zijn beste weten, in het belang der goede zaak en voor de eere van zijn Zender gedaan heeft voor de invoering van een complete psalmberijming bij de Inlandsche gemeenten op ons zendingsterrein en tegen het verzet tegen die invoering van de zijde zijner collega's. Hij meent, dat het uw deputaten niet toekwam tegen hem op die wijze partij te kiezen en hun gezag in de weegschaal te leggen, om wat hij in deze zaak meende te moeten doen, bij de kerken verdacht te maken²⁾.

In Mei 1935 werd door generale deputaten een vertrouwelijk schrijven aan alle eerwaarde raden van de gereformeerde kerken in Nederland verzonden van dezen inhoud³⁾:

¹⁾ Zie bijlage 12. Ds K. van Dijk zegt nog, dat hij om ds Breukelaar niet te zeer te compromitteren, van dit alles in zijn brochure heeft gezwegen.

²⁾ Post-scriptum, blz. 6.

³⁾ Zie o. a. Rapport inzake de zending onder heidenen, enz. 1936, blz. 76.

Zeer geachte broeders,

In verband met eenige vragen om inlichting, die naar aanleiding van de publicaties van ds K. van Dijk ter zake van zijn bezwaren tegen het besluit der laatstgehouden generale synode omtrent zijn berijming der Psalmen, uit eenige kerken tot hen zijn gekomen betreffende het liederenboek, dat naast dit psalmboek in den dienst der zending op Java gebruikt wordt, achten ondergeteekenden gewenscht in vertrouwelijk schrijven u het volgende mede te deelen.

Eenparig zijn zij van oordeel, dat zij niet bevoegd zijn over bezwaren tegen het besluit der laatstgehouden generale synode betreffende deze aangelegenheid inlichtingen te verstrekken of hun oordeel te zeggen, anders dan aan de eerstkomende generale synode, waaraan zij hebben te rapporteeren.

Zij betreuren en keuren af, dat ds K. van Dijk zijn bezwaren te dezer zake door de pers heeft gepubliceerd in plaats van er zich toe te bepalen deze alleen in kerkelijken weg bij de eerstkomende generale synode aanhangig te maken.

Naar hun gebleken is, is dit ook het eenparig oordeel van de vergadering van de missionaire dienaren des Woords op Java, weshalve deze, ofschoon haar standpunt te dezer zake handhavend, toch ds K. van Dijk op den door hem ingeslagen weg van publicering door de pers niet zal volgen.

Uw broeders in Jezus Christus,

de deputaten der generale synode voor de zending onder heidenen en Mohammedanen,

D. POL, voorzitter.

A. H. VAN MINNEN, assessor.

W. BREUKELAAR, 1e scriba.

J. KRÜGER, 2e scriba-penningmeester. Enz.

Ds K. van Dijk was van het zenden van dit schrijven van broeders deputaten geheel onkundig, hoewel hij in die dagen in het vaderland vertoefde met verlof¹⁾.

Het schrijven van deputaten grondde zich op het volgende²⁾: Uit een schrijven van de classis Gorinchem en van de kerk te Rotterdam, alsook uit geruchten, die van onderscheiden zijden werden gehoord, was het den deputaten gebleken, dat de publicaties, die ds K. van Dijk inzake zijn psalmberijming en het „Liederboek” alsmede het desbetreffend besluit der generale synode van 1933 deed, de gedachte wekten, dat het in de zending met de zuivere beginselen niet zoo nauw genomen werd en dat hierdoor de andere missionaire dienaren des Woords en niet het minst de docenten van de Opleidingsschool, wat hun gereformeerdeheid betreft, wel wat in verdenking kwamen.

De Afzonderlijke Vergadering gaf aan de deputaten haar leedwezen over die publicaties te kennen en achtte een persdebat over deze materie zeer ongewenscht en tot schade van de zending³⁾.

Ook bleek het aan de deputaten o. a. uit het schrijven der classis Gorcum, dat de gedachte opkwam, dat de klachten van ds Van Dijk metterdaad gegrond waren, omdat zij niet werden weersproken. Mitsdien oordeelden de deputaten, dat zij ter wille van de andere missionaire predikanten en in het belang der zending een vertrouwelijk schrijven tot de kerken moesten richten.

In de tweede plaats zij te dezer zake geconstateerd, dat in de samenspreking met ds K. van Dijk 31 Mei 1935 over zijn publicaties betreffende deze aangelegenheid is gehandeld en daarbij overeenstemming is verkregen. De deputaten en ds Van Dijk hebben toen met elkander goed gevonden om in vervolg van het gezonden vertrouwelijk schrijven een tweede vertrouwelijk schrijven, dat mede door ds K. van Dijk zou worden geteekend, aan de kerken te zenden, hetwelk ook is geschied.

Nog zij medegedeeld, dat drie kerken te dezer zake een schrijven hebben gericht tot deputaten, n.l. de kerken van Drachtster-Compagnie, van Huizum en van Eestrum, die alle drie werden beantwoord.

Ds K. van Dijk schrijft: „Ik weet van een kerk, die in antwoord op dat vertrouwelijk schrijven (n.l. het eerste, dat zonder vóórkennis van ds K. van Dijk verzonden was) een brief zond, waarop zij ook antwoord verzocht. Maar zij kreeg geen antwoord”⁴⁾.

Deputaten verklaren, dat alle drie kerken, die zich naar aanleiding van het

¹⁾ Om de waarheid, blz. 10.

²⁾ Zie memorie van ds W. Breukelaar c.s.

³⁾ Zie acte-stuk I; schrijven van dr F. L. Bakker.

⁴⁾ Om de waarheid, blz. 11.

eerste vertrouwelijk schrijven tot de deputaten hadden gewend, wel degelijk een antwoord van deputaten ontvingen.

Deze opmerking van ds Van Dijk is dus *onjuist*.

De drie bovengenoemde kerken *laakten* het eerste vertrouwelijk schrijven van broeders deputaten en wel op *deze* gronden:

De kerk van *Huizum*¹⁾ had met verwondering en niet zonder ergernis van dat schrijven kennis genomen. Zij achtte het allerminst gerechtvaardigd, wijl in flagranten strijd met het door deputaten zelve geponeerde, dat zij daartoe niet bevoegd zijn. Ook werd door dit schrijven tegen ds K. van Dijk stemming gemaakt en werd dus de eer van „onzen” missionairen dienaar des Woords, die „wij hem ten volle waardig achten om zijns werks wil, aangetast”. Dit schrijven van deputaten ware beter weggebleven.

De kerk van *Eestrum*²⁾ vindt het geen wandaad, dat ds K. van Dijk tegen bepaalde besluiten der laatstgehouden generale synode bezwaren heeft en die kenbaar maakt. Ziet men de betrokken zaak soms liever niet besproken? Sommigen meenden uit het schrijven der deputaten af te leiden, dat het ds Van Dijk uitsluitend te doen was om zijn eigen, door hem vervaardigd psalmboek. Het schrijven geeft dus gemakkelijk aanleiding tot minder gunstige beoordeeling van ds Van Dijk, weshalve de kerk van Eestrum het dan ook betreurt en afkeurt, dat op deze wijze met één der trouwste en meest toegewijde zendingdienaren werd gehandeld.

De kerk van *Drachtster-Compagnie*³⁾ wijst er op, dat ook *De Heraut* bezwaar geopperd had tegen het besluit der synode van Middelburg 1933 betreffende het gemeenschappelijke „Liederenboek”. Heeft ds Van Dijk principieel iets ergers gedaan dan bijvoorbeeld mannen als dr Van Es en dr Van Lonkhuyzen, toen zij in 1926 hun bezwaren kenbaar maakten tegen de kerkrechtelijke zijde der besluiten van Assen, ook in de pers? Enz. De raad kan zich met het oordeel van deputaten allerminst vereenigen.

Uw commissie oordeelt, dat het een *verzuim* van generale deputaten is te achten, dat zij *buiten vóórkennis* van ds K. van Dijk het eerste vertrouwelijk schrijven aan al de gereformeerde kerken in Nederland verzonden hebben, te meer af te keuren, omdat ds K. van Dijk juist met verlof in het vaderland was teruggekeerd, althans zou repatriëeren.

Wat nu de *tweede* klacht van ds Van Dijk betreft, is uw commissie van oordeel, a. dat deze met zijn klacht geen rekening houdt met het feit, dat er door al de publicaties van ds K. van Dijk eenige onrust in de kerken gewekt was, als zouden zijn collega's in Indië het met de zuivere beginselen in de zending niet zoo nauw nemen en generale deputaten zijn artikelen niet wel kunnen ontzenuwen;

b. dat het een verzuim van generale deputaten is te achten, dat zij buiten voorkennis van ds K. van Dijk het eerste vertrouwelijk schrijven aan al de gereformeerde kerken in Nederland hebben verzonden, te meer te betreuren, omdat ds K. van Dijk op dit tijdstip in het vaderland vertoefde.

c. dat, al hadden generale deputaten tot het schrijven en verzenden van bovengenoemd vertrouwelijk schrijven geen *speciale* opdracht, toch hun optreden in dezen niet is af te keuren, omdat de omstandigheden inderdaad hebben aanleiding gegeven tot dit verzenden van de circulaire door generale deputaten;

d. dat ds K. van Dijk juister gehandeld had, indien hij zich gehouden had aan den wensch van de generale synode te Arnhem (1930), dat ds K. van Dijk van verdere publicatie's zou aflaten, te meer omdat hij zijn conscientie reeds in ruime mate had ontlast en, zooals door de zendingssynode van Friesland werd opgemerkt, de zaak van ds Van Dijk *kerkelijk* in behandeling was.

C.

Het *derde* punt door ds K. van Dijk tegen broeders generale deputaten in het geding gebracht is dit:

Dat zij zich, zonder opdracht van de kerken, gemengd hebben in een zaak door hem aanhangig gemaakt bij de kerk van Heeg en door hun advies aan die kerk, evenals door een schrijven aan hem, *getracht hebben te verhinderen*, dat een aanklacht door hem bij zijn kerkeraad ingediend tegen een der dienaren van die kerk, onderzocht zou worden, en *dat het kwaad*, dat volgens de broederen bij hem en volgens zijn gevoelen bij hen gevonden wordt, *bestraft zou worden*.

1) Huizum, 29 Mei 1935.

2) Eestrum, zonder datum.

3) Drachtster-Compagnie, d.d. 27 Mei 1935.

Waarbij zij verzekerden dat ze hem, als hij bij zijn aanklacht volhardde, terwille van de waarheid zouden moeten aanklagen bij zijn kerkeraad wegens overtreding van het 9e gebod; aan welke plicht zij zich tenslotte weer onttrokken hebben ¹⁾).

Deputaten verklaren het volgende: „Onjuist is, dat Heeg *advies* heeft gevraagd aan de deputaten der generale synode wat men te doen had in de door ds K. van Dijk aanhangig gemaakte tuchtzaak tegen ds H. Bergema en dat deze deputaten daarin *advies* hebben gegeven.

De deputaten hebben zich niet gemengd in de bij de kerk te Heeg aanhangig gemaakte tuchtzaak. *Advies*, hoe zij daarin had te handelen, heeft de kerk te Heeg niet gevraagd, en is door de deputaten niet gegeven ²⁾).

Hoe komt ds K. van Dijk aan deze, volgens deputaten geheel *onjuiste* voorstelling? Heeft hij zulk een vruchtbaeren duim?

Broeders deputaten schreven zelf aan ds K. van Dijk te Wonosobo het volgende ³⁾): „Aangezien de kerk te Heeg ons in kennis stelde met uw aanklacht tegen ds H. Bergema, hebben wij ons verplicht geacht haar ook ons oordeel over deze zaak mede te deelen”.

Let wel: *ons oordeel* over deze zaak!

Bij 't geven van informaties aan uw commissie verklaarde ds Breukelaar *eerst* op de vraag van dr Van Es: „Hebben deputaten eenige bevoegdheid om zich in die aanklacht te mengen? Waaraan ontleenen ze die?” het volgende: „De kerk van Heeg vroeg deputaten om *advies*. Mogen zij dan hun gedachten niet zeggen? Maar we hebben ons in de zaak *zelve* niet gemengd”. Hierop vroeg dr Van Es: „Waarom hebt u zich *laten* mengen in die tuchtzaak?” Antwoord van ds Breukelaar: „We hadden op 12 Juli 1935 met ds K. van Dijk gehandeld in tegenwoordigheid van een afgevaardigde van de kerk van Heeg. Niet *zelfstandig* hebben we ons er in gemengd, alleen op nadrukkelijke vraag van de kerk van Heeg”.

Nog weer zegt ds Breukelaar: „„Wij gaven niet anders dan een *inlichting*. We schreven slechts: „Het komt ook ons voor, dat ds Van Dijk afwijkt van zijn belofte””.

Het woord „advies”, verklaart ds Breukelaar, „is dus feitelijk niet juist. We hebben niet gezegd: „Zoo moet gij in Heeg doen”.

„„Na de indiening van de aanklachten door ds K. van Dijk uit Indië bij de onderscheiden zendende kerken, vroegen deze kerken: „Wat moeten wij doen?”, waarop eenvoudig geantwoord werd: „De zaak is in handen van de kerk van Heeg””, aldus ds Breukelaar. „„Men vroeg ons uit Heeg alleen: „Wat is op den 12 Juli 1935 overeengekomen?” en toen hebben we daarover ons gevoelen gezegd””, zegt ds Breukelaar ⁴⁾).

De *notulen* van de vergadering van de vertegenwoordigers van de gereformeerde kerk te Heeg, de leden van het moderamen der Friesche deputaten en de leden van het moderamen der deputaten van de generale synode voor de zending (op 11 October 1935 n.m. 1.30 uur te Amsterdam, Kerkstraat 109) *geven licht*.

Met nadruk werd daar eerst geconstateerd, dat het karakter dezer vergadering zuiver *consultatief* was en derhalve geenerlei bindende beslissing kon worden genomen.

De aanleiding tot het bijeenkomen der vergadering was de mededeeling, door den kerkeraad van Heeg gedaan aan het moderamen der generale deputaten voor de zending, dat ds K. van Dijk vlak voor zijn vertrek een aanklacht heeft ingediend tegen alle missionaire predikanten en docenten op Midden-Java ten Zuiden bij hun respectievelijke kerkeraden behalve tegen ds A. Merkelijn en ds J. C. Rullmann.

Het doel der vergadering was met elkander te overleggen wat te dezer zake zou geschieden.

Nadat geconstateerd was, dat ds K. van Dijk zich zeer beslist schuldig gemaakt had aan verdraaiing van zijn gegeven woord, deelt ds Breukelaar dan mede welke gedragslijn naar zijn oordeel diende te worden gevolgd. Hierop volgt een *breedvoerige samenspreking*, waarbij 'n voorstel in het algemeen instemming

¹⁾ Post-scriptum, blz. 6.

²⁾ Memorie van ds Breukelaar c.s. blz. 9 en 11.

³⁾ Geheim rapport, blz. 9.

⁴⁾ Stenografisch verslag.

vindt. Nadat het hier en daar wat wordt aangevuld en gewijzigd acht men eenparig gewenscht dat het volgende gebeure:

A. de kerkeraad van Heeg schrijve ten spoedigste aan ds van Dijk;

B. het college van de generale deputaten schrijve aan den kerkeraad te Heeg:

1° dat men hem dank zegt voor de toezending der afschriften van de bij hem door ds K. van Dijk ingediende aanklacht en de daarbij behorende missiven;

2° dat naar het eenparig oordeel van de generale deputaten ds K. van Dijk zich schuldig heeft gemaakt aan overtreding van het 9e gebod door verdraaiing van het door hem gegeven woord en verbreking van de verbintenis, die hij 12 Juli tegenover hen deed, gelijk blijken kan uit het mede door hem geteekend schrijven aan de Afzonderlijke Vergadering;

3° dat zij zeer tot hun leedwezen ds K. van Dijk moeten aanklagen bij de kerk te Heeg van ernstige overtreding van het 9e gebod, tenzij dan dat hij ten spoedigste en onvoorwaardelijk terugneme de door hem bij de zedende kerken ingediende aanklachten;

4° dat naar hun eenparig oordeel ds K. van Dijk, indien hij in deze zonde volhardt, wel niet zal kunnen gehandhaafd worden als missionair dienaar des Woords¹⁾;

C. Het college van de generale deputaten schrijve aan ds K. van Dijk:

1°, 2° en 3° als boven;

4° dat deputaten hem afschrift geven van hun schrijven aan den kerkeraad van Heeg te dezer zake.

Uit dit zoogenaamd résumé²⁾ van deze vergadering van de vertegenwoordigers van de gereformeerde kerk te Heeg, de leden van het moderamen der Friesche zedingsdeputaten en de leden van het moderamen der deputaten der generale synode voor de zending (11 October 1935), ook al droeg ze 'n zuiver consultatief karakter en al nam zij derhalve geenerlei bindende beslissing, blijkt dat generale deputaten *zich eenigszins gemengd* hebben in een zaak door ds K. van Dijk ahangig gemaakt bij de kerk van Heeg.

In elk geval gaven deputaten *een advies* aan de kerk van Heeg.

Door dit *advies* en door een *schrijven van deputaten aan ds K. van Dijk* hebben zij getracht ds K. van Dijk tot inkeer te brengen en hem te bewegen, zijn aanklacht tegen ds H. Bergema, missionair dienaar des Woords te Heeg, terug te nemen. Ook hebben ze ds K. van Dijk *gewaarschuwd*, dat ze hem, als hij bij zijn aanklacht volhardde, terwille van de waarheid zouden moeten aanklagen bij zijn kerkeraad wegens overtreding van het 9e gebod³⁾.

Ook hebben ze ds K. van Dijk een *afschrift* van hun *schrijven aan de kerk van Heeg* als bijlage van hun brief aan ds K. van Dijk, toegezonden⁴⁾.

Het voornemen om aan de kerk van Heeg te melden, dat ds K. van Dijk, indien hij in deze zonde volhardt, wel niet zal kunnen gehandhaafd worden als missionair dienaar des Woords, is niet uitgevoerd.

Of deputaten nu niets meer hebben gedaan dan enkel 'n *inlichting* te verstrekken aan den kerkeraad der gereformeerde kerk te Heeg en wel over 't voorgevallene op 12 Juli 1935, schijnt niet geheel juist te zijn, maar is moeilijk uit te maken.

Ds K. van Dijk schreef aan generale deputaten uit Wonosobo⁵⁾:

„Daar het naar mijn bescheiden meening niet tot uw competentie behoort, u te mengen in een zaak, door mij bij den raad eener gereformeerde kerk ahangig gemaakt, veel minder om zoo'n zaak voor dien kerkeraad waar te nemen, deel ik u beleefd mede, dat ik meen op wat gij vraagt in dezen niet te kunnen antwoorden. Ik houd mij aan den kerkeraad, die naar ik hoop zijn roeping zal verstaan. U verzoek ik beleefd uw beurt af te wachten, die pas komt als de generale synode wier deputaten gij zijt, u in dezen opdracht geeft.”

¹⁾ Dit punt is later geschrapt (zie: notulen van de XII deputaten voor de zending).

²⁾ Acte-stuk XIV, résumé.

³⁾ Letterlijk schreven deputaten aan ds Van Dijk: „Met allen aandrang verzoeken wij u, dat gij ten spoedigste uw aanklachten tegen de missionaire predikanten weer terugneemt. Indien gij dit weigert zouden wij, zooals het nu voor ons staat, genoodzaakt zijn bij den raad der gereformeerde kerk te Heeg een aanklacht tegen u in te dienen wegens overtreding van het negende gebod”. (Geheim rapport, blz. 9).

⁴⁾ Geheim rapport, blz. 9 en 10.

⁵⁾ Acte-stuk XVII; d.d. 11 November 1935.

Uw commissie is echter van meening, dat ds K. van Dijk het recht van 't geven van adviezen aan broeders generale deputaten te zeer wil onthouden en beperken.

Uw commissie is van oordeel, dat de klacht van ds K. van Dijk, dat generale deputaten zich, zonder opdracht van de kerken, gemengd hebben in een zaak door hem aanhangig gemaakt bij de kerk van Heeg en door hun advies aan die kerk, evenals door een schrijven aan hem, getracht hebben te verhinderen, dat een aanklacht door hem bij zijn kerkeraad ingediend tegen een der dienaren van die kerk, onderzocht zou worden en *dat het kwaad*, dat volgens generale deputaten bij hem en volgens zijn gevoelen bij hen gevonden wordt, bestraft zou worden

a. in zooverre juist is, dat generale deputaten op verzoek van de kerk te Heeg aan den kerkeraad dezer kerk een inlichting (hun „oordeel”) hebben verstrekt, waartoe zij naar hun overtuiging niet incompetent waren;

b. dat deze handeling van generale deputaten niet bepaald met hun bevoegdheid en mandaten in strijd is gekomen.

D.

Wat het *vierde* punt betreft, ds K. van Dijk heeft nog deze aanklacht, dat generale deputaten met verdraaiing zijner woorden beweren, dat hij iets beloofd heeft, wat hij niet heeft beloofd en nu volgens hun schrijven van 28 April 1935 hem schuldig verklaren aan verbreking van zijn woord.

Den 7den Januari 1935 schreef dr F. L. Bakker 'n brief aan generale deputaten over ds K. van Dijk en de kwestie van zijn psalmboek ¹⁾.

„Een persdebat aan te gaan met ds Van Dijk over deze zaak lijkt mij vruchteloos”, zoo schreef hij. „Maar er leeft bij mij wel 'n andere gedachte. Van Dijk heeft medegedeeld dat hij naar Holland gaat om recht te krijgen in de zaak van het Psalmboek. Hebben deputaten nu genoeg gegevens om Van Dijk te bestrijden? Mijns inziens niet. Over al wat zich afgespeeld heeft hier in Indië na de synode is nog nooit een rapport naar u gezonden. Over dat rapport en de gevoerde correspondentie heb ik natuurlijk niet zelf de beschikking, maar de vergadering. Nu lijkt mij dit de meest gewenschte weg: Deputaten schrijven aan de vergadering via mij om overlegging van alle stukken en rapporten over de kwestie van het Psalmboek, dan zal ik zorgen dat u het dossier over deze zaak volledig ontvangt. Heeft u bovendien nog bijzondere punten waarover u meer licht wenscht, zendt u mij dan een vragenlijst, dan zal ik die ook beantwoorden. Gaarne ontvang ik antwoord per luchtmail opdat ik de stukken tijdig in gereedheid kan brengen. Het spijt mij dat ik u dit moet schrijven, maar ten slotte gaat het in deze zaak om de synode, die door Van Dijk wordt aangevallen, enz. Ik kan deze stukken echter alleen overleggen op uw verzoek”.

29 Januari 1935 kwam 'n schrijven bij de Afzonderlijke vergadering van generale deputaten binnen, waarin dezen haar nadere inlichtingen verzochten over de kwestie van het Psalmboek ²⁾. Dit schrijven werd beantwoord door de Afzonderlijke vergadering met het inzenden van een rapport, dat aansloot bij vorige rapporten ³⁾. Het speet de vergadering zeer, dat zij geroepen zijn om over deze zaak te schrijven en naar Holland te rapporteeren; maar zij kunnen en

¹⁾ Acte-stuk I.

²⁾ Zie: Om de waarheid, blz. 73.

Aan dr Bakker schreven broeders deputaten den volgenden brief:

Wij verzoeken u aan de Afzonderlijke Vergadering van missionaire predikanten op Midden-Java namens de deputaten te vragen:

1. Ons spoedig te zenden een volledig rapport van wat er terzake van het Psalmboek van ds Van Dijk sinds de laatstgehouden generale synode is gebeurd op Java.

2. Ons een gespecificeerde opgave te doen toekomen van de door ds Van Dijk in „Uit Keboemen” gepubliceerde vertalingen van gezangen, die naar haar oordeel „tendentieus” zouden zijn weergegeven.

3. Ons te willen mededeelen of de door ds Van Dijk gegeven berijming der psalmen naar haar oordeel en het oordeel van tot oordeelen in dezen bevoegde Inlandsche christenen voldoet aan de eischen van een goede Javaansche psalmberijming.

4. Bovendien ons alles te willen melden wat dienstig kan zijn voor een rechte beoordeeling van heel deze zaak.

³⁾ Zie: Om de waarheid, blz. 73.

mogen niet anders, nu ds Van Dijk hun geschreven heeft, dat hij naar Holland gaat om een campagne tegen de vergadering te voeren ¹⁾.

Dit schrijven aan generale deputaten ²⁾, waarvan ds Van Dijk 'n afschrift ontving, werd door dezen beantwoord op 14 Mei 1935 en wel uit Drachtster-Compagnie, dus tijdens zijn verlof hier te lande.

De toestand was op het hoogst gespannen en generale deputaten gingen zich nu met deze zaak bemoeien.

De vraag kan hier worden gesteld: Hadden generale deputaten tot samensprekingen met ds K. van Dijk eenige opdracht? Het antwoord moet luiden: Neen!

Maar deputaten verklaren ³⁾:

„De deputaten hebben zich niet bevoegd geacht om over de geschillen tusschen ds K. van Dijk en de Afzonderlijke vergadering te oordeelen en daarover een uitspraak te doen. Zij hadden daartoe geen opdracht. Maar de zaak was op Java vastgelopen. Zij oordeelden, dat het mitsdien wel op hun weg lag een ernstige poging te moeten doen om de broeders tot elkander te brengen en de zaak waarover zij verschillen te brengen tot een gewenschte oplossing... Zij hebben tot dat doel ds K. van Dijk, eer deze naar Java terugkeerde, uitgenoodigd om met hen hierover een samenspreking te houden”.

Gaarne aanvaardt uw commissie de uitnemende bedoelingen van brs deputaten, dat n.l. uitsluitend *het belang der Zending* bij hen voorzat. Ook erkennen we gaarne, dat generale deputaten volkomen gerechtigd waren tot wat ze deden, maar uw commissie vraagt zich wel af, of nu broeders deputaten het aangewezen lichaam vormden, om den weg tot verzoening te effenen. Tusschen ds Van Dijk en broeders deputaten waren in den loop dezer droeve geschiedenis niet onbelangrijke geschillen gerezen. En al was er een *verzoening* getroffen, broeders deputaten waren hierover meer content dan ds K. van Dijk. Ze konden dit weten ⁴⁾. De schijnbaar geheelde wonden, waarvan de litteekens nog zichtbaar waren, konden zeer gemakkelijk weer opengaan. Ds K. van Dijk, door het tegenover hem gepleegde onrecht *overgevoelig* geworden, was niet zonder wantrouwen tegenover broeders deputaten vervuld. Al zou nu dit wantrouwen tegenover broeders deputaten zelfs *ongemotiveerd* en *voor de volle honderd procent* op niet te verdedigen *achterdocht* zijn gebaseerd geweest, dan hadden broeders deputaten daarmede toch ten zeerste rekening moeten houden. Zij hadden zich de vraag moeten voorleggen: Zijn wij, generale deputaten, wel de aangewezen mannen om met den ook jegens ons zoo wantrouwenden ds K. van Dijk samensprekingen te houden ten einde in Indië tot een beteren toestand te geraken ⁵⁾.

Hoewel dus broeders deputaten konden weten: ds Van Dijk is op het punt van zijn Psalmboek met blindheid geslagen en: ds Van Dijk verandert telkens als een oplossing gevonden is, weer van houding en verbreekt zijn gegeven belofte ⁶⁾, grepen zij niettemin de zaak-Van Dijk, gelijk Mozes in Egypte de slang, bij den staart. Zulk 'n optimisme zou te loven zijn, als het niet zoo *gevaarlijk* ware. De toestand is dan ook eer *verergerd* dan verbeterd.

Verschillende samensprekingen met ds Van Dijk zijn door broeders deputaten gehouden. Eindelijk werd een overeenkomst getroffen, op 12 Juli 1935, door allen

¹⁾ Als voren.

²⁾ Zie: Om de waarheid, blz. 73—92. Dit schrijven is d.d. 23 April 1935.

³⁾ Zie geheim rapport, blz. 2.

⁴⁾ Ds K. van Dijk schreef op 1 Juli 1935, dus na 24 Juni 1935 aan generale deputaten: „Om nu te komen tot de beantwoording van dit schrijven, moet ik beginnen met te zeggen, dat ik met dat schrijven d.d. 26 Juni in dezen vorm onmogelijk accoord kan gaan. Ik zou daardoor leedwezen betuigen over de door mij uitgebrachte beschuldigingen en die alle geheel terugnemen...

... Ik weiger niet mij over al die beschuldigingen te verantwoorden. Daarom kan ik ze onmogelijk herroepen, tenzij mij eerst is aangetoond, dat ik mij vergist heb en mijn broeders iets ten laste gelegd heb, wat niet waar was” (Drachtster Compagnie, 1 Juli 1935).

⁵⁾ Ds Van Dijk schrijft: „Dat deze zaak niet kon worden afgehandeld door generale deputaten ligt voor de hand. Zij hadden daartoe geen opdracht. Ook zijn zij zelf wel eenigszins partij in deze zaak. De zendende kerken zijn de eerste instantie om „zich in te laten met deze zaak, die haar ambtsdragers raakt”.

⁶⁾ Deze uitdrukkingen werden uit Indië door de Afzonderlijke Vergadering aan deputaten geschreven. Zie brief, eind Juni 1935, acte-stuk XII en Om de waarheid, blz. 74. Ds Van Dijk vraagt echter: „Welke belofte heb ik verbroken?” (Om de waarheid, blz. 74, noot 2).

(ook door ds K. van Dijk) met hun handteekeningen bevestigd, een overeenkomst, waarover zooveel is te doen geweest¹⁾.

Deputaten schreven later aan ds K. van Dijk te Wonosobo het volgende²⁾: „Gij en wij hebben ons over dit verkregen resultaat met elkander verblijd en waren daarvoor dankbaar. Den volgenden dag, 13 Juli 1935 (dus onmiddellijk na de plechtig-beklonken overeenkomst) hebt gij ons een brief geschreven, waarin te dezer zake deze uitdrukking voorkwam „Onze vergadering had voor u en mij een bevredigend verloop”. Gij waart dus door het verkregen resultaat bevredigd. En gij waart overtuigd, dat ook wij bevredigd waren. En dat was ook zoo”.

In weerwil van deze plechtig aangenomen overeenkomst had ds K. van Dijk, nog wel vlak voor zijn terugkeer naar Indië, tegen schier alle missionaire predikanten en docenten van Midden-Java een aanklacht wegens laster bij de verschillende zendende kerken ingediend. En dit op grond van uitlatingen, die men vroeger tegenover hem of omtrent hem gedaan had, maar die blijkens schrijven van de Afzonderlijke Vergadering d.d. 7 Augustus waren teruggenomen en dus niet meer bestonden.

Broeders deputaten zeggen dan ook³⁾: „Is dit niet een verbreken van de verbintenis, die ds Van Dijk na breede bespreking met beslistheid aanvaard heeft?”

Ze schreven hem⁴⁾: „Wij meenen derhalve, dat gij hierdoor hebt gehandeld in strijd met hetgeen het negende gebod des Heeren van ons vraagt, doordat gij uw woord niet hebt gehouden... Met allen aandrang verzoeken wij u, dat gij ten spoedigste uw aanklachten tegen de missionaire predikanten weer terugneemt. Indien gij dit weigert zouden wij, zooals het nu voor ons staat, genoodzaakt zijn bij den raad der gereformeerde kerk te Heeg een aanklacht tegen u in te dienen wegens overtreding van het negende gebod. Het zou ons innig leed doen, indien wij daartoe zouden moeten overgaan”.

Wat bewoog dan toch ds K. van Dijk vlak voor zijn terugkeer naar Java, zoodat verdere samenspreking met broeders deputaten afgesneden was⁵⁾, zijn aangegane overeenkomst te verbreken?

Ge kunt zijn refutatatie lezen in 't geheim rapport⁶⁾.

Hij schrijft daar⁷⁾: „Broeders, hoe kunt gij toch uw optreden tegen mij voor God verantwoorden? Voelt gij zelf niet hoe schreeuwend partijdig gij zijt? Gij weet zeer goed, dat de broeders op Java de leugens, waarmede zij mij bij u beschuldigd hebben, niet hebben ingetrokken.”

Nu laten we dit woord „leugens” geheel voor rekening van ds K. van Dijk. We zullen op deze en andere al te scherpe uitdrukkingen nader terugkomen en daarover ons oordeel geven.

Eén ding vergete men niet: De overeenkomst van 12 Juli 1935 was *conditioneel*.

Prof. Greijdanus schreef aan ds Breukelaar: „Wanneer het aankomt op de vraag, of ds K. van Dijk met die indiening van aanklachten zijn belofte van 12 Juli gebroken heeft, dan meen ik, dat op die vraag geen bevestigend antwoord gegeven kan worden. Want de belofte van 12 Juni 1935, ook door ds K. van Dijk geteekend, was *conditioneel*. Het antwoord der broeders uit Indië was slechts ten deele toestemmend en daarmede was de conditie niet vervuld. Althans kon ds K. van Dijk dit antwoord zeer goed opvatten als niet-accepteering der conditie... En daarom kan zonder meer ds K. van Dijk niet ten kwade geduid worden, dat hij die verklaring heeft verstaan als een niet-aanvaarden der gestelde voorwaarde. Ik meen het dan ook te moeten betreuren, dat broeders deputaten dien brief aan ds K. van Dijk gezonden hebben, omdat ik de beschuldiging daarin tegen hem ongegrond acht”.

Zelfs adviseert prof. Greijdanus broeders deputaten dien aan ds K. van Dijk toegezonden brief *terug te nemen*⁸⁾.

Prof. Greijdanus schrijft: „Het antwoord der broeders uit Indië was slechts ten deele toestemmend”. Wat bedoelde hij daarmede?

De Afzonderlijke Vergadering maakte immers dit voorbehoud: „Het spreekt

1) Zie o. a. Geheim rapport, blz. 2 en 3.

2) Zie: Geheim rapport, blz. 6—10.

3) Geheim rapport, blz. 6—10.

4) Als boven.

5) Geheim rapport, blz. 9.

6) Geheim rapport, blz. 6—10.

7) Geheim rapport, blz. 10 v.v.; brief uit Wonosobo, 11 November 1935.

8) Brief van prof. Greijdanus aan ds W. Breukelaar, zonder datum.

vanzelf, dat dit geen inbreuk maakt op alle zakelijke argumenten, door ons aangevoerd". Feitelijk werden deze zakelijke argumenten van de Afzonderlijke Vergadering door deze clausule nog scherper geaccentueerd.

Broeders deputaten hadden tegen dit voorbehoud in de verklaring van de Afzonderlijke Vergadering geen bezwaar. Maar niet alleen deputaten hebben over deze clausule te oordeelen, ook ds K. van Dijk heeft het volste recht zijn meening over dit voorbehoud te hebben.

Deputaten achtten, in weerwil van deze clausule van de Afzonderlijke Vergadering, den weg nu weer open, dat men weer met elkander zou kunnen vergaderen en samenwerken en ds K. van Dijk dus zonder bezwaar weer kon terugkeeren¹⁾.

Later bleek eenige onzekerheid bij deputaten over het voorbehoud van de Afzonderlijke Vergadering en al haar leden. Er ontstond bij een enkele van broeders deputaten eenige *twijfel*²⁾ over de uitdrukking van 7 Augustus 1935: „Het spreekt vanzelf, dat dit geen inbreuk doet op alle zakelijke argumenten door ons aangevoerd”.

Deze twijfel was niet heelemaal *ongegrond*.

Broeders deputaten gingen dan nu ook bij de Afzonderlijke Vergadering op kondschap uit.

Broeders deputaten vraagden echter niet: „Wat bedoelt gij met deze uitdrukking?”

Zij schreven naar Indië³⁾: „Het spreekt vanzelf, dat wij den inhoud (van uw brief) aldus verstaan, dat gij door dit schrijven ook alle beschuldigingen, vervat in uw schrijven d.d. 23 April 1935 hebt teruggenomen, waarmede natuurlijk niet is gezegd, dat deze zakelijk onjuist waren”. Enz.

Ja, om alle misverstand af te snijden, zonden broeders deputaten aan de Afzonderlijke Vergadering op Midden-Java opnieuw een brief over deze zaak. Ze schreven o. m.⁴⁾: „Er werd vermoed, alsof gij door uw uitdrukking de terugname van al het onaangename, wat het zakelijke betreft, weer te niet doet. Hierover moet volledige helderheid en zekerheid worden gegeven”.

De Afzonderlijke Vergadering deelde nu bij schrijven van 20-11-'35 mede⁵⁾, „dat zij zich wat de interpretatie van bovengenoemde uitspraak (n.l. over het terugnemen van al het onaangename in de uitlatingen) betreft, geheel aansluiten bij de interpretatie daarvan, die door de generale deputaten gegeven is. Alle uitdrukkingen uit het schrijven van 13 April j.l. (1935) die een beoordeeling bevatten over den persoon en de handelwijze van ds Van Dijk werden door de vergadering niet alleen formeel, maar ook *materieel* geheel teruggenomen. Alleen: terugneming van een beschuldiging houdt geenszins de ontkenning van haar inhoud in, maar alleen dat men ze van de tafel afneemt en afziet van verdere behandeling. Het eenige wat de vergadering van 7 Augustus 1935 gehandhaafd heeft, zijn de „zakelijke argumenten”, dat zijn dus de argumenten die betrekking hebben op de „zaak” van het Psalmboek”.

Volgens broeders deputaten was dus nu aan de conditie, door ds K. van Dijk gesteld, *volkomen* voldaan. Ds Van Dijk mocht dus zijn eens gegeven woord niet breken. „Die een zaak ophaalt”, zegt een der deputaten, „scheidt den voornaamsten vriend”.

Maar nu is er *nog* een zeer belangrijke vraag, waarom zich hier feitelijk alles beweegt: Wat is de beteekenis van de woorden: „*het onaangename in de uitlatingen*”?

De interpretatie van broeders deputaten verschilde van die van ds K. van Dijk.

Deze schreef aan broeders deputaten⁶⁾: „Ik zou alleen maar al het onaangename terugnemen. Dit was iets anders. Dit was op de vergadering heel duidelijk. Ik weigerde mijn beschuldigingen terug te nemen, maar als ik in den toon van mijn schrijven soms noodeloos onaangenaam geweest was, nam ik dat

1) Geheim rapport, blz. 5.

2) Geheim rapport, blz. 14.

3) Geheim rapport, blz. 14.

4) Geheim rapport, blz. 15.

5) Geheim rapport, blz. 17.

6) Geheim rapport, blz. 10—14. „Het onaangename ziet slechts op den vorm, evenals het ook in mijn verklaring slechts op den vorm sloeg”, schrijft ds Van Dijk (Acte-stuk XIII, begin September 1935) en later (Acte-stuk XIV, September 1935): „Maar dit raakt alleen den vorm. Mijn beschuldigingen aan hun adres, met name het verwijt, dat ze lasteren, handhaaf ik ten volle”.

gaarne terug. Daarmee naamt gij genoeg, alleen op één voorwaarde: De broeders zouden ook niet meer terug hoeven te nemen dan het onaangename in hun schrijven. Want, zoo zei ds Breukelaar: Gelijke monniken, gelijke kappen". (Lees voor ds Breukelaar: ds Hangelbroek).

Deputaten, door ons gehoord, verklaren, dat dit van a tot z onjuist is. 't Is alles gefantaseerd. Het is alles mystificatie. En... de notulen van deze vergadering zwijgen!

Bezien we dan het gestipuleerde even iets meer van nabij.

Broeders deputaten schreven aan ds Van Dijk¹⁾:

„Tegen de uitdrukking: „*beschuldigingen terugnemen*” hadt gij bezwaar, omdat dit, naar gij meendet, de gedachte zou kunnen wekken, alsof die beschuldigingen onwaarheid zouden behelzen... Wij waren echter gaarne bereid, de uitdrukking „*beschuldiging*” te vervangen door de algemeene en nog meer omvattende uitdrukking: „*al het onaangename in de uitlatingen*” omdat daarmede hetzelfde bereikt werd”.

Al weer zegt prof. Greijdanus²⁾:

„Wat de onderscheiding van *vorm* en *inhoud*, door ds K. van Dijk in zijn schrijven van September l.l. aan den kerkeraad te Heeg gemaakt, betreft, deze acht ik na lezing van de mij toegezonden stukken niet onjuist. Want èn ds K. van Dijk èn broeders deputaten schrijven, dat hij het woordeke „*beschuldigingen*” in de verklaringen van 12 Juli j.l. verwierp, maar de uitdrukking „*al het onaangename in de uitlatingen*” aanvaardde. Wel zeggen broeders deputaten, dat dit laatste meer omvat dan het eerste. Dit is echter slechts juist, wat den omvang aangaat, niet wat de diepte, den inhoud betreft. Juist de tegenstelling: niet „*beschuldigingen*”, slechts „*al het onaangename in de uitlatingen*” wijst aan, dat het bij het eerste woord gaat om den inhoud, bij de laatste uitdrukking om de wijze van zeggen”.

Aldus prof. Greijdanus, wien het allerminst aan scherpzinnigheid ontbreekt.

Trouwens, ds K. van Dijk mankeert het evenmin aan groote scherpzinnigheid van verstand! Hij heeft de betekenis van de woorden „*het onaangename in de uitdrukkingen*” blijkbaar beter begrepen dan broeders deputaten.

Het komt uw commissie voor, dat de kwalificatie, dat ds K. van Dijk in strijd gehandeld heeft met hetgeen het negende gebod des Heeren van ons vraagt, heusch zoo vast niet staat.

Over het *dreigement*, dat broeders deputaten, bij weigering van ds K. van Dijk om *zijn* aanklachten bij den raad der gereformeerde kerk te Heeg ten spoedigste weer terug te nemen, bij bovengenoemde kerk een aanklacht tegen hem zouden indienen wegens overtreding van het negende gebod, zullen we maar zwijgen! *Men dreigt den broeder niet.*

Of ook uw commissie het niet betreurt, dat ds K. van Dijk een aanklacht tegen ds H. Bergema heeft ingediend bij de zedende kerk van Heeg, is een andere vraag.

Om 's Heeren wil en om het belang van Gods Koninkrijk hadden wij gaarne een *ander* optreden gewenscht, maar het recht daartoe mag aan ds K. van Dijk niet worden ontzegd, ook al teekende hij (conditioneel) de op 12 Juli 1935 gestipuleerde belofte.

Uw commissie is van oordeel, dat de klacht van ds K. van Dijk, dat generale deputaten met verdraaiing zijner woorden beweren, dat hij iets beloofd heeft, wat hij niet heeft beloofd en nu volgens hun schrijven van 28 April 1935 hem schuldig verklaren aan verbreking van zijn woord;

a. in zooverre juist is, dat generale deputaten de overtuiging hadden, dat ds K. van Dijk op 12 Juli 1935 ook door hem plechtig bezegelde stipulatiën heeft verbroken;

b. dat uit de stipulatiën zelve en de desbetreffende brieven, enz. dit verbreken van de plechtige overeenkomst van 12 Juli 1935 niet evident blijkt, daar de gebezigde uitdrukkingen in de stipulatiën, bezien in het licht der gewisselde stukken, voor tweërlei uitlegging vatbaar zijn;

c. het dus ook niet staande kan gehouden worden, dat ds K. van Dijk zich aan verbreking van zijn op den 12 Juli 1935 gegeven woord heeft schuldig gemaakt.

¹⁾ Geheim rapport, blz. 7.

²⁾ Brief aan ds W. Breukelaar, zonder datum.

E.

We naderen het *einde* van ons rapport.

De vraag is nog deze: Hebben broeders deputaten geen bezwaren of klachten tegen ds K. van Dijk?

Deputaten hebben uw commissie verklaard, dat zij veel op de houding van ds Van Dijk hebben aan te merken, maar dat zij liever niet spreken van „grieven” of „aanklachten”.

Broeders deputaten hebben uw commissie medegedeeld¹⁾, dat ds K. van Dijk zijn brochure zóó laat deed verschijnen, dat de generale deputaten geen gelegenheid meer hadden vóór de generale synode te overleggen, wat hun in verband hiermede te doen stond. Voorts dat 'n afschrift van genoemd postscriptum door ds K. van Dijk hun zóó laat is toegezonden, dat het eerst in hun bezit kwam op 24 Augustus, dus op den vooravond der synode.

Dan wijzen deputaten erop, dat in de buitengewone vergadering van de generale deputaten met ds K. van Dijk, gehouden 24 Juni 1935 *alle* geschillen tusschen hem en de deputaten breedvoerig zijn besproken en tot een wederzijds bevredigende oplossing zijn gebracht. Daarna is over en weer de hand der verzoening gegeven en is den Heere dank gezegd voor de bereikte overeenstemming. Het resultaat van deze samenspreking is neergelegd in de publicatie, die door de deputaten en ds K. van Dijk is geteekend en door ds K. van Dijk is geplaatst in: *Uit Keboemen*²⁾ en door de generale deputaten in *Het Zendingsblad* van Juli 1935.

Deze publicatie is ook te vinden in het Rapport inzake de zending onder heidenen en Mohammedanen van deputaten der generale synode van de gereformeerde kerken, saam te komen in den jare 1936.

Ds K. van Dijk verklaart daar, dat ook hem duidelijk aan het licht is getreden, dat de minder aangename verhoudingen haar aanleiding vonden in een niet onbelangrijk misverstand.

Ook spraken ds K. van Dijk en deputaten uit, dat zij met betuiging van leedwezen over de onaangename verhouding die is ontstaan, alle minder aangename uitlatingen terugnemen, die in correspondentie, rapport of publicatie tegenover elkander zijn uitgesproken en zij zich verbinden, over en weer, *hierop niet weder terug te zullen komen*.

Deputaten wijzen er *met klem* op, dat *zij* zich stipt aan deze overeenkomst hebben gehouden. Aangezien ds Van Dijk alle minder aangename uitlatingen had teruggenomen, hadden zij te dezer zake geen grieven meer. Ook wenschen zij zich te *blijven* houden aan wat overeengekomen is.

Met smart, aldus deputaten, moet echter geconstateerd, dat ds K. van Dijk zich aan deze verbintenis niet heeft gehouden. Behalve in enkele andere uitlatingen na 24 Juni 1935 heeft hij thans in zijn brochure „Om de Waarheid” en in zijn gemeld „Post-scriptum” deze verbintenis geheel verbroken en is hij op alle den 24 Juni 1935 teruggenomen onaangename uitlatingen teruggekomen in scherper en in uitgebreider vorm dan ooit te voren. Hij deed dit zonder opgave van eenige reden; zonder dat er na 24 Juni 1935 zich *te dezer zake* iets nieuws had voorgedaan en zonder eenige kennisgeving, dat hij de overeenkomst wilde verbreken.

De generale deputaten achten deze houding in strijd met den eisch der getrouwheid aan het door ds K. van Dijk gegeven woord. Herinnerd mag worden, zoo verklaren deputaten, aan Spreuken 17 : 9: „Die de overtreding toedekt zoekt liefde, maar die de zaak weder ophaalt, scheidt den voornaamsten vriend”.

Uw commissie vindt deze houding van ds K. van Dijk *schier onverklaarbaar*. Ook uit Indië bereikte deputaten de klacht³⁾: „Ds Van Dijk verandert telkens, als een oplossing gevonden is, weer van houding en breekt zijn gegeven belofte”. „Tot twee malen toe hebben wij met ds Van Dijk vergaderd en zijn op onze vergaderingen tot overeenstemming gekomen, doch tot twee malen toe is ds K. van Dijk na de vergadering van inzicht veranderd”, aldus de Afzonderlijke vergadering. Nu weet uw commissie zeer wel, dat ds Van Dijk hierop antwoordt⁴⁾: „Ik betwist de waarheid van deze bewering. Welke oplossing was gevonden? Waarin bestond mijn verandering van houding? Welke belofte heb ik ver-

¹⁾ Zie memorie van deputaten. Bezwaren tegen ds K. van Dijk zijn telkens aan deze memorie ontleend.

²⁾ Zie het Juli-nummer van het jaar 1935.

³⁾ Brief van de Afzonderlijke Vergadering eind Juni 1935 aan generale deputaten. Zie ook: Om de waarheid, blz. 74.

⁴⁾ Om de waarheid, blz. 74, noot 2.

broken?" We hebben hier te doen met voor ons niet te controleeren beschouwingen. Maar we stuiten toch bij ds K. van Dijk op een irrationeele rest. Als uw commissie zich aan 'n verklaring waagt, zou ze deze moeten zijn:

Wat ds Van Dijk wilde is een *onpartijdig onderzoek* van de tegenover elkaar geuite beschuldigingen.

Zoo schrijft hij dan ook aan de classis Workum: „Deputaten worden geprezen om de moeite, die zij genomen hebben om de dissentiërende broeders tot overeenstemming te brengen. Ik betwist dat zij dit gedaan hebben. Zij hebben slechts getracht mij te bewegen, de verkeerde houding van anderen goed te keuren". In 'n brief aan de Afzonderlijke vergadering in Indië schrijft hij: „Alleen wil ik dan, dat de klachten onderzocht worden". „Zijn gebed", zegt hij ¹⁾, „gaat gedurig op, dat God de waarheid aan het licht moge brengen". „Deputaten zijn op de zaken niet ingegaan. De beschuldigingen zijn door hen niet onderzocht" ²⁾, zoo klaagt hij.

Hardnekkig en onverzettelijk houdt hij aan deze gedachte vast. Er is voor hem maar één weg om de wanverhouding op te ruimen: de weg van het *onpartijdig onderzoek*.

Vandaar dat hij, als hij òf in Indië òf hier te lande op 'n anderen weg, voor hem 'n zijpad gelokt wordt, ook al geeft hij toe, telkens op wat hij ziet als de *via regia*, den koninklijken weg, terugkeert. Hij wil niet lijmen en krammen. Hij wil de beschuldigingen, zonder dat de waarheid of de ondeugdelijkheid daarvan bewezen is, niet onder de tafel stoppen of naar den doofpot gedirigeerd zien. Hij snakt naar *licht*.

Nu is dit waar: Hij staat tegenover deputaten in de verzoenings-vergaderingen altijd *alleen*. Hij heeft niemand, die hem ter zijde staat en hem van raad kan dienen. Deputaten staan *niet* alleen. Deputaten hebben verzekerd, dat ds Breukelaar niet de eenige klinker in hun vergaderingen is en de andere deputaten slechts mede-klinkers zouden zijn. En om nu 'n voorbeeld te noemen. Gij weet, dat ds K. van Dijk al de jaren ná 1933 diep geschokt is geweest door wat de generale synode van Middelburg over hem besloot. *Hinc illae lacrimae!* En als gij nu de overeenkomst van 24 Juni 1935 nauwkeurig leest, bemerkt ge, dat in het gestipuleerde tusschen generale deputaten met ds K. van Dijk, over de zaak der verhuizing van dezen van Keboemen naar Wonosobo, weinig wordt gerept.

Gelukkig, het onrecht is hersteld. Maar wij kunnen het verstaan, dat ds K. van Dijk na herhaalde en rustige lezing van wat overeengekomen was, zich ietwat teleurgesteld heeft gevoeld.

Te betreuren echter is het, dat hij van zijn teleurstelling in dezen aan deputaten *geen kennis gaf*. Plechtige overeenkomsten, onder broeders, *biddend*, aangegaan, zijn geen „vodjes papier". Ds K. van Dijk handelt in dit opzicht al te lichtvaardig. Zijn houding in dezen, al is ze tot op zekere hoogte te begrijpen en geen onvergeeflijke zonde, is toch te *laken* en dient door uw eerwaarde vergadering te worden berispt.

En nu *de toon* van 't schrijven van ds K. van Dijk.

Eén onzer hoogleraren schreef in 1934, dat de toon, dien ds K. van Dijk in eenige publicatiën van zijn hand aansloeg, getuigde van „een verbittering, die zelfs tot allerlei ongerechtvaardigde beschuldigingen leidde, welke een zeer persoonlijk karakter droegen, niet te bewijzen waren en daarom zeker niet in het openbaar behoorden uitgesproken te worden".

Dit oordeel geldt, helaas, ook nog in 1936. Juist de *toon* zijner geschriften doet aan de zaak, welke ds Van Dijk voorstaat, ontzaglijk veel schade. Gulweg nemen we aan, dat ds Van Dijk een naar zijn innigste overtuiging Gode welgevallige zaak bepleit (ook dr H. H. Kuyper deelde zijn bezwaren tegen het uitsluitend in gebruik hebben van een liederenbundel, waarin slechts 'n *deel* der psalmen is opgenomen ³⁾), maar zulk 'n onstuimig optreden, zulk een schrijven vol invectieven tegen zijn mede-broeders in den Heere, verdient ongetwijfeld *ernstige afkeuring*.

Uitdrukkingen ⁴⁾ als: „Uw knechten hebben u bedrogen" (bedrog onderstelt

¹⁾ Acte-stuk XVIII.

²⁾ Acte-stuk XIV, d.d. September 1935.

³⁾ *De Heraut*, no 2927, 25-2-'34.

⁴⁾ Hij zegt bijv.: „Wilt gij letten op wat de Heere doen zal aan dr Van Andel en ds Breukelaar, als zij zich niet bekeeren" (Geheim rapport, blz. 13). Hij spreekt van de intrigues der deputaten (Geheim rapport, blz. 12). Hij zegt tot deputaten: „Maar is het u wel om waarheid te doen?" (Geheim rapport, blz. 12). Een staaltje uit vele! (Zie verder: Om de waarheid, blz. 14).

kwade trouw), het voortdurend spreken van *laster* en *leugens* (woorden, die op boos opzet wijzen), we noemen slechts enkele, worden in onze Christelijke omgangstaal niet gebezigd.

Inzonderheid de persoonlijke aanvallen op ds W. Breukelaar, zoo uiterst fel, kunnen heusch niet door den beugel.

Zeker, ds K. van Dijk is een verdienstelijk missionair-dienaar des Woords. Hij is ook een God-vreezend man. Hij is een strijder voor de zaak van zijn God. Hij is 'n bijzonder toegewijd man.

Maar ook ds W. Breukelaar is een zeer verdienstelijk man. Ook ds Breukelaar is een Christen, die ijvert voor 's Heeren Naam en eer. Zijn beteekenis voor het zendingswerk van onze gereformeerde kerken wordt niet licht te hoog aangeslagen. Hij is in den dienst van zijn Koning vergrijsd.

Zulk 'n hoog-staand man gaat men niet met allerlei onbekookte (onze vaderen zeiden: ongekookte) woorden te lijf. Dat de strijd zoo onverkwikkelijk is geworden, is diep-bedroevend en wekt deernis op met ds Van Dijk, die, al zou hij zelfs volkomen gelijk hebben, alles door zijn optreden grondig bederft. Over dit alles moet ds Van Dijk in de schuld en hij belijde hierover oprecht zijn zonde.

Ds K. van Dijk heeft zijn evenwicht sinds lang verloren, is veel te wantrouwend en al pleiten verzachtende omstandigheden voor dezen overigens zoo arbeidzamen en door-en-door kundigen man, den veel te scherpen, niet te rechtvaardigen toon in zijn boekje, brieven enz. *laken we zeer*.

Uw commissie is van oordeel,

a. dat na lezing van al wat door ds K. van Dijk in deze zaak is geschreven, niet het minst van zijn aan alle kerkeraden toegezonden brochure „Om de Waarheid”, de meer dan ergerlijke wijze, waarop ds Van Dijk onder meer over generale deputaten voor de Zending zich voortdurend uitlaat, ten zeerste is af te keuren en ds K. van Dijk daarover schuldbelijdenis moet doen;

b. dat ds K. van Dijk van verdere publicaties, in welken vorm ook, aangaande het tot dusver gepasseerde onvoorwaardelijk afzie, opdat eindelijk de rust en de vrede zoowel in de kerken in Nederland als in Indië onder Gods rijken zegen mogen terugkeeren.

Uw commissie stelt u voor overeenkomstig haar oordeel te beslissen en van deze beslissingen zoo spoedig mogelijk kennis te geven aan generale deputaten voor de zending en aan ds K. van Dijk te Wonosobo.

Namens commissie III

H. KAAJAN, rapporteur.

BIJLAGE LXII.

Art. 263.

RAPPORT inzake de verhouding van ds K. van Dijk tot de Afzonderlijke Vergadering (agendum S 3 g, S 4 b, c, d, Zendingrapport 26, 1).

Bij de behandeling van de zaak van ds K. van Dijk, missionair dienaar des Woords te Wonosobo, heeft uw commissie ook moeten onderzoeken de verhouding van ds Van Dijk tot de Afzonderlijke Vergadering van missionaire dienaren des Woords op midden-Java.

Wij hebben ons daarbij eerst voor de vraag gesteld van welken aard het verzoek is, dat in deze zaak tot de generale synode is gericht. Is hier sprake van een wettig appèl (al of niet in een tuchtzaak) of hebben wij slechts te doen met een verzoek zonder meer?

Het komt uw commissie voor, dat het laatste het geval is en dat wij hier niet te doen hebben met een appèl, nog minder dus met een appèl in een tuchtzaak.

Wel heeft ds Van Dijk per brief van ultimo September 1935 bij de kerk van Heeg een aanklacht ingediend tegen ds H. Bergema evenals hij bij de andere zedende kerken hetzelfde gedaan heeft tegen hun missionaire dienaren des Woords. Maar de kerk van Heeg, de eenige, die met deze zaak bij een meerdere vergadering kwam, heeft deze aanklacht niet ontvankelijk verklaard, op grond van de verklaring van ds Van Dijk van 12 Juli 1935 en de verklaring van de Afzonderlijke vergadering dateerende 2 Augustus d. a. v. (zie hiervoor het verslag van dr H. Kaajan over de verhouding van ds Van Dijk en de generale deputaten).

Ds Van Dijk ging van deze uitspraak in beroep bij de classis Workum. De wijze waarop hij dit gedaan heeft, is ons niet geheel duidelijk. Eenerzijds spreekt hij in zijn brief aan de classis Workum (van 20 Januari 1936) over een tuchtzaak. Andererzijds verklaart hij: „waar de kerkeraad van Heeg in deze

niet heeft willen doen, wat naar mijn bescheiden meening zijn roeping was, ... wend ik mij met den meesten ernst tot u met de bede, dat gij moogt onderzoeken of de beschuldigingen tegen mij uitgesproken ... waar zijn". Vraagt ds Van Dijk hier nadere behandeling van zijn tuchtzaak of wenscht hij alleen maar een onderzoek? Onze meening is, dat hij enkel de tuchtzaak vermeldt om zijn wensch aangaande een onderzoek vervuld te zien. In deze meening zijn wij versterkt, toen wij kennis namen van een uitspraak van ds Van Dijk uit zijn brief aan de classis Workum (gedateerd 11 Mei 1936). Toen de classis Workum een uitspraak gedaan had naar aanleiding van zijn beroep op de classis schreef hij haar dat een onderzoek „feitelijk" alles was wat hij gevraagd had. De classis Workum zelf laat ook na in dit verband van een tuchtzaak te spreken. (Zie rapport van haar vergadering van 29 April 1936). En de particuliere synode van Friesland (Z.G.) (van 15 Juli 1936 bl. 6) spreekt alleen van appèl, zonder kwalificatie.

Op grond van dit alles zijn wij van meening, dat ds Van Dijk met zijn aanklacht tegen ds Bergema bij de kerk van Heeg, wel aanvankelijk een tuchtzaak bedoelde. Bij zijn beroep op de classis Workum raakt de tuchtzaak echter op den achtergrond. Zijn appèl betreft niet de tuchtzaak zelf, maar het onderzoek, dat de kerk van Heeg in verband met die tuchtzaak z.i. had moeten instellen. Zijn zaak is dan nog wel een appèlzaak, maar niet in een tuchtgeval.

Bij het verder verloop verliest de zaak nu ook dit karakter van appèl. In een brief van 13 Mei 1936 aan de classis Workum beklagt ds Van Dijk zich over de houding der classis en haar besluiten, maar met geen woord rept hij van een appèl op een meerdere vergadering. Wel sluit hij bij den brief aan de classis een brief in aan de zendingssynode. In dien brief vraagt hij of de zendingssynode bij de generale synode erop aan wil dringen een onderzoek in te stellen, zooals door hem gewenscht wordt. Dat ds Van Dijk zich niet tot de particuliere synode wendt, maar slechts tot de zendingssynode wijst er wel op, dat hij niet in den gewonen kerkelijken weg een behandeling van een appèl-zaak wenscht. Ook in een brief, rechtstreeks tot de generale synode gericht, laat hij na van een appèl te spreken. Na de classis Workum blijkt niet uit eenig stuk van ds Van Dijk, dat hij in beroep gaat bij een meerdere vergadering.

Onze conclusie is, dat wij in deze zaak niet in een enkel opzicht te doen hebben met een appèl, dat langs den geordenden kerkelijken weg op de generale synode wordt ingebracht, maar dat het hier slechts betreft een verzoek van ds Van Dijk om beschuldigingen, tegen hem ingebracht, aan een nauwkeurig onderzoek te willen onderwerpen.

Dit verzoek is niet alleen door ds Van Dijk bij uw vergadering ingediend. Ook de particuliere synode van Friesland (Z.G.) komt met eenzelfde verzoek tot de generale synode. De brief van ds Van Dijk, ingekomen bij de zendingssynode, was door deze n.l. doorgezonden naar de particuliere synode van Friesland (Z.G.).

Tevens was bij deze synode ingekomen een brief van de kerk van Heeg. De classis Workum, in haar vergadering voornoemd, had n.l. aan de kerk van Heeg het advies gegeven om redenen van algemeen zendingbelang een onderzoek in te stellen als door ds Van Dijk gewenscht werd. De kerkeraad van Heeg kon zich in dit advies niet vinden. Het kwam hem voor, dat een dergelijk onderzoek niet tot zijn competentie behoorde, „aangezien de kwesties, welke de broeders gescheiden houden, verband houden met wat bestemd is in de vergaderingen van Inlandsche kerken gezongen te worden, een algemeen zendingbelang is, hetwelk volgens artikel XVI der Zendingssorde tot de generale synode behoort". Daarom vroeg hij aan de particuliere synode van Friesland (Z.G.) te willen overwegen hoe de gerezen geschillen tusschen ds Van Dijk en de Afzonderlijke vergadering tot een goede oplossing zouden zijn te brengen. De particuliere synode besloot daarop aan de generale synode te verzoeken een zoo uitgebreid mogelijk onderzoek te willen instellen naar alle oneenigheden tusschen ds Van Dijk en de Afzonderlijke vergadering.

Uw commissie betreurt het, dat de kerk van Heeg, tot wie ds Van Dijk als haar missionair dienaar des Woords behoort, als eerstaangewezen instantie in deze zaak, het advies van de classis Workum om een onderzoek in te stellen, niet heeft opgevolgd. Zij kan zich ook niet vinden in de motiveering, die de kerk van Heeg daarbij gegeven heeft, aangezien artikel XVI der Zendingssorde, waarop de kerk van Heeg zich beroept, zeer speciaal ziet op wat bij den dienst der zending zal gebruikt worden in de vergaderingen der Inlandsche kerken. De oneenigheden tusschen ds Van Dijk en de Afzonderlijke vergadering zijn wel

voortgekomen uit het verschil in standpunt, dat ds Van Dijk en de Afzonderlijke vergadering hadden aangaande Psalmboek en Liederenboek. Maar dit moet slechts als aanleiding gezien worden. De oneenigheden die in geding zijn, vallen zelf buiten de zaken, genoemd in artikel XVI der Zendingsorde.

Aangezien echter het conflict tusschen ds Van Dijk en de Afzonderlijke vergadering intusschen zulk een scherp vorm heeft aangenomen, dat uitstel van onderzoek hoogst schadelijk zou werken voor den arbeid in de zending, acht uw commissie het niet verantwoord deze zaak terug te wijzen naar de kerk van Heeg. En omdat ook voorts vele zendende kerken bij deze zaak betrokken zijn, daar missionaire dienaren des Woords uit onderscheiden zendingsterrein in staat van beschuldiging zijn gesteld, acht uw commissie het een zaak, die zoodanig van algemeen belang is geworden, dat ze naar artikel XXX der K.O. tot de kerken der meerdere vergadering in het gemeen kan gerekend worden te behooren.

Onze conclusie is, dat de generale synode zich bezwaarlijk van een uitspraak zal kunnen onthouden, maar alle reden heeft om aan het verzoek van ds Van Dijk, de particuliere synode van Friesland (Z.G.) (inclusief de kerk van Heeg) te voldoen.

I. Wanneer we nu nader op de zaak ingaan, willen we beginnen met de vermelding der stukken, die ons hierover zijn ter hand gesteld.

a. Brief van ds K. van Dijk aan de generale synode gedateerd 20 Maart 1936 benevens een postscriptum met 12 bijlagen S 4 d.

b. Rapport der zendingsdeputaten namens de generale synode, artikel 26 sub 1.

c. Het z.g. Geheim rapport der generale zendingsdeputaten.

d. Verzoek van de particuliere synode van Friesland (Z.G.) S 4 b.

e. Missive van de kerk van Heeg S 4 c.

f. Nagekomen brieven van ds Van Dijk d.d. 18 Juli 1936 (aan het moderamen der generale synode) en van 19 Augustus 1936.

g. Het boek van ds Van Dijk: Om de waarheid (O. W.).

h. Brief namens de Afzonderlijke vergadering van missionaire dienaren des Woords op midden-Java ten Zuiden, d.d. 13 Augustus 1936 S 13.

II. Vervolgens willen we een korte uiteenzetting geven van den stand van zaken.

Na de synode van Middelburg zond ds Van Dijk aan de Afzonderlijke Vergadering een brief (van 27 October 1933) die op deze wijze begon: „Deze vergadering van uw college zal sinds meer dan 27 jaren, buiten die in mijn verloven vielen, de eerste zijn, die ik niet kan bijwonen”. Als reden geeft hij op: „ik meen, dat de houding die gij sedert enkele jaren jegens mij hebt aangenomen, vruchtbaar samenwerken onmogelijk maakt”. Dit staat in verband met de geschiedenis van het Javaansche psalmboek. Hij schrijft daarover in denzelfden brief: „Ik heb den indruk, dat het bij u niet gaat om de beste berijming, ik proef in heel deze geschiedenis die onvriendelijke, oncollegiale, onchristelijke houding, die persoonlijke antipathie of laat ik liever zeggen, gebrek aan een loyale, broederlijke houding”.

De Afzonderlijke Vergadering benoemde daarop een commissie, die tot twee maal toe met ds Van Dijk vergaderde, maar naar de verklaring der Afzonderlijke Vergadering evenzoveel maal door ds Van Dijk teleurgesteld werd, omdat hij weer terugkwam op de gezamenlijke afspraak.

De eerste afspraak kwam tot stand 11 December 1934 en werd door ds Van Dijk gedesavoueed in een brief van 28 Februari 1934.

De tweede bespreking vond plaats 26 Maart 1935, doch 28 Maart schreef ds Van Dijk: „met het voorstel aan de vergadering in dezen vorm ga ik niet accoord”. De Afzonderlijke Vergadering besloot nu op zijn vergadering van 5 April te Djocja de besprekingen met ds Van Dijk niet langer voort te zetten. Dit besluit werd genomen, nadat enkele dagen te voren dr Bakker met ds Van Dijk over deze zaak had gehandeld.

Intusschen naderde de tijd, dat ds Van Dijk met verlof naar Nederland zou gaan. Met het oog daarop had dr Bakker in een brief aan generale deputaten reeds gevraagd of zij ook inlichtingen wenschten over de zaak van ds Van Dijk. Hij was dan bereid alle stukken en rapporten over te leggen en bijzondere punten voor een vragenlijst te beantwoorden.

Gevolg hiervan is een brief van generale deputaten aan de Afzonderlijke Vergadering (van 29 Januari 1935) die beantwoord is in het uitvoerig rapport der Afzonderlijke Vergadering (van 23 April 1935). Daarin werd o. m. ver-

klaard: „weigert ds Van Dijk zijn psalmboek met auteursrecht aan te bieden, dan kunnen wij als vergadering niet meer met hem over deze zaak handelen. Wij kunnen niet meer met hem vergaderen, tenzij deze zaak tot een oplossing gekomen is”.

Op 14 Mei 1935 schrijft ds Van Dijk een brief aan de Afzonderlijke Vergadering, waarin hij deze beschuldigt 18 „leugens” aan de generale deputaten geschreven te hebben in den brief van 23 April 1935. Eind Juni 1935 zendt hij den brief van de Afzonderlijke Vergadering naar haar terug, met kanteekeningen, die naar zijn eigen verklaring soms wat bijtend zijn. Eind Juni en vervolgens 12 Juli d. a. v. komen generale deputaten met ds Van Dijk samen om tot een oplossing van de zaak te komen. Daarbij verklaarde ds Van Dijk al het onaangename in de uitlatingen, die hij in verband met de geschillen heeft gedaan, geheel terug te nemen en er niet meer op terug te komen, indien ook de Afzonderlijke Vergadering en al haar leden bereid zijn hetzelfde te doen.

De Afzonderlijke Vergadering verklaarde daarop, dat zij eveneens al het onaangename in de uitlatingen geheel terugneemt en zich verbindt er niet meer op terug te komen. Zij voegde er aan toe: het spreekt vanzelf, dat dit geen inbreuk doet op alle zakelijke argumenten, door ons aangevoerd (brief van 2 Augustus 1935).

Ds Van Dijk meent op grond van deze verklaring, dat de beschuldigingen zelf niet teruggenomen zijn. De Afzonderlijke Vergadering heeft alleen de zaak van tafel genomen. Hij zegt, dat zoo alle rechtshandeling onmogelijk zou zijn, wanneer de rechter de aangeklaagde gelegenheid gaf om een zaak aan behandeling te onttrekken.

In zijn brief aan de kerk van Heeg (ultimo September 1935) waarin hij ds Bergema aanklaagt van laster, schrijft hij: De valsche beschuldigingen worden niet ingetrokken . . . als deze waar zijn, dan mag zulk een houding in een dienaar van Christus op het zendingsterrein niet geduld worden. Ik behoor daarover door de kerken, die mij zenden, bestraft en bij gebleken hardnekkigheid uit mijn dienst ontzet te worden . . . maar indien zulke aantijgingen valsch zijn, dan mag niet toegelaten worden, dat dienaren van Christus een mede-arbeider op zulk een wijze bestrijden . . . Zoo eisch ik van de broeders, dat zij feiten zullen noemen, waarop die voor mij grievende uitspraken rusten. Anders moeten zij ze terugnemen.

Intusschen is op de synode der Javaansche kerken op midden-Java ten Zuiden van Juli 1936 door ds Van Dijk het auteursrecht van zijn psalmboek aan de Javaansche synode aangeboden. Hiermee was het zakelijk verschil tusschen ds Van Dijk en de Afzonderlijke Vergadering weggenomen. De Afzonderlijke Vergadering benoemde nu terstond een commissie, die ds Van Dijk bezocht en verzocht de beschuldiging wegens laster terug te nemen (van tafel te nemen). Ds Van Dijk verklaarde volgens hen deze aanklacht slechts te willen terugnemen, als de leden der Afzonderlijke Vergadering hem verklaren leugenaars geweest te zijn (Brief namens de Afzonderlijke Vergadering van 13 Augustus 1936).

Ds Van Dijk in zijn brief van 19 Augustus j.l. schrijft zakelijk hetzelfde. Het laatste bericht uit Indië was een brief van dr Bakker aan ds Breukelaar, met toestemming van den schrijver ons ter hand gesteld en waarin wordt medegedeeld, dat ds Van Dijk de Afzonderlijke Vergadering wel bijwoont, maar dat niemand meer met hem spreekt en hem beantwoordt. „We hebben dus nu het wonderlijke figuur, dat hij op de vergadering zit, soms het woord voert, maar dat niemand zich daar iets van aantrekt”.

Het is dus zoo, dat ds Van Dijk nog altijd bewijs vraagt voor de beschuldigingen, welke door de Afzonderlijke Vergadering in het kort geformuleerd zijn in hun missive aan de generale deputaten en door ds Van Dijk in 18 punten (brief 4 Mei 1935).

Wij laten het resumé der Afzonderlijke Vergadering hier volgen:

De bezwaren tegen ds Van Dijk zijn als volgt:

1° dat ds Van Dijk in den strijd voor zijn psalmboek niet meer rekent met de eischen, die God stelt voor de verhouding onder broeders;

2° dat ds Van Dijk telkens als hij met de vergadering tot overeenstemming gekomen is, later van houding verandert en zijn belofte breekt;

3° dat ds Van Dijk in de pers een tendentieuze voorstelling van zaken geeft en tracht de meening ingang te doen vinden, dat de vergadering afwijkt van de gereformeerde beginselen, hetgeen schade toebrengt aan de liefde voor de zending in Holland;

4° dat ds Van Dijk door de wijze van behandeling van deze zaak schade toebrengt aan de rustige ontwikkeling van het kerkelijk leven op midden-Java.

III. a. Na dit resumé willen we nu een korte uiteenzetting geven van de geschillen, die in geding zijn.

Aangezien de persoonlijke geschillen zich hebben voorgedaan naar aanleiding van en in verband met de zakelijke geschillen, zullen we de zakelijke eerst behandelen.

Wij geven daarbij telkens eerst een uiteenzetting van het standpunt der Afzonderlijke Vergadering, daarna van dat van ds Van Dijk. En daarna een beoordeeling.

1. Het gemeenschappelijk liederenboek.

De Afzonderlijke Vergadering ziet als ideaal een gemeenschappelijk liederenboek voor alle Javaansche kerken en wil daarom alles voorkomen wat dit ideaal in den weg kan staan. Ook is zij van oordeel, dat — hoe onbevredigend de onderhandelingen met de Javaansche kerken en andere zendingscorporaties ook zijn — deze onderhandelingen toch niet moeten worden afgebroken.

Ds Van Dijk heeft zich — voorzover wij weten — persoonlijk hierover niet terstond uitgelaten. Aanvankelijk schijnt hij met de Afzonderlijke Vergadering op eenzelfde standpunt te staan. Later echter ontwikkelt hij zijn bezwaren tegen het bestaande liederenboek (O.W. 40; Febr. 1933), en dat op „principieele” gronden.

Beoordeeling:

Wij krijgen niet den indruk, dat het hier een principieel verschil in standpunt betreft aangaande een gemeenschappelijk liederenboek op zich zelf. Het principieel verzet van ds Van Dijk raakt slechts enkele met name genoemde liederen uit het bestaande liederenboek. En ook vreest hij, dat daarin niet alle 150 psalmen opgenomen zouden worden.

Wij laten verder in het midden of het ideaal van een gemeenschappelijk liederenboek te bereiken is en in de praktijk niet tot bedenkelijke consequenties kan leiden. Dit ligt buiten de beoordeeling van uw commissie.

Formeel bezien staat echter de Afzonderlijke Vergadering in het gelijk, omdat de synode van Middelburg 1933 besloot, dat in de godsdienstoefeningen op het zendingsterrein ook het liederenboek mag gebruikt worden. Aangezien echter de synode toen tevens uitsprak, dat dit gebruik voorloopig was, had ds Van Dijk recht tot kritiek.

2. De psalmberijming van ds Van Dijk.

De Afzonderlijke Vergadering besloot reeds in 1925 tot een berijming van alle psalmen te komen, hoewel in den boezem der vergadering dit wel eens ontkend is. Wanneer de psalmberijming van ds Van Dijk verschenen is, staat de Afzonderlijke Vergadering met reserve er tegenover. Zij meent ook, dat ds Van Dijk zijn psalmberijming definitief en ongewijzigd wil zien ingevoerd en wenscht daarentegen, dat de berijming eerst haar bruikbaarheid zal bewijzen of zoo noodig bruikbaar zal worden gemaakt.

Ds Van Dijk ontkent, dat hij er op staat dat zijn berijming definitief en ongewijzigd zal aanvaard worden, en liet ook door partikulieren wijzigingen aanbrengen. Hij protesteert ertegen, dat zijn berijming niet op alle terreinen ingevoerd wordt. Hij verzoekt aan de generale synode te besluiten, dat bij de godsdienstoefeningen der Inlandsche christenen op midden-Java alleen gebruik gemaakt worde van het boek, dat een berijming zal bevatten van al de 150 psalmen en waarin ook eenige gezangen worden opgenomen.

Beoordeeling:

Het geschil loopt niet over het gebruik van 150 psalmen al of niet, maar over de berijming van ds Van Dijk. O. i. is dit geschil voorloopig opgelost, omdat de synode van Middelburg besloot, naast het liederenboek ook het psalmboek van ds Van Dijk te gebruiken. Het ligt in de lijn van Middelburg, dat nu zooveel mogelijk het psalmboek van ds Van Dijk gebruikt zal worden. Daarom betreurt uw commissie het, dat op de terreinen van di Van Andel en Esser haast uitsluitend het liederenboek wordt gebruikt, met voorbijgaan van het psalmboek van ds van Dijk.

3. Het auteursrecht van het psalmboek.

Daarover kunnen we zeer kort zijn, omdat deze kwestie nu is opgelost.

Van weerszijden is men elkander wat genaderd.

De Afzonderlijke Vergadering wilde, dat ds Van Dijk onvoorwaardelijk zijn psalmboek zou afstaan.

Ds Van Dijk wilde eerst, dat aan hem de eindbeslissing was.

Thans is het psalmboek afgestaan aan de Javaansche synode, ds Van Dijk zal zitting hebben in de commissie voor redactie-wijziging.

b. Wij komen thans tot de persoonlijke geschillen.

Wij weten niet of wij met de opsomming geheel volledig zijn. Kleinigheden, die men geneigd is over het hoofd te zien, blijken soms van beteekenis te worden geacht. Daaronder vallen o. i.:

1° dat ds Van Dijk niet uitgenoodigd werd tot de synode van Solo. De Afzonderlijke Vergadering verklaart, dat men daarvoor geen uitnoodiging pleegt te verzenden. Ds Van Dijk rectificceert voorts de klacht van de Afzonderlijke Vergadering alsof ds Van Dijk gezegd zou hebben, dat het niet-uitnoodigen met opzet was geschied (O.W. 82 noot 3);

2° dat de Afzonderlijke Vergadering van houding zou veranderd zijn tegenover het liederenboek. Berust op een misverstand. Het liederenboek was op dat moment niet aan de orde (in de vergadering van April 1934 n.l.) (O.W. 86);

3° of ds Van Dijk een klacht zou hebben ingetrokken (O.W. 87). Dit wordt zeer voorzichtig door ds Van Dijk ontkend (O.W. 96, 16).

Wij achten het niet noodig over deze kleinigheden een uitspraak te doen.

c. Van meer belang zijn echter de volgende geschillen, omdat ze verband houden met de klacht van de Afzonderlijke Vergadering, dat men op het woord van ds Van Dijk niet aankan.

1° de houding van ds Van Dijk op de vergadering van November 1932.

Ds Van Dijk stemde voor het besluit om het liederenboek en het psalmboek voorloopig tezamen te gebruiken (O.W. 76, 77).

De wijze, waarop ds Van Dijk zich in deze verontschuldigt, maakt op ons geen prettigen indruk. Ds Van Dijk verklaart, dat hij zoo blij was over het gunstig onthaal, dat zijn psalmboek te beurt viel, dat hij verder niet luisterde naar het voorlezen van het rapport, en voorstemde. Later ontdekt hij zijn vergissing. Een anderen keer verklaart hij, dat hij de consequenties niet had voorzien en dat het hem ook aan moed ontbrak om neen te zeggen. Deze beide verklaringen zijn zonder twijfel met elkander in strijd. Spitsvondig lijkt ons ook de bewering, dat hij in het geheel niet gestemd had. Het rapport werd n.l. na voorlezing zonder hoofdelijke stemming unaniem goedgekeurd, zonder discussie;

2° de houding van ds Van Dijk tegenover de commissie, die Maart 1934 een samenspreking met hem had.

Volgens de Afzonderlijke Vergadering had ds Van Dijk daar beloofd zijn psalmberijming aan de Afzonderlijke Vergadering aan te bieden en toegestemd, dat psalmboek en liederenboek beide zouden gebruikt worden, waarbij hij zou beloofd hebben het gebruik van beide boeken in de Javaansche kerken te bevorderen (O.W. 70).

Men kan het niet anders dan als een krachtige instantie beschouwen, dat de commissie van 3 staande houdt, dat ds Van Dijk niet eenmaal, doch meermalen zijn instemming betuigd heeft. Moet men aannemen, dat de leden der commissie gezamenlijk onwaarheid spreken? Of was de houding van ds Van Dijk zoo, dat misverstand moest komen? Ter anderzijde is het merkwaardig, dat ds Van Dijk, die toen reeds geruimen tijd geleden zijn bezwaren tegen het liederenboek had ontwikkeld (Februari 1933) en die sedert had gehandhaafd, nu opeens van standpunt zou veranderd zijn, zonder eenige nadere verklaring. Wij meenen ons echter van een oordeel over dit geschil te moeten onthouden, aangezien het ja van den een hier staat tegenover het neen van den ander. Wel kwam bij uw commissie de vraag op of de broeders, die met ds Van Dijk wilden tot overeenstemming komen, wel voldoende hebben bedacht, dat dit voor ds Van Dijk zou beteekenen een principieele wijziging. Ds Van Dijk sprak later van een zondige belofte, die dan zou zijn afgelegd (O.W. 67). Zie ook zijn beeld van het opgejaagd haasje;

3° de mededeeling, dat ds Van Dijk meermalen zich tevreden had willen stellen met het gebruik van zijn psalmberijming, met uitsluiting van de psalmen uit het liederenboek. De gezangen uit dit boek zouden dan wel gebruikt worden (O.W. 94, cf. 79).

Ds Van Dijk verklaart zich van deze dingen niets te kunnen herinneren. Aangezien het hier gaat over uitlatingen, die in persoonlijke gesprekken moeten gedaan zijn, is het ons onmogelijk erover te oordeelen of wij naar het getuigenis van ds Van Dijk hier met fantasie te doen hebben of niet. Om diezelfde reden kan het echter ook nooit voor ons in aanmerking komen als een beschuldiging, die naar haar waarheidsgehalte moet getoetst worden;

4° de houding van ds Van Dijk inzake zijn belofte op geenerlei wijze te zullen terugkomen op hetgeen in het verleden inzake het psalmboek was gebeurd (O.W. 72 vv.).

Hierbij is de houding van ds Van Dijk o. i. niet royaal geweest.

De bedoeling van het gemeenschappelijk besluit kon niet anders zijn, dan dat men — vergetende hetgeen achter lag — met vereende krachten aan den arbeid zou gaan. Welk redelijk bezwaar was daartegen?

Toch beproeft ds Van Dijk op allerlei wijze aan de klem van zijn belofte te ontkomen. Eerst trekt hij de juistheid van de notulen in twijfel. Wanneer hem het klad van de notulen is getoond, geeft hij aan zijn belofte een andere beteekenis dan de Afzonderlijke Vergadering. Op geenerlei wijze meer over wat in het verleden gebeurd is te spreken, vat hij zóó op, dat het niet op de vergaderingen der Afzonderlijke Vergadering mag, maar wel in huis of kerk of krant. Dit lijkt ons sofistich.

Resumeerende moeten wij naar aanleiding van deze geschillen opmerken, dat o. i. er gegronde reden bestond voor de Afzonderlijke Vergadering om als bezwaar tegen ds Van Dijk in te brengen, dat hij, telkens wanneer hij met de vergadering tot overeenstemming gekomen is, later weer zijn belofte verbreekt. Hij verklaart dan: dit is maar een kleinigheid (O.W. 75).

IV. a. Wij willen nu de wijze van optreden van ds Van Dijk nader beschouwen.

De Afzonderlijke Vergadering heeft als haar eerste bezwaar tegen ds Van Dijk ingebracht dat in den strijd voor zijn psalmboek deze niet meer rekent met de eischen, die God stelt voor de verhouding onder broeders.

Dit is een ernstige beschuldiging, die o. i. niet van grond onthloot is.

Om dit te adstrueeren wijzen wij op de volgende zaken:

1° het wantrouwen, dat ds Van Dijk openlijk tegen hen uitspreekt en waarover de Afzonderlijke Vergadering klaagt: „hij beschouwt ons in alle zaken als bewust oneerlijk” (O.W. 75 en 89).

Ds Van Dijk zegt: „ik vertrouw hun bedoelingen niet” (O.W. 65). „Hier zijn de broeders tenminste eerlijk” (O.W. 89 noot 2).

Als ds Van Dijk in zijn 7e bezwaar dit schijnt te ontkennen, lijkt ons dit ongegrond. Deze beschuldiging is evident door ds Van Dijk tegen de Afzonderlijke Vergadering ingebracht.

In dit verband zij er ook op gewezen, dat ds Van Dijk insinueert op nauwe familiebetrekkingen (O.W. 13) en pertinent verklaart, dat men zijn psalmboek niet wil, omdat het van ds Van Dijk is (O.W. 27, 31, 63);

2° de scherpe kwalificaties van woorden en daden van zijn collega's, waardoor de verhouding onderling buitengemeen verscherpt moest worden. Wij hebben al gesproken over „bewust oneerlijk” en wijzen verder op uitdrukkingen als leugen, leugenachtig, leugenaars, laster, ze bedriegen, ze willen hem zwart maken, dit kan nu tegen mij worden uitgebuit, hij vraagt of hun doen uit afgunst moet verklaard worden (O.W. 21, 22, 28, 31, 93, 97, 88, 96, 95).

Ook al willen wij gaarne in aanmerking nemen, dat ds Van Dijk van het zware woord laster een zeer lichte exegese geeft: n.l. onverhoord en lichtvaardig oordeelen (zie het met inkt bijgeschrevene in zijn brief van 25 Mei aan de classis Workum) en al willen wij gaarne bij dit licht zijn andere uitlatingen bezien, dit neemt niet weg, dat dergelijke kwetsende kwalificaties strijden tegen de wet, die de Heere voor de onderlinge verhouding van broeders gesteld heeft;

3° ook dikt ds Van Dijk de woorden van anderen zoo aan, dat ze denzelfden groven klank krijgen: zijn broeders willen hem tot een leugenaar maken (O.W. 67, 72, 77 „2”) 1);

4° ook vereenzelvigt hij op een bedenkelijke wijze zijn zaak in tegenstelling met die van de Afzonderlijke Vergadering met de zaak van God (O.W. 31: Wat God door mij aan de gemeenten geeft). Hij dreigt dan zijn broeders met den toorn Gods: Ik geloof, dat het goddelijk oordeel reeds lang niet ledig is over uw houding en dat er geen afwending mogelijk zal zijn dan in den weg der bekeering (brief van 17 Februari 1934 blz. 9 uit: rapport over de besprekingen met ds Van Dijk uitgebracht op de vergadering der Afzonderlijke Vergadering in April 1935). Hij zegt ook: zoo doet de Heere iemand in den kuil vallen, dien hij graaft voor een ander (O.W. 67). Bepaald ergerlijk is, dat hij (in het „geheim” rapport van de generale deputaten bl. 13) vraagt: Wilt gij letten op wat de Heere doen zal aan dr Van Andel en aan ds Breukelaar, indien zij zich niet bekeeren?

Het is onbegrijpelijk hoe iemand met een verantwoordelijke positie een medewerker in de zending zoo kan bejegenen;

1) „Gesteld ik ware zoo'n onbetrouwbaar en onbroederlijk sujet” (O.W. 96).

5° tenslotte willen we hierbij ook nog wijzen op de beleedigende beeldspraak, die ds Van Dijk voor zijn medebroeders gebruikt. Geheim rapport (bl. 13 noot 1) spreekt van dief: „als de dief zich het oordeel over wat hij doet zelf mag voorbehouden, steelt hij nooit... Dat begrijpen de broeders goed” (O.W. 13 hetzelfde woord in ander verband). Dan de beeldspraak van den wolf, die met het lammetje uit wandelen wilde gaan (O.W. 88 laatste alinea bij noot 3). Zoo lief heeft ook een struikroover zijn slachtoffer (O.W. 74).

Resumeerende moeten wij verklaren, dat de beschuldiging van de Afzonderlijke Vergadering maar al te waar is, dat ds Van Dijk in zijn strijd voor het psalmboek niet meer rekent met de eischen, die God stelt voor de verhouding onder broeders.

b. Wij hebben nu reeds twee bezwaren van de Afzonderlijke Vergadering onder de oogen gezien. Wij komen nu tot het derde, dat ds Van Dijk nl. in de pers een tendentieuze voorstelling geeft van de zaak en de meening ingang tracht te doen vinden, alsof de Afzonderlijke Vergadering afwijkt van de gereformeerde beginselen.

Ds Van Dijk vraagt: waar heb ik zoo'n zotte beschuldiging uitgesproken? (O.W. 75 noot 2).

Ds Van Dijk heeft echter gedurig gesproken van een ongereformeerd kerkboek (O.W. 57 v.v., 64 v.), dat door de Afzonderlijke Vergadering werd aanbevolen en gebruikt en bij het streven naar een gemeenschappelijk liederenboek zegt hij, dat wij nooit gewend zijn een eenheid te zoeken ten koste van onze beginselen. Hij verklaart, dat van het geheel der gezangen geldt, dat het niet naar het Woord des Heeren is (O.W. 47 v.v., 89).

Ons oordeel is, dat op grond van deze uitspraken inderdaad de gedachte kan opkomen, dat die broeders in Indië, die voor het liederenboek eenzijdig ijverden, afwijken van de gereformeerde beginselen. Te meer, omdat in de kringen van andere zendingscorporaties soms beschouwingen werden voorgedragen over de psalmen, die rechtstreeks ingaan tegen het Woord Gods. Dat ds Van Dijk echter de bedoeling had zijn medebroeders van afwijking van de gereformeerde lijn te beschuldigen, is met geen woord bewezen. Toch spreekt de Afzonderlijke Vergadering van tendentius. In zooverre heeft ds Van Dijk gelijk, dat deze beschuldiging ongegrond is.

Evenwel heeft ds Van Dijk in zijn: „Om de waarheid” wel een beschuldiging ingebracht tegen zijn medebroeders van afwijking van de gereformeerde lijn. De Afzonderlijke Vergadering verklaarde in haar missive van 23 April 1935: Als gij dan werkelijk meent, dat wij afwijken van de gereformeerde lijn, heb dan ook den moed om tegen een ieder van ons een aanklacht in te dienen bij zijn zenders (O.W. 88). Ds Van Dijk teekent daarbij aan: daar ik meende, dat het uitspreken van een lange rij leugenachtige beschuldigingen niet ligt in de gereformeerde lijn, wendde ik mij... tot hun kerkeraden met een aanklacht.

Wij laten het in het midden of ds Van Dijk hier een uitvlucht zoekt, maar met deze betuiging vervalt voor hem alle reden om vraag 3 uit zijn brief van 14 Mei 1935 (een der 18 punten) te handhaven.

a. Het vierde bezwaar, door de Afzonderlijke Vergadering tegen ds Van Dijk ingebracht, raakt de vrees, dat ds Van Dijk, door zijn wijze van handelen in deze zaak schade toebrengt aan de rustige ontwikkeling van het kerkelijk leven op midden-Java.

Ook wij vreezen, dat dit maar al te waar is.

Wij wijzen daarvoor op de volgende punten:

1° het eigenmachtig handelen van ds Van Dijk, waarbij hij tegen genomen besluiten in zijn eigen weg gaat:

bij het besluit der Afzonderlijke Vergadering om ieder 25 psalmen te vertalen geeft hij het geheel der psalmen al spoedig in druk. Als de Afzonderlijke Vergadering geen complete uitgave wil, zal hij er wel voor zorgen (Nov. '26). Plaatsing van zijn psalmen boven zijn preekschetsen. De Afzonderlijke Vergadering klaagt daarover.

Ds Van Dijk zelf ontkent in zijn brief aan de zendingssynode van Friesland (13 Mei 1935) dat hij hierin eigenmachtig handelde — hij had het n.l. voor zijn verlot reeds medegedeeld op de Afzonderlijke Vergadering en niemand had toen een aanmerking gemaakt. En ook zegt hij van het andere geval, dat het hem nooit verboden was. Maar ds Bergema verklaart uitdrukkelijk in een overigens zeer welwillend gestelden brief, dat de wijze waarop ds Van Dijk de psalmberijming van hem doorzette, ontstemming had gewekt (O.W. 61);

2° zijn ontaktisch handelen door zijn grieven te brengen waar ze niet hooren. Ds Van Dijk had nl. een uitvoerig schrijven gericht aan enkele leden van de Javaansche synode, gehouden te Solo in Juli 1934. Zoo kwam het op die synode ter tafel. Al heeft ds Van Dijk gelijk, dat hij het dus niet op de synode gebracht heeft, een dergelijke wijze van handelen kan niet anders dan de goede verhouding schade doen (O.W. 82);

3° zijn verlaten van den gewonen kerkelijken weg door zijn bezwaren niet te brengen bij de vergaderingen waar ze hooren, maar door publicaties of geschriften ze te brengen in veel ruimer kring.

Ds Van Dijk verklaart zijn houding en zegt: de kerken moeten het weten. Hij verwijst ook naar het voorbeeld van dr Van Aniel. Maar ook al zou dit beroep gegrond zijn (wat wij hier in het midden laten), dan nog is het o. i. afkeurenswaard. En wat ds Van Dijk voorts — in dit verband — van geheime kerkregeering zegt, verdient op zijn zachtst hetzelfde oordeel.

In aansluiting bij zijn klachten over de kerkregeering willen wij nog opmerken, dat het toch eigenlijk van zelf spreekt, dat de kerken, wanneer zij over den arbeid der zending moeten handelen, zich bij voorkeur laten inlichten door hen, die in de zending werkzaam zijn. En wanneer er conflicten zijn, ligt het voor de hand, dat men zich meer laat leiden door de grootst mogelijke meerderheid. Al ontkennen wij daarmee niet, dat het gelijk ook wel aan den kant der minderheid kan gevonden worden en dat de kerk voorts ook de roeping heeft de bezwaren, zelfs van de kleinste mogelijke minderheid, nauwkeurig te onderzoeken.

In dit bepaalde geval hadden wij daarbij nog het feit, dat leden der Afzonderlijke Vergadering, hoewel zij verklaren in hun houding niet altijd feilloos geweest te zijn en erkennen mede schuldig te staan aan het gerezen misverstand, toch in hun optreden doorgaans een goeden vorm hebben bewaard. Wij herinneren daarvoor alleen slechts aan den aanhef van hun missive van 23 April 1935: Het spijt ons zeer, dat wij geroepen zijn over deze zaak te schrijven... de vergadering heeft gezwegen, niet omdat wij bang zijn of omdat wij iets te verbergen hebben, of omdat wij ons standpunt niet kunnen verdedigen. Wij hebben gezwegen, omdat wij in het publiek niet wenschten op te treden tegen een van onze oudste zendingsarbeiders, die zeer groote verdienste heeft... Wij hadden liever deze zaak in ons eigen midden afgedaan; maar dit wordt ons onmogelijk gemaakt door ds Van Dijk.

Wij willen daarmee niet vergoelijken waarin de Afzonderlijke Vergadering soms feil ging. Wij wezen reeds op een en ander en zullen nog op enkele dingen wijzen. En bij uw commissie kwam ook de vraag op of de houding, in de laatste Afzonderlijke Vergadering met ds Van Dijk, niet anders had kunnen zijn. Doch bij de behandeling van deze zaak hadden wij niet te letten op allerlei oneffenheden, die er wel eens geweest zijn tusschen ds Van Dijk en de Afzonderlijke Vergadering. Ds Van Dijk heeft zeer bepaald gevraagd om een onderzoek naar de beschuldigingen, welke de Afzonderlijke Vergadering tegen hem heeft ingebracht. Wij willen deze aan het eind van dit rapport nog even nagaan.

Volgens ds Van Dijk is de eerste beschuldiging, dat de Afzonderlijke Vergadering verklaart: ds Van Dijk is op dit punt met blindheid geslagen. Ds Van Dijk vraagt dan: waaruit blijkt die blindheid?

Het komt ons voor, dat een dergelijke uitspraak der Afzonderlijke Vergadering al heel weinig van een beschuldiging heeft. Of er moest hier sprake zijn van een blindheid door schuld, maar daar rept de Afzonderlijke Vergadering niet over.

De tweede beschuldiging is, dat ds Van Dijk telkens van houding verandert. Zijn schuld achten wij in sommige gevallen inderdaad bewezen. Zie III c.

De derde beschuldiging luidt: in tegenstelling met zijn belofte gaat ds Van Dijk voort actie te voeren voor zijn psalmboek en tracht den indruk te wekken, dat de Afzonderlijke Vergadering afwijkt van de gereformeerde lijn.

Wij hebben gezien, dat ds Van Dijk deze beschuldiging in O.W. zelf uitsprekt. (Zie IV b).

De vierde beschuldiging is:

dat door de Afzonderlijke Vergadering aan ds Van Dijk is aangeboden zijn psalmboek in te dienen als concept voor besprekingen op de vergaderingen en dat ds Van Dijk dit voorstel zou hebben aanvaard om het later weer in te trekken.

Wij moeten hier eindigen met een non liquet. (Zie ook III c 2).

De vijfde beschuldiging is, dat ds Van Dijk zijn berijming wil ingevoerd zien, liefst zonder eenige verbetering aan te brengen.

Wij meenen, dat de Afzonderlijke Vergadering hierin niet sterk staat. Maar

het positieve van deze bewering wordt aanmerkelijk getemperd door de toevoeging „liefst“.

De zesde beschuldiging is, dat ds Van Dijk ieder, die zijn berijming niet wil invoeren, beschuldigt van zonde tegen God en afwijking van de gereformeerde lijn.

Wij handelden daar reeds over IV a 4° en IV b.

Beschuldiging zeven zegt, dat met ds Van Dijk niet te praten valt, zijn wantrouwen is zoo groot. Zie IV a 1°.

Beschuldiging acht meenen wij, dat voldoende bewezen is: dat hij n.l. het met de verhouding tot de broeders met Gods voorschrift niet zoo nauw neemt. Zie geheel IV a.

De negende beschuldiging houdt in dat wat gezegd is in particuliere gesprekken met ds Bakker. O.i. vervalt deze. Zie III c 3°.

De tiende beschuldiging luidt, dat ds Van Dijk wil, dat zijn boek definitief ingevoerd zal worden. Cf. O.W. 81.

Voor deze bewering konden wij niet eenigen grond vinden.

Bij punt 11 vermeldt ds Van Dijk het niet uitgenoodigd worden tot de synode van Solo. Zie hiervoor III b 1°.

Bij 12 betwist ds Van Dijk de waarheid van de bewering, dat hij een uitvoerig schrijven aan de Javaansche synode van Solo zou gezonden hebben. Zie hiervoor IV c 2°.

Bij 13 wordt de beschuldiging van de Afzonderlijke Vergadering vermeld, alsof ds Van Dijk kwaad wordt als verbeteringen in zijn psalmberijming worden aangebracht. O.i. mist de Afzonderlijke Vergadering den grond om zoo absoluut te spreken. Zij kan hoogstens zeggen, dat ds Van Dijk wel eens kwaad geweest is bij het aanbrengen van verbeteringen. Maar ds Van Dijk wijst er op (O.W. 95) dat dit zijn oorzaak niet had in het feit der correctie zelf, maar in de onredelijke eischen, die daarbij gesteld werden. Op dit punt eindigen wij weer met een non liquet.

De 14e beschuldiging luidt, dat ds Van Dijk den indruk maakt te willen dwingen en overheerschen. O.i. kan men zoo'n bewering moeilijk een beschuldiging noemen. Zie hiervoor verder IV c 1°.

De 15e beschuldiging zegt, dat ds Van Dijk meent te strijden voor de 150 psalmen, maar in werkelijkheid vecht hij voor eigen berijming.

Wij betreuren het, dat de Afzonderlijke Vergadering een dergelijke uitspraak gedaan heeft en zouden gaarne zien, dat deze uitlating teruggenomen werd.

Beschuldiging 16 houdt in, dat ds Van Dijk zijn klacht na de behandeling van het rapport op de Afzonderlijke Vergadering, heeft ingetrokken. Hier staat weer het ja van den een tegenover het neen van den ander, zonder dat wij over nadere gegevens beschikken, die ons licht zouden kunnen geven. Maar al zou het waar zijn, wat ds Van Dijk zegt, dan nog geldt, het hier eerder een vergissing dan een beschuldiging. Ds Van Dijk spreekt ook zeer voorzichtig van „Zoover ik weet“.

Beschuldigingen 17 en 18 geven geen nieuws.

Resumeerende verklaren wij bij al deze 18 punten niet een beschuldiging te hebben kunnen vinden, die ds Van Dijk tot grond kon dienen voor een aanklacht van laster, zooals hij bij de zendende kerken der missionaire dienaren des Woords heeft ingediend. Cf. herroep zelf uw lasteringen O.W. 97.

Wel heeft de Afzonderlijke Vergadering in haar missive van 23 April 1935 op een paar punten (10 en 15) uitlatingen gedaan, die door haar o.i. niet te bewijzen zijn en naar wij meenen behooren teruggenomen te worden. Maar die waren niet van dien aard dat ze ds Van Dijk vrijheid gaven om zoo te handelen, als hij gedaan heeft.

Wij zijn voorts van oordeel, dat de synode het aan haar eigen eer en aan de broeders, die onze kerken dienen — ook aan ds Van Dijk — evenals aan het zendingswerk zelf verschuldigd is, hier met krachtige hand in te grijpen, hoe pijnlijk het ook kan zijn.

De gedachte aan een langen en vruchtbaren staat van dienst bij ds Van Dijk mag ons hiervan niet afhouden. De kerken zouden zich dan schuldig maken aan datgene, waarvan hij zelf haar beticht, wanneer zij aanzien des persoons gebruikt.

Wat de synode doen moet, kan o.i. niet anders zijn, dan het optreden van ds Van Dijk af te keuren en van hem te verlangen, dat hij zijn klacht tegen zijn collega's intrekt, opdat in dien weg de verhouding tusschen ds Van Dijk en de leden der Afzonderlijke Vergadering weer worde, zooals deze belijders van den naam van Christus en arbeiders in Zijn dienst betaamt.

Voorts geven wij de synode ook in overweging zich te bezinnen op maatregelen waardoor een conflict, dat nu reeds zoovele jaren de kerken in Indië

en Nederland heeft verontrust, in het vervolg zich niet op eenigerlei wijze meer kan herhalen.

Wij achten tenslotte, dat het bezwaarlijk zal gaan, omdat het hier persoonlijke geschillen betreft, de uitvoering van het synode-besluit hier in Nederland af te doen. Daarom adviseeren wij, dat de synode eerst zelf een uitspraak zal doen en dan de uitvoering van haar besluit opdraagt aan de classis Batavia, waarbij ds Van Dijk (behoudens beroep op de eerstkomende generale synode) zich aan de besluiten van de classis Batavia zal hebben te onderwerpen.

Intusschen zal hij zich van alle publicaties (ook in de pers) over deze zaak hebben te onthouden. De kerk van Heeg, wier dienaar des Woords hij is, zal hebben toe te zien met de bevoegdheden, welke haar als zoodanig toekomen of ds Van Dijk zich in overeenstemming met het besluit der synode gedraagt.

Uw commissie stelt derhalve aan de synode voor: [volgt in art. 263].

W. H. VAN DER VEGT, *rapporteur*.

BIJLAGE LXIII.
Art. 269.

RAPPORT inzake een voorstel van de particuliere synode van Zuid-Holland (N.G.) in betrekking tot de verlenging der bevoegdheid tot proponeeren (agendum K k).

In handen van uw commissie is gesteld een voorstel der particuliere synode van Zuid-Holland (N.G.), om de bepaling der generale synode van Groningen 1927 inzake de verlenging van de bevoegdheid tot proponeeren (Acta artikel 112) met de volgende zinsnede te wijzigen:

„Bij de aanvragen, om het recht tot proponeeren met een jaar te verlengen, leggen de proponenten bij de classicale vergadering, die hun het recht verleende, weer een attestatie over van de kerk of kerken, waartoe zij het laatste jaar hebben behoord”.

Deze zaak is van vrij eenvoudigen aard. Wanneer men de bedoelde bepaling van de synode van Groningen leest, bemerkt men, dat zij zich niet rechtstreeks uitsprekt over het geval, dat een candidaat in de theologie, die reeds éénmaal verlenging van de door het praeparatoir examen verworven bevoegdheid tot proponeeren heeft gevraagd en verkregen, wederom opnieuw verlenging begeert. Toch ligt het ongetwijfeld in haar geest dat meer dan eens verlenging kan worden verzocht en dat zulk een verzoek dan telkens opnieuw voor een jaar kan worden toegestaan. In de laatste jaren is dit, ten gevolge van den overvloed aan proponenten ook herhaaldelijk geschied. Daarbij echter doet zich een praktische moeilijkheid voor ten aanzien van de overlegging van attestatie. Houdt men zich strikt aan de letter van de bepaling, zooals die door de synode van Groningen sub *b* is vastgesteld, dan zou bij hernieuwde aanvraag om verlenging van de bevoegdheid tot proponeeren attestatie moeten worden overgelegd over den geheelen tijd die er sedert het praeparatoir examen verlopen is en van al de kerken waartoe de proponent sedert dat examen heeft behoord — en dat kunnen er, wanneer de proponent ettelijke jaren op een roeping van eene der kerken wachten moet, met name in verband met wisselende werkzaamheden als hulpprediker, onderscheidene zijn! Het is evenwel duidelijk dat zulks niet noodig is en in de praktijk wordt een dergelijke eisch ook niet gesteld. Nu schijnt het intusschen bij verschillende classes voor te komen, dat alleen bij de eerste aanvraag om verlenging van de bevoegdheid tot proponeeren attestatie wordt verlangd, daarentegen bij alle volgende hernieuwde aanvragen niet. Deze praktijk is zeker onjuist. Immers dezelfde redenen die nopen bij de eerste aanvraag attestatie te eischen, maken dit ook bij iedere volgende aanvraag noodzakelijk. Doch deze attestatie behoeft dan alleen maar betrekking te hebben op het laatste jaar, wijl bij het volgen van dezen regel over den daaraan voorafgaanden tijd reeds attestatie verstrekt was.

Uw commissie is van oordeel, dat het dus niet ondienstig is, dat de synode in dien geest een uitspraak doet. Zij acht het evenwel beter dat dit niet geschiede in den vorm van een wijziging in de bepaling van 1927, zooals de particuliere synode van Zuid-Holland (N.G.) wenscht, wijl zulk een wijziging bij de redactie dier bepaling zich minder goed aansluit; doch stelt voor, dat de synode thans bepale: [volgt in artikel 269].

G. CH. AALDERS, *rapporteur*.

BIJLAGE LXIV.
Art. 272.

RAPPORT inzake ingekomen verzoeken en voorstellen betreffende de N.S.B. en de C.D.U. (agendum K d 1—7).

I. De synode benoemde een commissie van zes leden, bestaande uit de voorzitters der vijf commissies met den praeses synodi, om de synode nader te adviseeren inzake verzoeken en voorstellen van onderscheiden particuliere synoden (Zuid-Holland Z.G.; Zuid-Holland N.G.; Overijssel) en classes (Rotterdam; Schiedam; Assen; Ommen; Warffum), alle vermeld op het agendum der synode onder K d 1—7; en in meer of minder directe bewoordingen betrekking hebbende op het lidmaatschap van leden van gereformeerde kerken van de N.S.B. en de C.D.U. in verband met beginselen, die aan deze organisaties ten grondslag liggen. Ook behooren daarbij een schrijven van den heer Mussert, leider der N.S.B. en van den „Raad der N.S.B. voor kerkelijke aangelegenheden”, in welke missives zij verklaring geven van het standpunt der N.S.B. tegenover kerk en religie, en zich bereid verklaren nadere inlichtingen te verstrekken; gelijk met hetzelfde doel ook van een aantal leden van de C.D.U., wonende te Amsterdam.

II. De genoemde particuliere synoden en classes dringen in deze verzoeken en voorstellen alle aan op een *uitspraak* (Zuid-Holland Z.G.; Assen; Ommen), een *advies* (Zuid-Holland N.G.; Rotterdam), een *decisie*, zij het dan van algemeenen aard (Zuid-Holland Z.G.; Zuid-Holland N.G.), het doen uitgaan van een *verklaring* (Zuid-Holland Z.G.; Schiedam), een *waarschuwing* (Overijssel; Warffum), een krachtig *getuigenis* (Ommen), het opstellen van *vragen*, of iets anders met betrekking tot de genoemde organisaties;

en wel: rakende haar „*Statuten*” (Assen), „*onschriftuurlijke beginselen*” (Zuid-Holland Z.G. en N.G.; Overijssel; Ommen; Warffum); nader wat betreft het „*totaliteitsbeginsel*” (Ommen), de „*onschriftuurlijke Staatsidee*”, „de „*duidelijk*” tegen „*eenig gebod van de Wet des Heeren*” ingaande wijze van „haar publieken strijd” (Zuid-Holland N.G.); het zich stellen op het standpunt van den „*klassen-strijd*”, als in strijd met het *6e gebod*, en de propaganda van „*Staats- en russenvergoding*”, als in strijd met het *1ste gebod* (Zuid-Holland Z.G.; Schiedam);

en dit alles dan met den meermalen uitgesproken wensch, dat den kerken een „*regel*” worde gegeven, om zoo tot uniforme behandeling in alle kerken te komen (Assen), waar „thans in verschillende kerken op onderscheiden wijze met bedoelde leden wordt gehandeld, wat tot schade van het kerkverband leiden moet” (Zuid-Holland Z.G.; Schiedam).

III. De eerste vraag, die zich hierbij aan uw commissie voordeed, was, of en in *hoever* de synode aan dusdanige wenschen zou kunnen voldoen. Toen de classis Schiedam zich in 1933 tot de synode van Middelburg wendde met het verzoek zich uit te spreken over de vraag „of personen, die overigens onbesproken zijn in leer en leven, van wege het lidmaatschap (der C.D.U.) tot het Heilig Avondmaal niet mogen worden toegelaten, en wanneer ze eenmaal lid zijn, van het Heilig Avondmaal moeten afgehouden worden” . . . heeft de synode op advies der rapporteerende commissie besloten „zich van een uitspraak als door de classis Schiedam gevraagd was te onthouden, en met nadruk te verklaren dat in ieder geval op zichzelf moet geoordeeld worden of iemand door belijdenis of wandel zich des Heeren tafel onwaardig maakt” (artikel 117).

Ook hebben de kerken in artikel XXX K.O. bepaald, dat in „kerkelijke samenkomsten” „geen andere dan kerkelijke zaken en dezelve op kerkelijke wijze” zullen verhandeld worden; weshalve ook de particuliere synode van Zuid-Holland (N.G.) in de toelichting van haar verzoek (sub 2) terecht in herinnering brengt, dat het niet op den weg der synode ligt „zich uit te spreken over allerlei organisaties op politiek en sociaal terrein” en „onze kerken in de verleden tijden zich altijd met groote voorzichtigheid en wijsheid (daarvan) onthouden hebben”.

Intusschen moet worden opgemerkt, dat de genoemde synoden en classes ook geen oordeel vragen over de bedoelde organisaties op zichzelf, zij het al, dat een enkele (Overijssel) haar verzoek in meer algemeene bewoordingen kleedt. En ook, dat het daarbij niet gaat om de vraag, of het bloote lidmaatschap dezer organisaties als zoodanig zelf in onze kerken reden tot tuchttoefening zou kunnen zijn. Er is sprake van, soms zelfs met name genoemde, „*beginselen*” dezer organisaties in verband met een mogelijk meegaan daarmede en zelfs voeren van propaganda daarvoor (Zuid-Holland Z.G.; Schiedam) door leden onzer kerken, wanneer zij lid van zulke organisaties zijn, en van een schadelijken invloed, welken

het uitblijven van een uitspraak der synode hierover op onderscheiden leden onzer kerken zou kunnen oefenen (Ommen); en dit met de meermalen uitgesproken bedoeling dat er meer eenheid in het optreden daartegen, en in de kerkelijke behandeling van zulke leden in onze kerken zou mogen komen. Men had dus de „kerkelijke” behandeling van leden der kerken op het oog, en vraagt nu in verband met een eventueel lidmaatschap van genoemde organisaties een bepaalden maatstaf ter beoordeeling van hun leer en hun leven, opdat er meer uniformiteit in deze kerkelijke behandeling zou komen. En zoo bezien, gaat het daarbij wel degelijk om een „kerkelijke” zaak, welke dan ook op geheel „kerkelijke” wijze kan behandeld worden. Hiermede is dan tevens in beginsel de weg gewezen, waarin aan den wensch der synoden en classes kan worden voldaan.

In de ingediende verzoeken wordt uitdrukkelijk als motief genoemd „de handhaving der *belijdenis*”, en gesproken van „statuten”, of „onschriftuurlijke beginselen, welke in strijd zijn met, of rechtstreeks of duidelijk ingaan tegen de „*belijdenis*” onzer kerken, of tegen „*Schrift en belijdenis*”, of tegen beginselen, welke in „het *Woord des Heeren* zijn geopenbaard”, of tegen „eenig gebod van *Gods Wet*”, of van de *Wet des Heeren*”, of in conflict doen komen met eenig gebod van des *Heeren Wet*.

Dit is het dus, waarom gevraagd wordt, en waaraan naar het oordeel uwer commissie de synode zich ook strikt zal hebben te houden, dat de generale synode de bedoelde organisaties op haar *leerstellige* en *zedelijke* beginselen zal toetsen, en dit ter bepaling van hetgeen, waarvoor de leden onzer kerken, zij het meer of minder bewust, in verband met een eventueel lidmaatschap dezer organisaties door de kerkelijke vergaderingen mogen en moeten worden verantwoordelijk gesteld.

IV. Wat in dit opzicht de N.S.B. betreft, moet al aanstonds in het oog worden gevat, dat zij niet een uitsluitend Nederlandsche beweging is, maar een bijzondere nationale vorm onder ons volk van een algemeene geestesstrooming in het West-Europeesche volkerenleven, welke bij een tweetal groote naties de regeering bereids in handen gekregen heeft en elders, zelfs met wapengeweld, om de staatsmacht strijdt.

De Nederlandsche N.S.B. wijst ook zelf deze „verwant”schap niet af (Brochure IV bl. 12), al spreekt ze ook „van onderling fundamenteele verschillen”, en legt ze grooten nadruk op haar eigen „Nederlandsch karakter” (V voorw.).

Ook is het „zwart” in haar vlag als een betoon van eerbied bedoeld tegenover den Italiaanschen Duce, die de vlag van het fascisme heesch en dien ze als haar „grooten voorganger” eert. (IV, bl. 11).

Nu is als in het oog springend kenmerk van deze algemeene beweging wel haar „humanistische”, we zouden liever zeggen, haar romeinsch of germaansch „paganistische” origine genoemd.

Het zijn oude, vóór-Christelijke, heidensche denkbeelden en idealen, die daarin zijn herleefd, of althans zich daarin weder doen gelden, hoezeer dan ook mede gesteund en gedragen door wijsgeerige opvattingen van den modernen tijd.

Nu is het onze taak niet, een volledig, uitgewerkt beeld te geven van wat deze beweging in het algemeen beoogt, ook op politiek, sociaal en oeconomisch terrein. Het is hier om haar geestelijke physionomie te doen en die strevingen, waarmede ze de beginselen van *Schrift en Belijdenis* raakt, gelijk ze zich dan ook gaarne als een geheel nieuwe levensbeschouwing aandient.

Dan zijn het in het bijzonder een vijftal hoofdtrekken, welke in deze geestelijke physionomie kunnen worden opgemerkt.

Allereerst (1°) haar streven naar den „*machtsstaat*”, als een staat, welks gezag niet op zedelijke grondslagen rust, en niet op de consciëntiën van zijn onderdanen steunt, maar op bruut geweld met een uit verkeerd begrepen „volks-eenheid” geboren miskening van de rechten der persoonlijkheid. „De fascistische staat”, zoo hooren we Mussolini zelf (*Encycl. Ital.*), „de verhevenste en machtigste vorm der persoonlijkheid, is een macht, maar een geestelijke macht. Een macht die alle vormen van het zedelijk en verstandelijk leven van den mensch samenvat en in zich vereenigt” . . . „Hij is innerlijke vorm en norm en discipline van de geheele persoonlijkheid: hij doordringt den wil en het verstand” . . . „de fascistische staat is een wil tot macht en heerschappij”.

Voorts noemen we (2°) het eenzijdig het oog richten op de *stoffelijke, oeconomische* levensgoederen der natie: „het volk moet zich niet met politiek bezig houden”, zoo is in dit opzicht wel principieel het streven der beweging in het land van haar bakermat beschreven (*Anema, Grondslag en karakter van de Italiaansch-facistische staatsleer*, bl. 46), „maar met zijn beroep; . . . de gewone

burgers zijn officieren en soldaten in het productie-leger, medewerkers aan de nationale productie, die één groote onderneming is, die in den staat is ingelijfd door „inquadramento” en in zijn dienst staat, om aldus een welvarend, rijk en sterk volk te vormen”.

Dan (3°) zijn exclusief *nationalistisch* karakter, waardoor de fascistische staat naar buiten naar de uitbreiding van zijn macht over andere volkeren streeft, aldus (4°) ook den oorlog als den normalen gangmaker van 't leven verheerlijkt; terwijl hij naar binnen (5°) als de „totalitaire staat”, zij het door „gelijk-schakeling” of „inschakeling”, alle andere macht dwingt, zich aan zijn „al-macht” te onderwerpen en ze tot zijn eigen organen maakt, terwijl hij van de onderdanen ook een onvoorwaardelijke gehoorzaamheid vordert aan wat men dan den „Duce”, of den „Führer” of den „Leider” heet.

„Wat betreft de toekomst en de ontwikkeling der menschheid”,... aldus weer Mussolini, „geloof het fascisme noch aan de mogelijkheid noch aan de nuttigheid van den duurzamen vrede. Het verwerpt het pacifisme, waarachter de vlucht voor den worstelstrijd en lafheid tegenover het offer zich verschuilen. Het is alleen de oorlog, die alle energie der menschen opvoert tot het hoogtepunt van haar spanning en het merk van adeldom drukt op de volkeren, die het aandurven hem onder de oogen te zien”. Zoo verwerpt de fascist ook „alle algemeene verbroedering en levend in de gemeenschap der beschaafde volkeren, ziet hij hen in de oogen met waakzaamheid en wantrouwen”. En het Duitsche nationaal-socialisme zegt het hem na, wanneer hij de leuze van den totalitair staat aldus formuleert: „niets buiten den staat, niets tegen den staat, alles voor den staat”.

Dat zulk een staatsidee met de leer der Heilige Schrift en met de Belijdenis onzer kerken in strijd is, behoeft nauwelijks te worden betoogd.

Wel draagt ook volgens haar de Overheid „het zwaard” niet te vergeefs en is zij „een wreekster tot straf dengene die kwaad doet” (Rom. 13 : 5). Doch dit doet ze als „Gods dienaar”, die haar macht „van boven” heeft (Joh. 19 : 11), door God is verordend (Nederlandsche Geloofsbelijdenis 26) en door wier hand het Gode belijft ons te regeeren (Catechismus 39). Het is dan ook niet alleen „om der straf”, maar „om des geweten wil”, dat men de Overheid zal onderworpen zijn.

Ook miskent zeker de Schrift het groot belang van de materiele levensgoederen niet. De godzaligheid heeft ook de „belofte des tegenwoordigen levens”. Doch in het jagen daarnaar mag toch het leven niet opgaan: „Zoekt eerst het koninkrijk Gods en zijn gerechtigheid” is het woord van Christus, „en al deze dingen zullen u worden toegeworpen” (Matth. 6 : 33).

We belijden met de Schrift het hoog belang der nationaliteit, als onder Gods bestel geboren (Deut. 32 : 8); doch blijven desniettemin daarachter toch ook de gemeenschap in den bloede van alle volkeren eeren (Hand. 17 : 28). En wel vindt het moderne antimilitairisme noch in de Schrift noch in de Belijdenis steun. Doch dit alles neemt ook weer niet weg, al weten we dat de volmaaktheid daarvan eerst een andere levensbedeeling is voorbehouden, dat we als vrucht van het werk van Christus in Hem ook naar de verbroedering der volkeren en den algemeenen wereldvrede, als het begeerlijk ideaal moeten blijven jagen (Jes. 11).

En wat ten slotte den „totalitair” staat betreft, de doorvoering daarvan, ook kerkelijk en geestelijk en zoo ook de instemming daarmede stuit naar Schrift en Belijdenis af op het persoonlijk karakter van het christelijk geloof, op de onderscheiding in natuur en genade, wereld en kerk, algemeene en bijzondere gratie, en het feit, dat het christelijke leven in de tegenwoordige wereld en haar verhoudingen noch zijn oorsprong noch zijn einddoel heeft, maar dat het wortelt in een goddelijke verkiezing, die vrijmachtig, souverain onderscheid maakt (Ef. 1; Nederlandsche Geloofsbelijdenis 16; Catechismus vr. 54; Dordtsche leerregels). Als deelhebbende aan een hooger staatswezen (Fil. 3 : 21) hebben de geloovigen in een hooger hemelsch vaderland bestemming en doel (Hebr. 11 : 15 v.).

Nu is het ook aan uw commissie niet onbekend, dat de N.S.B. in Nederland, wat haar zelf betreft, veel in deze algemeene beginselen desavoueert.

In het voorjaar heeft ze zelfs een veelbestreden brochure (III) door een nieuwe brochure (V) vervangen, waarin tal van uitlatingen voorkomen, die den lezer overeenkomstige uitdrukkingen van positief christelijke staatspartijen in herinnering brengen. Een onbetwistbaar bewijs, welk een machtigen invloed Gode zij dank onze christelijke beginselen nog in ons volksleven uitoefenen, zoodat zelfs een beweging als de N.S.B. in Nederland daarmede rekening moet houden.

Toch wane niemand, dat door het verschijnen van deze brochure V de reden voor de groote ongerustheid als ook de particuliere synoden en de classes noopte zich tot u te wenden, ook zelfs maar in het minst zou zijn verzwakt of zelfs vervallen.

Integendeel het moet ons te meer waakzaam maken en ons dringen tot de waarschuwing, zich niet door valschen schijn te laten misleiden. De N.S.B. erkent zelf in brochure V (bl. 9) er „geen in bijzonderheden gaande voorschriften mee te hebben willen opstellen” „voor de practische realiseering, waaraan de N.S.B. absoluut zou gebonden zijn”.

„Onze algemeene beginselen”, heet het dan verder, „staan vast, maar de bijzondere vormen, waarin zij gerealiseerd moeten worden, worden mede bepaald door de tijdelijke omstandigheden”.

Men handelt dus voorzichtig, voor de beoordeeling van de N.S.B. in het bijzonder op deze vaststaande algemeene beginselen te letten, meer dan op de wisselende momenteele uitlatingen in de elkander vervangende brochures.

Immers, welke waarborg is er, dat niet andermaal, wat heden als staatkundige richtlijnen wordt geproclameerd, morgen onder andere „omstandigheden”, weer zal worden veranderd, of door iets anders vervangen?

Ook houde men wel in het oog, dat intusschen de andere brochures I, II, IV, uitgezonderd dan III, nog even onverzwakt bleven gehandhaafd, waarvan juist I en II, bevattende het Program en de Toelichting, door de Nederlandsche beweging zelfs als haar „uitgangspunt” en „basis” worden aangewezen (IV, bl. 5), terwijl ook het „geloof” in het daarin te vinden „leidend beginsel” der N.S.B. en in de hoofdlijnen van haar program onder de „voorwaarden voor het voldoen aan het lidmaatschap” wordt genoemd (IV, bl. 29). Dit alles, waaraan nog zeer veel ware toe te voegen, bewijst reeds, dat de vervallen-verklaring van brochure III zakelijk aan het karakter en de doelstelling der beweging niets heeft veranderd. En kennismaking van wat er in dit Program met zijn Toelichting staat, gelijk ook van andere uitdrukkingen elders, doet duidelijk zien, hoe in haar „uitgangspunt” en „basis” ook de N.S.B. in Nederland, als het op de beginselen aankomt, de algemeene Europeesche beweging, gelijk haar karakter door ons werd geschetst, niet ontrouw is geworden.

Immers, dan verzekert ons brochure V wel, dat „de Nationaal socialistische staat de algemeen christelijke grondbeginselen tot basis van zijn staatkunde en tot leidraad van zijn taak” aanvaardt, en omschrijft ze die dan verder, als „die beginselen, die de kerk van Christus aller eeuwen in haar belijdenis heeft uitgesproken”.

Het is echter bekend, dat er ook in dit opzicht nog wel eenig verschil tusschen de belijdenissen der onderscheiden kerken bestaat. Zal volgens brochure V (bl. 33) de door de N.S.B. gewilde Nationaal socialistische staat „God erkennen als den Schepper, Heer en Onderhouder van alle volkeren en staten” en „de Overheid als zijn onderdanen” beschouwen, „die Hem rekenschap verschuldigd zijn”, dan is dit zeker met waardeering te aanvaarden, als een getuigenis tegen het drijven, ook in onzen tijd, van een Godloozen staat. Onze Nederlandsche Geloofsbelijdenis gaat daarbij echter veel verder; ziet de reden van de instelling van het ambt van de Overheid in „de verdorvenheid des menschelijken geslachts”, en getuigt van een roeping der Overheid tegenover kerk en evangelie, en om „het koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen, het Woord des evangelies te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in zijn Woord gebiedt”. En reeds om deze reden zou een lid der gereformeerde kerken uit kracht van zijn belijdenis met zulk een program als van de N.S.B. niet kunnen tevreden zijn.

Het mag echter onze aandacht niet ontgaan, dat in artikel 15 van het Program (I/II bl. 6) van „bescherming van den Christelijken godsdienst” wordt gesproken alleen „voor het in Europa gelegen deel van het rijk”. Zal dus de christelijke godsdienst in ons Indië geen „bescherming” genieten? En zullen daar de „algemeene grondbeginselen” van een anderen godsdienst, van heidendom of Mohammedanisme voor zulk een Nationaal socialistischen staat tot „basis” moeten dienen van zijn staatkunde en tot „leidraad van zijn taak”? Dit is toch wel te zeer in tegenspraak met het door de kerk van Christus aller eeuwen beleden volstrekke karakter van de christelijke religie, als den alleen waren godsdienst. Zoo begrijpen we, hoe volgens brochure I/II (bl. 20) onder hetgeen Nederland aan de Indische volkeren moet brengen, geen geestelijke waarden worden genoemd, maar alleen „orde en rust”, en „de mogelijkheid om zich vreedzaam onder goed bestuur te ontwikkelen”, en voorts alleen „het beste wat de westersche techniek hun brengen kan”. En wat is dit voor een „Christelijken Dietschen volksstaat”, (V, bl. 6)

door welken zelfs de „algemeene christelijke beginselen” voor het grootste „deel van het rijk” zouden verloochend worden?

Evenwel, ook, ten aanzien van de straks genoemde algemeene trekken van het Nationaal socialisme is de geestelijke verwantschap van de Nederlandsche beweging duidelijk genoeg op te merken; al zullen deze trekken uit den aard der zaak in verband met de eigen plaats, welke onze Nederlandsche natie in de rij der volkeren inneemt, bij haar niet altijd zulk een scherpen vorm aannemen, als dit bij andere volkeren wordt gezien.

Zoo zou het ongerijmd zijn in ons Nederland de idee van den „machtsstaat” te willen propageeren. Dat echter ook in dit opzicht bij de Nederlandsche beweging de appel niet zoo ver van den boom is gevallen, blijkt, niettegenstaande haar betuiging van een legitiemen weg te willen bewandelen, uit de terroristische, orde-verstorende wijze waarop zij vaak haar propaganda voert.

In oorlogen, zegt ze „rampen te zien” van den ergsten aard (IV bl. 22). Den „nationalistischen” trek echter verloochent zij niet, wanneer ook zij in haar „leidend beginsel” „het algemeen belang” laat voorgaan boven het „groepsbelang” en het groepsbelang boven het „persoonlijk belang”, en dan daarbij dit „algemeen” belang nader als „nationaal” belang aanduidt, alsof er niet buiten de grens van het nationale leven nog „algemeenere”, geheel het wereldleven rakende belangen zijn. En al moge ze de „rassenvergoding” verwerpen (V bl. 29), de manier, waarop zij tot zelfs in haar program toe (artikel 2) de eenheid van den „Dietschen stam” op den voorgrond zet, toont, dat ze zich ook in dit opzicht niet onbesmet heeft gehouden.

Haar geringschatting voor de geestelijke waarden in het volksleven komt o. m. duidelijk genoeg uit in haar triomfantelijken uitroep (I/II bl. 27), dat zij „nationaal socialistischen (hun) toekomstigen staat bouwen (willen) op het stevige fundament van den arbeid en niet op de vooze steunpunten, gevormd door redevoevingen van betweters”.

Reeds wezen we op het beperkte karakter van de „zegeningen”, volgens haar, door Nederland aan de Indische volkeren te brengen.

Ook streeft zij naar de door de staatsburgers te vormen „éene werkgemeenschap” en een op ieder van hen rustenden „arbeidsplicht” (Program artikel 11). En wat ten slotte het „staats-absolutisme” en de „staatsvergoding” betreft en het denkbeeld van den „totalitairn staat” en van het „leiderschap”... het kan natuurlijk in een kerkelijk rapport niet de bedoeling zijn, deze verwerpelijke beginselen bij de Nederlandsche beweging tot in finesses na te speuren. Voor ons doel is alleen weer het geestelijke element van belang, en de vraag wat de kerk van Christus bij een eventueele realisering van zulke denkbeelden zou te verwachten hebben. En dan worden er in het Program (artikel 15), gelijk elders, wel beloften gedaan van „volledige godsdienst- en gewetensvrijheid” in den Staat, welken de N.S.B. in Nederland beoogt. Maar wat blijft er van zulk een geruststelling over, wanneer bijna in één adem, in artikel 17, aan den Nationaal-Socialistischen Staat het recht wordt toegekend tot „onderdrukking” ook „van leerstellingen”, en daarbij niet als maatstaf wordt genoemd de Heilige Schrift, en ook niet alleen de „goede zeden” of zelfs „de veiligheid van den Staat”, maar in de eerste plaats „de eenheid en de onafhankelijkheid der natie”. En wel zegt ook de Nederlandsche N.S.B. het beginsel te aanvaarden, dat „men Gode meer moet gehoorzamen dan de menschen” (IV bl. 27), en wil ze dat de „overheid jegens hen, die zich beroepen op een innerlijk bevel van hoogere macht, in beginsel dwang” zal „vermijden”. Doch desniettemin huldigt ook zij het dusgenaamde „leidersbeginsel” als de „centrale gedachte van nationaal socialistische volksgemeenschap” (V 32), en wat bij doorvoering van zulk een beginsel voor de geestelijke en religieuze vrijheid der natie zou te verwachten zijn, is maar al te duidelijk gebleken in die landen, waar dit centrale beginsel der beweging staatkundig en practisch tot uitvoering kwam; evenals ook in de macht welke nu reeds meermalen in de Nederlandsche beweging den „leider” bleek te worden toegekend.

Intusschen zij hier tot recht verstand van onze bedoeling nog in herinnering gebracht, dat het naar ons oordeel voor de synode niet gaat om de vraag, hoe men zich, als leden onzer kerken, zou hebben te gedragen, wanneer, wat God moge verhoeden, de idealen van de N.S.B. ook in Nederland zouden zijn verwezenlijkt en ook hier een nationaal socialistische staat zou zijn in het leven geroepen. Dan zou zeker voor de leden onzer kerken ook tegenover zulk een staat als gezaghebbende regel gelden, wat Christus en Zijn Apostelen in overeenkomstige, politieke verhoudingen gepredikt hebben, dat men „den keizer zal geven, wat des keizers is”, doch ook „Gode wat Gods is” (Matth. 22 : 21); ook dat

„alle ziel den machten over haar gesteld (zal) onderworpen zijn”; want dat „er geen macht (is), dan van God, en de machten, die daar zijn, van God verordineerd (zijn)” (Rom. 13 : 1 vv.), dat men God zal vreezen en den koning eeren (1 Petr. 2 : 17). Hierom gaat het echter voor de synode niet, maar om de andere vraag, of er voor leden onzer kerken plaats zou kunnen zijn in een beweging, welke een staatsvorm wil in het leven roepen, zóó in flagranten strijd met de beginselen der Schrift en van onze gereformeerde belijdenis; en zóó gevaarlijk voor de vrijheid en de geestelijke ontwikkeling van de kerk van Christus, ook in ons vaderland, en voor de geestelijke goederen der natie? Uw commissie is van oordeel, dat op zulk een vraag slechts één antwoord mogelijk is: een *besliste ontkenning*. En haar advies aan de synode kan geen ander zijn, dan dit onomwonden uit te spreken, en zoo de leden onzer kerken dringend te vermanen, zich om des beginsels wil van deze beweging verre te houden, gelijk ook de kerkeraden en andere kerkelijke vergaderingen met ernst er op te wijzen, dat daarop door hen moet worden toegezien met de macht, hun van den Koning der kerk toebetrouwd.

Wat alles nog te meer klemt, als we letten op de alle betamelijkheid te buiten gaande, ergerlijke wijze waarop deze beweging zich in geschriften en bij openbare samenkomsten uitlaat tegenover de overheid en de overheidspersonen en tegenover de christelijke leidlieden van ons volk.

V. Tot dezelfde slotsom komt uw commissie ook ten aanzien van de C.D.U. Wel ontging haar niet het verschil, dat er tot op zekere hoogte tusschen haar en de N.S.B. is waar te nemen.

Hebben we in de N.S.B. een Nederlandschen uitlooper van een groote West-Europeesche strooming, iets dergelijks kan niet in dezelfde mate van de C.D.U. worden gezegd, ook al beweegt zij zich in de richting van die andere strooming, waardoor tegenwoordig het wereldleven wordt verontrust, die van socialisme en communisme, en heeft ook zij volgens haar, zoo geheeten, „beginselverklaring” eveneens niet minder dan „een radicale hervorming van het wereldleven” op het oog.

Oorspronkelijke denkbeelden zoekt men bij haar tevergeefs.

En waar feitelijk wat zij voorstaat, ook bij andere, zich niet christelijk noemende partijen wordt gevonden, daar is haar reeds, en dit niet geheel ten onrechte, van de zijde der S.D.A.P. gevraagd, waarom zij zich niet geheel bij haar aansluit.

Toch kan ook weer niet worden ontkend, dat althans in haar „beginselverklaring” geestelijk een ietwat andere toon wordt beluisterd, dan in die van de N.S.B.

In verband hiermede trekt het dan ook de aandacht, dat de synoden en classes, welke zich tot de generale synode wendden, alle op één na (Warffum) wel de N.S.B. met name noemen, daarentegen slechts twee uitdrukkelijk (Overijssel, Warffum), en twee zijdelings (Zuid-Holland Z.G.) of door een onzekere aanduiding (Schiedam) de beginselen van deze Unie hebben in geding gebracht. Nu mag daaruit zeker niet worden afgeleid, dat er daarom voor de synode geen reden zou bestaan, ook tegen aansluiting bij deze beweging waarschuwend haar stem te doen hooren.

De vaagheid, principieel, van wat zij haar „beginselverklaring” noemt, maakt haar tot een verzamelplaats van „vogels”, geestelijk, „van allerlei pluimage”, in wier midden toch overtuigde leden van onze gereformeerde kerken niet thuis behooren.

Dit feit, in verband met de groote overeenkomst en zelfs volkomen identiteit van de staatkundige en maatschappelijke idealen, waarvoor zij ijvert, leidt dan ook vaak tot het zoo in-droeve en voor het broederhart zoo pijnlijke en ergerlijke schouwspel, dat men leiders en leden dezer Unie, zelfs die van gereformeerde belijdenis zijn, in de practische politiek telkens weer in gezelschap ziet van socialisten, ja zelfs van communisten. En het doet innig leed, dat ook daardoor zoo vaak de kracht van de christelijke sociale en politieke actie wordt verzwakt; daarentegen die van de on- en zelfs antichristelijke actie versterkt.

Nu is het ons hier alleen om die leerstellige en zedelijke beginselen te doen, waarmede ook deze beweging Schrift en Belijdenis raakt, terwijl we de door haar gepropageerde, meer afgeleide politieke en sociale denkbeelden, als niet tot de in artikel XXX der Kerkorde genoemde „kerkelijke zaken” behorende, buiten beoordeeling laten.

Hoe moeilijk het echter is principieel aan deze „Unie” eenig houvast te krijgen, blijkt o. m. uit haar houding tegenover het beginsel van den „klassenstrijd”,

dat onchristelijke beginsel, waarvan reeds de synode van Leeuwarden (1920) uitsprak, dat in een organisatie, die zich op den grondslag daarvan stelt, voor een lid der gereformeerde kerk geen plaats is (artikel 122).

In de dusgenaamde „beginselverklaring” der C.D.U. wordt echter van den „klassenstrijd” niet gesproken.

Zoo kon dan ook op de synode van Middelburg worden opgemerkt (Zuid-Holland Z.G.), dat het niet vaststond, dat de C.D.U. zich op zulk een grondslag stelde.

Toch neemt dit niet weg, niet alleen, dat leden van de C.D.U. dit beginsel wel toegedaan zijn, maar dat zij daarvoor ook uitkomen in het officieel orgaan der „Unie”.

Hier zij alleen op twee, ook in genoemde „beginselverklaring” voorkomende punten gewezen.

Allereerst op de daarin aangeheven leuze: „allen voor allen”.

Hoe we haar wendden of keerden, het is ons niet mogen gelukken daarin een begrijpelijken, noch ook praktisch bruikbaren zin te vinden, en nog minder te doorzien, hoe deze leuze zou voortvloeien uit de bekende twee geboden, waarin Christus de geheele Wet en de profeten heeft saamgevat (Matth. 22 : 37 v.v.).

In het bijzonder herinnert uw commissie echter aan het door haar zoo genoemde „internationale” beginsel dezer Unie, waarin zij „den oorlog als middel tot beslechting van internationale geschillen verwerpt”; zij „zich tegenover elke oorlog en oorlogstoerusting (stelt)”, „strevende naar internationale ontwapening in de eisch van nationale ontwapening de meest voor de hand liggende consequentie van dit streven (ziet); zoo zich ook (keert) tegen iedere vorm van dienstdwang van hen, die zich in hun geweten bezwaard achten en eischt, dat voor dezulken geen strafmaatregelen van welke aard ook worden toegepast” (Program, paragraaf 10).

Dit alles beteekent dus niets minder, dan het antimilitairisme in den meest consequenten vorm.

Nu oordeelde reeds de synode van Middelburg 1933 „het niet noodig” over de kwestie van den oorlog en wat daarmede verband houdt „een uitspraak” te doen, „aangezien onze belijdenis zich voldoende (uitspreekt) over de beginselen, die onze houding moeten beheerschen en o. m. „de voorlichting over concrete vraagstukken te dezer zake”, naast de onderwijzing door den dienst des Woords (moet) worden overgelaten aan daartoe bekwame christenen in de pers, de jeugdorganisaties en dergelijke” (artikel 132).

Uw commissie is van oordeel dat ook deze synode het bij een verwijzing naar dit synodale besluit kan laten, omdat de afwijking van Schrift en Belijdenis van zulk een antimilitairisme reeds vaak is aangetoond.

Zulk een verwijzing beteekent dan echter tevens de *besliste afwijzing* van dit antimilitairisme zelf.

VI. Wat nu de kerkelijke behandeling betreft van leden onzer kerken, die meegaan of neigen mee te gaan met organisaties, die van zulke onschriftuurlijke beginselen uitgaan, of die daarvoor zelfs propaganda voeren, zij allereerst opgemerkt, dat in de practijk een volstreekte uniformiteit wel nooit zal te bereiken zijn, omdat volgens onze kerkrechtelijke regels elk geval op zichzelf moet worden beschouwd, en in verband met den aard en de omstandigheden van de afwijking veel aan den tact en de wijsheid van de kerkeraden moet worden overgelaten.

Toch zijn daarbij ook algemeen te volgen regels niet uitgesloten.

Wat de beginselen en de forme der kerkelijke tuchttoefening betreft, herinneren we aan artikel 32 der Nederlandsche geloofsbelijdenis, Zondag 30 en 31 van den Heidelbergschen catechismus en wat daarover in het laatste hoofdstuk van de Kerkenordening is bepaald.

Overigens houde men nog de volgende algemeene richtlijnen in het oog:

Allereerst (1°), dat, zooals ook uit de adviezen op en de besluiten van vroegere synoden blijkt, „nooit iemand onder censuur worde geplaatst alleen om het feit, dat hij verkeerd is georganiseerd, tenzij dan, dat het gaat om een organisatie, die zich uitdrukkelijk stelt op een door Gods Woord verboden grondslag” (Acta 1920, bijlage XLV, bl. 250).

Voorts (2°), dat het bij alle tuchttoefening in de eerste plaats te doen moet zijn om onder Gods zegen, wat afdwaalt en dreigt verloren te gaan, door liefdevol en lankmoedig vermaan te behouden en daartoe terug te brengen van zijn verkeerden en zondigen weg.

Dat verder (3°), ook wanneer het lidmaatschap van eenige organisatie reden

van bedenking zou geven, toch vooraleer men tot eenige tuchttoefening komt, een nauwgezet onderzoek dient vooraf te gaan naar den ernst van de eventueele afwijking van leer of van leven.

Bij het onderzoek naar de leer kunnen dan vragen worden gesteld, of ook een verklaring voorgelegd, waardoor blijken moet, in hoever iemand op een bepaald punt van Schrift of belijdenis afwijkt.

Ook (4°) hebben de kerkeraden in het oog te houden, dat een al te rigoristische toepassing der tucht evenzeer te veroordeelen is als een verslapping der tucht; *dat* (5°) zoo de tucht veel strenger moet optreden tegenover leeraars en ambtsdragers, dan tegenover gewone leden der gemeente, zooals de apostel Paulus in den brief aan de Galatiërs wel wenscht, dat de dwaalleeraars, die de gemeenten verontrusten, afgesneden zouden worden (5 : 12), dat hij echter, die door hen verleid waren, alleen vermaant; *dat* (6°) ook de bepalingen van de synode van Dordt (1618/19) ten opzichte van de Remonstranten hiermede in overeenstemming waren en *eindelijk* (7°), dat het evenzeer groot verschil maakt, of iemand zulke afwijkende gevoelens voor zich houdt en bereid is, onderwijzing van den kerkeraad te aanvaarden, dan wel openlijk propaganda drijft en elke vermaning verwerpt.

Wat den levenswandel betreft kan dit onderzoek daarover gaan, of iemand op ergerlijke wijze voor genoemde afwijkende beginselen propaganda voert en op ontoelaatbare wijze zich in de pers of anderszins over de Regeering, de kerk en de christelijke partijen uitlaat.

Het zal echter wel noodig zijn, al kan met een algemeene aanwijzing worden volstaan, dat de synode uitdrukkelijk uitspreekt, dat het weigeren van den H. Doop aan kinderen van ouders, die tot genoemde organisaties behooren, ongeoorloofd is, omdat de kinderen, zoolang althans de ouders niet geëxcommuniceerd zijn, tot het zaad des verbonds moeten gerekend worden, dus recht hebben op den H. Doop en hun deze niet om de zonden der ouders mag geweigerd worden. Al zal natuurlijk er goed op moeten worden toegezien, dat er voor de belofte van een goede christelijke opvoeding in overeenstemming met de belijdenis der kerk voldoende waarborg gegeven wordt.

Evenzeer, dat de kerkelijke huwelijksbevestiging aan leden der kerk niet mag geweigerd worden, alleen op grond daarvan dat zij lid van bedoelde organisaties zijn.

Saamvattend stelt uw commissie u de volgende conclusies voor: [volgt in art. 272].

W. A. VAN ES, *rapporteur*.

BIJLAGE LXV.
Art. 276.

RAPPORT van deputaten der generale synode van Middelburg 1933 tot bezorging van den bundel „Eenige gezangen en „de Orde van eeredienst” en de „Liturgische Formulieren” (agendum B I).

Aan de generale synode te Amsterdam 1936.

Weleerwaarde en eerwaarde broeders!

Door de generale synode van Middelburg 1933 werden drie deputaten aangewezen met opdracht (Acta artikel 196, 5° en 6°) om „te bezorgen den bundel „Eenige gezangen” en „de Orde van eeredienst”,” zooals die door de synode waren vastgesteld.

Hun opdracht luidde:

- a. de letterkundige verzorging van deze liederen op zich te nemen en de titels vast te stellen;
- b. de melodieën te kiezen en
- c. de uitgave van de liturgische formulieren, gebeden, eenige gezangen, enz. in één bundel te doen geschieden.

Tot deputaten hiertoe werden benoemd (Acta artikel 269, 2°) prof. dr T. Hoekstra te Kampen; ds J. Douma te Arnhem en ds A. H. van Minnen te

's Gravenzande; tot adviseurs prof. dr H. H. Kuyper te Bloemendaal en prof. dr J. Wille te Amsterdam.

Prof. dr T. Hoekstra was met de samenroeping belast.

Van den arbeid dezer deputaten doet ondergeteekende, mede namens ds J. Douma, thans aan uw vergadering rapport.

Reeds den 21sten September 1933 vergaderden deputaten op zijn uitnodiging ten huize van prof. dr T. Hoekstra. Deze werd gekozen tot praeses; ds A. H. van Minnen werd belast met het scribaat; ds J. Douma zou als quaestor optreden.

Besloten werd tot een standaarduitgave van de copie, in de opdracht genoemd. In die opdracht gaf het „enz.” deputaten vrijmoedigheid er ook aan toe te voegen „de Formulieren van Eenigheid” en als „Aanhangsel” het „Kort Begrip der Christelijke Religie” en „de Ziekentroost” met „Sommige uitspraken”.

Tot deze toevoeging kwamen deputaten op de volgende gronden:

a. daardoor konden voor de kerken bewaard worden en in hun eigendom komen de aantekeningen waarmede de uitgave dier formulieren van dr F. L. Rutgers, met medewerking van dr H. Bavinck en dr A. Kuyper was verrijkt (Middelharnis 1897);

b. daardoor kon deze standaard-uitgave tot een kanselboek worden, nevens de psalmen te gebruiken.

In aansluiting met genoemde uitgave zijn ook opgenomen „de Apostolische Geloofsbelijdenis”, „de Geloofsbelijdenis van Nicea” en „de Geloofsbelijdenis van Athanasius”, benevens bovengenoemd „Aanhangsel”.

Door leden van het ex-moderamen der synode van Middelburg werd aan deputaten aangeraden in deze standaard-uitgave ook op te nemen „de psalmen”. Hiervoor pleitte dit, dat er dan maar één kanselboek zou noodig zijn.

Toch zijn deputaten hiertoe niet overgegaan op de volgende gronden:

a. zulk een uitgave zou zeer veel kosten. Met die groote kosten meenden zij in geen geval de kerken te mogen bezwaren;

b. de psalmen aan de uitgave van het kanselboek toe te voegen, zou de uitgave buitengemeen vertragen;

c. doch van meer gewicht was hun, dat tot nu toe nimmer de gereformeerde kerken de thans in gebruik zijnde psalmberijming met haar gezag hadden gedekt en strikt genomen deze berijming nooit door haar was aanvaard; dies zonder grondige revisie, zoowel van den tekst, als van tal van melodieën de thans gebruikelijke berijming niet als die van de gereformeerde kerken namens haar kon worden uitgegeven.

Wat nu verder betreft het verloop van de uitgave, hun opgedragen, zijn er verschillende oorzaken geweest, waardoor deze pas in Juni 1934 haar beslag kreeg.

Ook daarvan dient mededeeling gedaan.

Allereerst hadden deputaten voor de kerken te verkrijgen de toestemming tot uitgave van verschillende gezangteksten en -melodieën, waarover straks nader.

† Allermeeft echter bracht oponthoud, dat prof. dr T. Hoekstra door zijn ziekte, in Maart 1934 begonnen, aan de voltooiing van den arbeid onttrokken werd.

Beide andere deputaten hebben, toen zij van deze ziekte en haar verloop op de hoogte gesteld waren en daarbij vernamen, hoezeer gevreesd werd, dat alle inspannende arbeid hun praeses in geruimen tijd onmogelijk zou zijn, samen geconfereerd. Zij besloten mevrouw Hoekstra aan te bieden, dat zij beiden den resteerenden arbeid van haar man zouden overnemen en met name de nog restende correctie en uitgave-bemoeiingen zouden bezorgen. Mevrouw Hoekstra echter meende, dat dit haar man al te pijnlijk zou zijn en het beter was af te wachten, of hijzelf dezen arbeid mede beëindigen kon. Beide andere deputaten besloten toen de gehoopte beterschap af te wachten. Inderdaad is prof. Hoekstra nog weer in zoover hersteld, dat hij de correctie en de uitgave, voor zoover hem opgedragen, voltooiën kon. Zóó heeft hij toch nog de uitgave der gezangen-uitbreiding c.a., waaraan hij sinds 1920 mede gearbeid had, mogen beleven.

Den 21 Februari 1935 werd te zijnen huize vergaderd, om nog allerlei zaken, met de uitgave verband houdende, af te wikkelen.

Intusschen heeft de Heere prof. dr T. Hoekstra van ons genomen en zijn het zijn mededeputaten, die thans ook van zijn werk uw vergadering rapport doen. Zij hebben daarbij behoefte dankbaar te erkennen het zeer groote aandeel, dat prof. Hoekstra aan het tot stand komen van deze uitgave gehad heeft. En niet minder hun waardeering er voor uit te spreken, dat hij zich zoo geheel voor dezen arbeid gaf. Ondanks zijn toenemende zwakheid heeft hij met zeer groote

nauwkeurigheid den minutieusen arbeid van correctie, zoowel van tekst als muziek, ten einde gebracht. Zij willen God danken voor wat Hij in hun mededeputaat had gegeven, maar ook voor Zijn goedertieren beschikking, dat deze de voltooiing van dit werk, dat zoo de volle liefde van zijn hart had, nog mocht beleven, al was hij dan ook vóór de voorgenomen slotvergadering heengegaan.

Thans over enkele onderdeelen der uitgave.

A. *De vaststelling van den tekst.*

Dit gold in het bijzonder de „Liturgie”.

De synode van Arnhem 1930 had opdracht gegeven aan prof. dr H. Bouwman, ds T. Ferwerda en prof. dr J. Wille tot nadere revisie van de liturgie (Acta Arnhem 1930 artikel 323 ten 3e).

Het weinige, dat van dezen arbeid gereed gekomen was, werd namens de synode van Middelburg aan ons overhandigd, met de opdracht van het werk van prof. dr Wille en ds Ferwerda gebruik te maken; bij de uitgave van de liturgie echter zoo nauw mogelijk aan te sluiten bij den tekst, die door de synode reeds was aanvaard (Acta Middelburg artikel 243).

Hieraan hebben deputaten getracht te voldoen.

B. *De toestemming tot uitgave.*

Nauwkeurig moest worden nagegaan, zoowel wat tekst als melodie betrof, van welke gezangen de uitgave vrijstond en hoe door de kerken de toestemming tot uitgave van de andere te verkrijgen was.

Dat gold eveneens de aantekeningen in de bovengenoemde uitgave der Drie formulieren van eenigheid.

Dit onderzoek werd opgedragen aan ds J. Douma. Het kostte veel tijd, veel correspondentie en heen- en weer reizen.

't Bleek, dat van de meeste gezangen en melodieën, waarvan de uitgave niet vrij was, het uitgeverrecht berustte bij de Evangelische-Gezangen-Compagnie, vertegenwoordigd door J. Brandt en Zoon te Amsterdam.

Deze was bereid zonder geldelijke vergoeding aan de gereformeerde kerken de uitgave toe te staan, waarbij ééinig beding was, dat eveneens zonder geldelijke vergoeding dezen uitgevers de nadruk van de uit te geven standaard-uitgave toegestaan zou worden, waarbij voor de kerken vastgelegd werd toezicht op de juistheid der uitgaven. Aldus werd overeengekomen onder voorbehoud van goedkeuring door uw vergadering.

Het volgend contract werd daarvan opgemaakt en door partijen geteekend.

„De firma J. Brandt en Zoon te Amsterdam, ten deze handelende namens de Evangelische-Gezangen-Compagnie, ter ééner

en de deputaten der generale synode van de gereformeerde kerken in Nederland, gehouden te Middelburg in 1933, door haar blijkens de Acta van deze synode artikel 269, aangewezen ter uitvoering van hetgeen door haar blijkens artikel 196 sub 5 en 6 dier Acta is besloten, ten deze handelende namens de gereformeerde kerken in Nederland, onder voorbehoud der goedkeuring van deze hun handeling door de eerstkomende generale synode dier kerken, ter anderzijde, zijn het volgende overeengekomen:

1° Partij ter eener zijde geeft aan de gereformeerde kerken in Nederland ten behoeve van de „Eenige Gezangen van de gereformeerde kerken in Nederland, gehandhaafd en vastgesteld door de generale synode van Middelburg in 1933” de voortdurende toestemming om gebruik te maken, al dan niet in gewijzigden vorm, van den tekst en (of) de melodie van

het lied: o Hoofd, bedekt met wonden v.v.;

het lied: Een vaste burcht is onze God v.v.;

het lied: Jezus is mijn Toeverlaat v.v.;

en voorts van de liederen, voorkomende in den bundel der „Evangelische Gezangen” onder de nummers 1, 3, 38, 39, 83, 96, 123, 130, 156, 180 en 189;

2° Partij ter anderzijde geeft aan de Evangelische Gezangen-Compagnie en haar rechtverkrijgenden de voortdurende toestemming tot het *ongewijzigd* overnemen in haar uitgaven op het gebied van kerkboeken, hetzij onder eigen naam, dan wel onder dien der Nederlandsche Bijbel-Compagnie, van den inhoud, hetzij geheel of gedeeltelijk, van het boekwerk, getiteld: „Eenige Gezangen van de gereformeerde kerken in Nederland gehandhaafd en vastgesteld door de generale synode van Middelburg in 1933, alsmede haar Formulieren van eenigheid met de drie oude geloofsbelijdenissen en haar Liturgie benevens het Kort begrip en de Ziekentroost naar den door die kerken vastgestelden tekst” en gedrukt bij J. H. Kok N.V. te Kampen 1934;

onder voorwaarde dat van elken druk der voormelde uitgaven van de Evangelische Gezangen-Compagnie of van de Nederlandsche Bijbel-Compagnie, waarin van deze toestemming gebruik wordt gemaakt, drie exemplaren gezonden worden aan de deputaten ad hoc der generale synode van de gereformeerde kerken in Nederland.

Aldus in duplo (op zegel) opgemaakt en geteekend.

Amsterdam 4 September 1934.

w. g. J. BRANDT.

Kampen	w. g.	T. HOEKSTRA.
Arnhem	w. g.	J. DOUMA.
's Gravenzande	w. g.	A. H. VAN MINNEN.

10 September 1934.

Ook andere uitgevers, met name Kemink en Zoon N.V. te Utrecht en A. W. Sijthoff's Uitgeversmij N.V. Leiden, die het uitgaverecht van een enkel ander gezang bezaten, werden bereid gevonden toestemming te geven, wat eveneens vastgelegd werd onder voorbehoud van goedkeuring der eerstkomende generale synode.

Wat de bovenbedoelde Aanteekeningen bij de Drie Formulieren enz. betreft, zoo was de familie Rutgers zoo welwillend deze in volledig eigendom aan de kerken af te staan.

Verscheidene andere uitgevers, dan J. Brandt en Zoon, verzochten van deputaten de toestemming tot ongewijzigde, geheele of gedeeltelijke uitgave van de standaarduitgave.

Besloten werd hun, onder voorbehoud van goedkeuring der eerstkomende generale synode, den nadruk der standaarduitgave te vergunnen onder deze voorwaarden:

1° moest de som van f 300 gestort worden ten bate van de gemeenschappelijke kerken (de „synodale kas”). Deputaten stelden deze som niet hooger, om ook kleinen uitgevers de gelegenheid tot uitgave te gunnen;

2° moesten van iedere uitgave drie exemplaren gezonden worden, tot op de generale synode van 1936, aan het adres van de tot dan fungerende deputaten; en, bij goedkeuring van het gesloten contract door die synode, aan het adres, hetwelk zij zou aanwijzen, ten einde de kerken zelf zouden kunnen waken voor de juistheid der uitgaven.

Ook hiervan werd een verklaring door beide partijen geteekend, waarin deputaten verklaarden, onder voorbehoud van goedkeuring van deze hun handeling door de eerstkomende generale synode, toestemming te verleen tot uitgave onder de volgende voorwaarden:

1° deze toestemming blijft voortdurend gelden, tenzij een generale synode van de gereformeerde kerken besluit haar in te trekken;

2° (de finantieele verplichting);

3° (de waarborgexemplaren).

Deze toestemming is verleend aan de uitgevers en uitgeefsters J. H. Kok N.V. te Kampen, A. Jongbloed N.V. te Leeuwarden, Gebr. Zomer en Keuning te Wageningen, de Vereeniging tot verspreiding der Heilige Schrift te Amsterdam en Neerbosch' Uitgeverij.

Te zamen bracht dit op $5 \times f 300 = f 1500$.—.

De standaarduitgave ten laste der kerken werd opgedragen aan J. H. Kok N.V. te Kampen.

C. De melodieën der gezangen.

Van de door de generale synode te Middelburg 1933 gekozen nieuwe gezangen stonden de melodieën vast, behalve van het tegenwoordige Gezang 17.

Deputaten besloten in die melodieën geen wijziging te brengen en wel omdat alle geschikt waren voor of reeds in gebruik waren als kerkzangwijzen en bovendien incidenteele wijzigingen geen aanbeveling verdienden. De meeste waren bij andere kerkformaties en in het Christelijk gezin reeds lang in gebruik. Wijzigingen zouden het gebruik in allerlei niet-kerkelijke en gemengde samenkomsten zeer belemmeren, vooral ook moeilijkheden geven bij de zoo gedurig voorkomende begeleiding door fanfare- en harmonievereenigingen.

Een samenspreking is gehouden 9 Februari 1934 met het bestuur der Vereeniging van gereformeerde organisten en verder correspondentie met dit bestuur gevoerd (artikel 197 Acta Middelburg 1933).

Hierbij ging het er over, of in de standaarduitgave de Altsleutel zou gehandhaafd worden, dan wel de Violsleutel.

En over een nieuwe zangwijs voor Gezang 17, waarvan de bestaande wijs ongeschikt was.

Advies kwam in de G of Violsleutel voor de standaarduitgave te gebruiken. Toch hebben deputaten gemeend, dit advies niet te moeten opvolgen, omdat zij vreesden, dat alsdan de keuze der toonaarden tot meeningsverschil en daardoor tot vertraging der uitgave zou moeten leiden. Beter achtten zij de sleutelkeuze aan de H.H. uitgevers voor hun eigene uitgaven over te laten.

Ingediend werd door bovengemeld bestuur een nieuwe melodie voor Gezang 17. Deze melodie kon deputaten echter niet ten volle bevredigen. Bovendien werd bij de inzending in het begeleidend schrijven gevraagd „welke mededeeling het bestuur namens deputaten aan den componist zou kunnen doen betreffende de financiële regeling in verband met de overdracht van zijn melodie”. Bovendien behield de componist „het volledig recht op het harmoniseeren van deze melodie”.

Deputaten konden om deze redenen die melodie niet aanvaarden. Zij achtten zich niet gerechtigd hiervoor geldelijke vergoeding te geven. Verschillende buiten onze kerken bestaande instanties hadden zonder geldelijke verplichting alles vrij gegeven; moeilijk viel het met een binnen-kerkelijke vereeniging nu in geldelijke relaties te treden. En wat het harmoniseering-beding betrof, zoo oordeelden deputaten, dat het niet aanging, dat de kerken gebonden zouden zijn ten opzichte van de harmonie-zetting van één hunner gezangen, zoodat zij de harmoniseering van al hun kerkzangen niet vrij zouden kunnen laten.

In bovengenoemden zin handelend, is de betrokken melodie teruggezonden.

Voor bedoeld Gezang 17 is toen de melodie gekozen van Psalm 54, met eigen zetting voor den slotregel.

D. *De standaarduitgave.*

Met dien naam wordt bedoeld het boek, dat aan de kerken verzonden is.

Zoodra de drukproef hiervan gereed was, is deze ter kennisneming verzonden aan verschillende daarvoor in aanmerking komende instanties en personen.

De ingekomen opmerkingen zijn nauwkeurig overwogen; van verschillende is een dankbaar gebruik gemaakt.

De aandacht werd van meer dan één zijde gevestigd op de volgorde der gezangen. Men wilde, dat de oorspronkelijke „Eenige Gezangen” in verband met hun inhoud tusschen de andere zouden geplaatst worden. Er ontstonden zelfs verschillende schemata van volgorde.

Deputaten gaven tenslotte de voorkeur aan de huidige, waarin de oude „Eenige Gezangen” vooropgingen en daarop de „nieuwe” volgden. Daardoor kwam des te scherper uit, dat bedoeld was een „uitbreiding” onzer „Eenige Gezangen”.

Besloten werd een exemplaar van de standaarduitgave te zenden aan alle gereformeerde kerken in ons vaderland, Oost-Friesland, Nederlandsch Oost- en West-Indië en België; verder een exemplaar aan de gereformeerde kerken in Noord-Amerika (Christelijke gereformeerde kerk), Zuid-Afrika en Argentinië; voorts aan de familie van wijlen prof. dr F. L. Rutgers; aan de professoren der Theologische School en der theologische faculteit der Vrije Universiteit en eindelijk aan de H.H. uitgevers J. Brandt en Zoon, Kemink en Zoon en A. W. Sijthoff.

Eerst waren deputaten in twijfel, of zij deze standaarduitgave wel aan alle kerken zouden zenden en om de hooge kosten niet zou kunnen worden volstaan met de mededeeling, dat zij gereed en verkrijgbaar was. Dan kon iedere kerk haar voor zich aanschaffen. Op hun verzoek gaf het ex-moderamen van de generale synode van Middelburg hierover advies. Het oordeelde „dat aan alle kerken moet worden toegezonden een exemplaar van het door deputaten vast te stellen Kerkboek, bevattende de nieuwe Gezangen, enz.”. Verder „dat de kerken toch officieel dienen te weten, welke wijzigingen zijn aangebracht in de liturgische geschriften”. Het genoemd moderamen „achtte zich niet verantwoord met het argument, dat dit nieuwe boek te koop was”.

Volkomen instemmende met dit advies hebben we dan ook, als boven vermeld, aan alle kerken een exemplaar doen toezenden.

E. *Slotvergadering.*

Door het heengaan van prof. Hoekstra konden deputaten geen eigenlijke slotvergadering houden. Ds J. Douma en ondergeteekende zijn 25 Mei 1936 te Arnhem samen geweest ter vaststelling der notulen, afhandeling van enkele huishoudelijke zaken en ontwerping van dit rapport.

Verschillende stukken berusten nog in den inboedel van wijlen prof. Hoekstra. Wat onder berusting van beide andere deputaten was is gesorteerd en ter beschikking van de synode.

F. Voorstellen.

Concludeerende, stellen deputaten aan de generale synode van Amsterdam 1936 voor:

1° dat deze synode goedkeure de in het rapport gevoerde onderhandelingen, zoowel wat betreft de ontvangene als de gegevene toestemmingen tot uitgave van het boek „Eenige Gezangen” enz.;

2° dat de synode deputaten décharge verleene van de opdracht hun gegeven door de synode van Middelburg.

3° dat in verband met het verleenen van toestemming tot uitgave, de synode benoeme een drietal deputaten met opdracht:

a. namens de kerken met uitgevers of uitgeefsters, die toestemming tot uitgave van „de Eenige Gezangen, enz.” verzoeken, de onderhandelingen te voeren op de door de generale synode vast te stellen voorwaarden; de contracten te teekenen; de gelden te innen, tot de eerstkomende generale synode te beheeren en voor die gelden kwitantie te teekenen; alles onder voorbehoud van goedkeuring door de eerstkomende synode;

b. alle nieuwe uitgaven te controleeren of zij geheel met de standaarduitgave overeenkomen en of de toestemmingsvoorwaarden gehouden worden. In geval van afwijking kunnen zij namens de kerken handelend optreden, waarbij de eindbeslissing ligt bij de eerstkomende generale synode;

c. van hun arbeid en beheer verslag en verantwoording te doen aan de eerstkomende generale synode.

Uw vergadering toebiddende de leiding des Heiligen Geestes.

Namens deputaten ad hoc

A. H. VAN MINNEN, *rapporteur.*

's Gravenzande, 5 Augustus 1936.

BIJLAGE LXVI.
Art. 277.

RAPPORT der commissie inzake samenspreking met dr J. G. Ubbink (agendum R 7).

Aan de generale synode van de gereformeerde kerken in Nederland, te houden te Amsterdam Augustus 1936.

Weleerwaarde en eerwaarde broeders,

De generale synode van Middelburg 1933 besloot „een commissie te benoemen om met dr Ubbink te spreken en te trachten hem met hulp van Gods genade nog van zijn dwalingen terug te brengen” (Acta, artikel 246) en benoemde tot leden dezer commissie dr W. A. van Es, prof. dr J. Ridderbos en dr J. Thijs (Acta, artikel 269 sub 31).

Op Donderdag 21 September 1933 heeft de commissie een samenspreking met dr J. G. Ubbink gehad te Zwolle. De samenspreking bleef beperkt tot het leerstuk van de Heilige Schrift. Tot haar diep leedwezen moet de commissie u rapporteeren, dat het haar niet gelukt is dr Ubbink terug te brengen van zijn dwalingen.

Eén lid uwer commissie, dr W. A. van Es, heeft daarna nog gepoogd in een schriftelijke gedachtenwisseling met dr Ubbink hem van dwaling te overtuigen, maar ook deze gedachtenwisseling heeft tot het begeerde doel niet mogen leiden.

Namens de commissie,

J. THIJS, *rapporteur.*

LIJST VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN IN NEDERLAND.

(Gerangschikt naar de volgorde der nummers, waaronder ze bij de Regeering bekend staan. De ontbrekende nummers zijn vervallen. De officieele naam der kerken is: „De Gereformeerde Kerk te Aduard”, enz.).

1	Aduard.	43	Delfzijl.
4	Ezinge.	44	Garrelsweer.
7	Haren.	45	Loppersum.
8	Hoogkerk.	46	Nieuwolda.
9	Kielwindeweer.	47	Overschild.
10	Sappemeer.	48	Schildwolde.
13	Ten Boer.	49	Siddeburen.
14	Thesinge.	52	Stedum.
15	Zuidbroek.	53	Ten Post.
16	Zuidwolde.	54	Wagenborgen.
17	Enumatil.	55	Woldendorp.
18	Grootegast.	56	't Zandt.
19	Kornhorn.	57	Midwolda.
20	Leek.	58	Nieuwe-Schans.
21	Marum.	59	Oostwold.
22	Niezijl.	60	Oude-Pekela.
23	Oldehove.	61	Scheemda.
24	Oldekerk.	62	Veendam.
26	Zevenhuizen.	63	Winschoten.
27	Zuidhorn.	64	Nieuw-Buinen.
28	Bafloo.	65	Nieuwe-Pekela.
29	Houwerzijl.	66	Onstwedde.
30	Leens.	67	Onstwedder-Mussel.
31	Middelstum.	68	Sellingen.
32	Pietersburen.	69	Stadskanaal.
33	Uithuizen.	70	Stadsmusselkanaal.
34	Uithuizerveeden.	71	Valthermond.
35	Roodeschool.	73	Wildervank.
36	Ulrum.	78	Bergum.
37	Warfum.	79	Berlikum.
38	Winsum-Obergum.	80	Boxum c. a.
39	Zoutkamp.	81	Britsum.
40	Meeden.	82	Hyum en Finkum.
41	Appingedam.	83	Garijp.
42	Bierum.	84	Hallum.

85	Hijlaard.	160	Tjerkwerd c. a.
86	St. Jacobi-Parochie.	161	Tzummarum c. a.
89	Marum c. a.	162	Westerschelling.
90	Oenkerk c. a.	163	Winsum c. a.
91	Stiens.	164	Witmarsum.
92	Suawoude c. a.	165	Wommels c. a.
94	Wartena c. a.	166	Wons c. a.
94	Wirdum.	167	Balk.
95	Broek onder Akkerwoude.	168	Bozum.
96	Murmerwoude.	169	Gaastmeer c. a.
97	Anjum.	170	Goënga c. a.
98	Blija c. a.	171	Heeg.
101	Driesum.	172	Hemelum c. a.
102	Engwierum.	173	Hindeloopen.
103	Ferwerd.	176	Koudum.
104	Hantum c. a.	177	Oosthem c. a.
105	Hollum (Ameland).	178	Oudega-Idsega c. a.
108	Metslawier c. a.	179	Oudemirdum c. a.
109	Lioessens c. a.	180	Scharnegoutum c. a.
111	Nijkerk.	181	Sloten.
112	Ee.	184	Sijbrandaburen c. a.
113	Paesens.	185	Warns c. a.
114	Reitsum c. a.	186	Workum.
115	Rinsumageest c. a.	187	Woudsend c. a.
116	Wanswerd c. a.	188	Wijckel.
117	Augustinusga.	189	IJlst.
118	Buitenpost c. a.	190	Appelscha.
119	Burum.	191	Donkerbroek.
120	Drachten.	192	Duurswoude c. a.
121	Drogeham.	193	Haulerwijk.
122	Harkema-Opeinde.	194	Heerenveen.
126	Twijzelerheide.	195	Hoornsterzwaag c. a.
127	Munnikezjl.	196	Idskenhuizen c. a.
128	Nijega-Opeinde.	197	Joure c. a.
129	Oostermeer c. a.	198	Knijpe.
130	Oudwoude c. a.	201	Lippenhuizen c. a.
131	Zwagerveen.	202	Mildam c. a.
132	Oudega.	203	Oldeboorn c. a.
133	Rottevalle.	204	Oosterzee c. a.
134	Surhuisterveen.	205	Echten.
135	Surhuizum.	206	Tijnje.
136	Twijzel.	207	Ureterp c. a.
137	Veenwoudsterwal c. a.	208	Wolvega c. a.
138	Arum.	209	Assen.
141	Exmorra.	210	Beilen.
144	Gaast c. a.	211	Borger.
147	Idsegahuizen.	212	Gasselter-Nijeveen.
154	Midslan (Terschelling).	213	Hijken.
155	Minnertsga.	215	Roden.
156	Oosterend.	216	Een.
157	Oosterbierum.	219	Vries.
158	Schraard.	220	Westerbork.
159	Sexbierum.	221	Diever c. a.

222	Dwingeloo.	318	Gendringen-Silvolde.
223	Hollandsche Veld.	319	Neede.
226	Ruinerwold en Koekange.	320	Varsseveld.
229	Nijeveen.	321	Vorden.
230	Zuidwolde.	322	Westervoort.
231	Zweeloo.	325	Zutfen.
232	Coevorden.	326	Barneveld.
233	Emmen.	327	Doornspijk.
234	Gees c. a.	329	Elburg.
235	Nieuw-Amsterdam.	330	Epe.
236	Nieuw-Dordrecht.	331	Ermelo.
237	Schoonebeek.	334	Hatterm.
238	Schoonoord.	335	Heerde.
239	Sleen.	336	Kootwijk.
242	Genemuiden.	337	Nunspeet.
247	Kamperveen.	338	Nijkerk.
249	Langeslag.	339	Oldebroek.
250	Rouveen.	342	Voorthuizen.
251	Staphorst.	343	Wapenvelde.
254	Stad Vollenhove.	344	Wezep.
255	Ambt Vollenhove-Cadoelen.	345	Aalst.
256	Ambt Vollenhove-
Sint Jans Klooster.	346	Gameren.
257	Zalk c. a.	347	Geldermalsen.
266	Enter.	348	Herwijnen.
267	Holten.	350	Kuilenburg.
268	Nijverdal c. a.	352	Poederrijen.
269	Olst c. a.	353	Tiel.
270	Rijsen.	354	Vuren c. a.
271	Vriezenveen.	355	Well c. a.
272	Wierden.	356	Zuilichem.
273	Wijhe.	357	Amerongen.
274	Bergentheim.	358	Benschop.
277	Dedemsvaart.	359	Bildt.
278	Den Ham.	360	Doorn.
279	Hardenberg.	361	Driebergen.
282	De Krim.	362	Harmelen.
285	Lutten.	363	Linschoten.
288	Ommen.	366	Montfoort.
289	Vroomshoop.	369	Vreeswijk.
294	Beekbergen.	370	IJsselstein.
295	Bennekom.	379	Nieuw-Loosdrecht.
298	Ede.	380	Oud-Loosdrecht.
299	Heteren.	381	Maartensdijk.
300	Lunteren.	382	Renswoude.
303	Oosterbeek.	383	Soest.
304	Randwijk c. a.	385	Veenendaal.
305	Renkum en Heesum.	392	Kamerik.
306	Scherpenzeel.	393	Cockenge.
310	Wageningen.	394	Loenen.
311	Zetten c. a.	395	Maarssen.
314	Barchem.	396	Mijdrecht.
317	Geesteren-Gelselaar.	397	Nichtevecht.
		398	Tienhoven.

399 Vinkeveen.	494 Rotterdam-Delfshaven.
400 Vreeland.	495 Hoek van Holland.
401 Wilnis.	496 Hoogvliet.
402 Zuilen.	497 Kralingen.
407 Bussum.	502 Overschie.
408 Diemen.	503 Pernis.
409 's Graveland.	504 Poortugaal.
414 Muiden.	505 Rhoon.
417 Nederhorst den Berg.	512 IJselmonde.
420 Sloten.	515 Hazerswoude.
421 Amsterdam-West.	517 Hillegom.
422 Uithoorn.	518 Katwijk a. d. Rijn.
432 Haarlemmermeer-Vijfhuizen.	519 Katwijk aan Zee.
433 Haarlemmermeer-Oostzijde.	520 Koudekerk.
434 Halfweg.	524 Leiderdorp.
437 Velsen.	527 Rhijnsburg.
438 Westzaan.	528 Sassenheim.
439 Wormer.	529 Voorschoten.
440 Wormerveer.	530 Ter Aar.
449 Dirkshorn.	531 Aarlanderveen.
450 Heer-Hugowaard.	532 Alphen (Alphen aan den Rijn).
453 Kolhorn c. a.	536 Nieuwkoop.
454 Krabbendam c. a.	537 Nieuwveen.
455 Oosterend (Texel).	538 Noorden.
456 Schagerbrug.	539 Oudshoorn.
458 Schermerhorn.	541 Waarder.
459 Andijk.	545 Woerden.
460 Enkhuizen.	546 Zevenhoven.
461 Hoorn.	547 Zwammerdam.
462 Medemblik.	548 Bergambacht.
463 Opperdoes.	551 Haastrecht.
464 Urk.	552 Krimpen a. d. Lek.
465 Amsterdam-Noord (Buiksloot).	553 Willige Langerak.
466 Edam c. a.	554 Nieuwerkerk a. d. IJsel.
467 Holysloot c. a.	555 Oudewater.
468 Landsmeer.	556 Reeuwijk.
469 Marken.	559 Sluipwijk.
470 Monnikendam.	560 Waddinxveen.
471 Nieuwendam.	565 Hardinxveld.
472 Oostzaan.	566 Langerak.
473 Purmerend.	569 Lekmond.
478 's Gravenzande.	572 Schoonrewoerd.
479 De Lier.	573 Vianen.
480 Loosduinen.	580 Zuid-Beijerland.
481 Monster.	581 Bolnes.
486 Schipluiden.	587 's Gravendeel.
487 Voorburg.	588 Heerjansdam.
488 Zegwaard c. a.	589 Heinenoord.
489 Berkel c. a.	590 Hendrik Ido Ambacht.
490 Bleiswijk.	591 Nieuw-Lekkerland.
491 Capelle a. d. IJsel.	593 Numansdorp.
492 Rotterdam-Charlois.	594 Ottoland.
493 Rotterdam-Zuid (Katendrecht).	595 Puttershoek.

596 Ridderkerk.	669 Terneuzen.
579 Rijsoord.	674 Dussen.
598 Sliedrecht c. a.	675 Genderen c. a.
601 Westmaas.	676 's Gravemoer.
602 Zwijndrecht.	680 Helmond.
603 Den Bommel.	681 's Hertogenbosch.
604 Brielle.	682 Heusden.
605 Hellevoetsluis.	683 Meeuwen c. a.
606 Middelharnis.	684 Sprang.
607 Nieuw-Helvoet.	685 Nieuwendijk.
608 Ooltgensplaat.	686 Almkerk.
609 Tinte (bij Brielle).	688 Sleeuwijk.
610 Rockanje.	689 Veen.
614 Spijkenisse.	690 Waardhuizen c. a.
615 Stad aan 't Haringvliet.	691 Werkendam.
616 Stellendam.	693 Dinteloord c. a.
617 Zuidland.	694 Fijnaart c. a.
618 Zwartewaal.	697 Moerdijk.
619 Arnemuiden.	698 Willemstad.
620 Domburg.	699 Zevenbergen.
621 Gapinge.	700 Hengelo (Overijssel).
624 Koudekerke.	701 Moordrecht.
625 St. Laurens c. a.	702 Abbenbroek.
626 Meliskerke c. a.	703 Ouddorp.
630 Oostkapelle.	704 Amstelveen.
633 Oost- en West-Souburg.	705 Amsterdam-Zuid (Overtoom).
634 Veere.	706 Zunderdorp.
637 Vrouwenpolder.	707 Rijswijk.
638 Brouwershaven.	708 Oldemarkt.
639 Bruinisse.	709 Blokzijl.
640 Colijnsplaat.	710 Breda.
641 Haamstede.	711 Boornbergum en Kortehemmen.
642 Kamperland.	712 Oppenhuizen en Uitwellingerga.
643 Oosterland.	713 Asperen.
644 Scharendijke c. a.	714 Nijawier.
645 Wissekerke (N.B.).	715 Rossem.
646 Geersdijk.	716 Bellingwolde.
648 Zierikzee B.	717 Raard c. a.
649 Anna-Jacoba Polder.	718 Breukelen.
650 Krabbendijke.	719 Huizen.
652 Poortvliet.	720 Winterswijk.
653 Rilland c. a.	721 Oude- en Nieuwe-Wetering.
656 Oud-Vossemeer.	722 Bodegraven.
657 Baarland.	723 Klundert.
658 Bieseling c. a.	724 Westbroek c. a.
659 Goes.	725 Makkum en Cornwerd.
660 Heinkensand.	726 Rozenburg c. a.
661 Kruiningen.	727 Zwartsluis.
662 Nieuwdorp c. a.	728 Hasselt.
663 Wolfaartsdijk.	729 Gorinchem.
664 Yerseke.	730 Lopik.
667 Oostburg.	731 Franeker.
668 Schoondijke.	732 Grijskerke.

733	Jutrijp-Hommerts.	787	Kubaard.
734	Beetgum.	789	Borselen.
735	Nijmegen.	791	Meppel.
736	Holwerd.	792	Serooskerke.
737	Den Helder.	793	Dronrijp.
738	Bergen-op-Zoom.	794	Lekkerkerk.
739	Nieuw-Leusen.	795	Suameer.
740	Naaldwijk.	796	Raamsdonk.
741	Baambrugge.	797	Ouderkerk aan den Amstel.
742	Alkmaar.	798	Zwolle.
743	Almelo.	799	Zonnemaire.
744	Dalfsen.	800	Westerlee.
745	Strijen.	801	Hoensa-Driel.
746	Nieuw-Vennip.	802	Amsterdam.
747	Vrijhoeven-'s Grevelduin-Cappel.	803	Leimuiden en Kalslagen.
748	Baarn.	804	Wetsinge-Sauwerd.
749	Haarlemmermeer-Sloterweg.	805	Wilp.
750	Haarlemmermeer-Hoofddorp.	806	Delft.
751	Pingjum en Zurich.	807	Molenaarsgraaf-Brandwijk.
752	Vledder.	808	Westerembden.
753	Putten.	809	Zuidlaren.
754	Lemmer-Eesterga-Follega.	810	Harderwijk.
755	Meerkerk.	811	Schettens c. a.
756	Watergraafsmeer.	812	Dieren.
757	Emmer-Compascuum.	813	Noordwijk aan Zee.
758	Avereest.	814	's Gravenpolder.
759	Lutjegast.	815	Alblasserdam.
760	Eestrum.	816	Leeuwarden.
761	Noordeloos.	818	Hoogeveen.
762	Lemele en Lemelerveld	819	Harlingen.
763	Utrecht.	820	Munnekeburen c. a.
764	Naarden.	821	Wilsum.
765	Zevenhuizen.	822	Boskoop.
766	Tilburg.	823	Apeldoorn.
767	Tzum.	824	Oud-Beijerland.
768	Muiderberg.	825	Enschede.
769	Vleuten en de Meern.	826	Haaksbergen.
770	Lochem.	827	Nieuwerkerk (Duiveland).
771	Barendrecht.	828	Doetinchem.
772	Woubrugge.	829	Schouwerzijl c. a., Mensingeweer
en Warfhuizen.
773	Zaltbommel.	830	Eernewoude.
775	Kampen.	831	Lollum en Waaxens.
776	Noord-Scharwoude c. a.	832	Anna-Paulownapolder.
777	Broek op Langedijk.	833	Schiedam.
778	Schiermonnikoog.	834	Maasland.
779	Andel.	835	Grijpskerk.
780	Giesen en Rijswijk.	836	Leerdam.
781	Beverwijk.	837	Rekken
782	Ankeveen.	838	Achlum.
783	Stavoren.	839	Westkapelle.
784	Doesburg.	840	IJmuiden.
785	Voorst.	841	Hoek.
786	Zeist.		

- 842 Dordrecht.
843 Heidenschap (Hemelumer Olde-
phaart en Noordwolde).
845 Melissant.
846 St. Pancres.
847 Pijnakker en Nootdorp.
848 Ouderkerk aan den IJssel.
849 Kollum.
850 Nieuweroord.
851 Maasdijk.
852 Oude en Nieuwe Bildtzijl.
853 Stad-Delden.
854 Leiden.
855 Oudehorne.
856 Abcoude.
857 Aalsmeer.
858 Sneek.
859 Hilversum.
860 Arnhem.
861 Drachtstercompagnie.
862 Glanerbrug.
863 Ten Apel (Vlagentwedde).
864 Weerdingerveen (Emmen).
865 Gouda.
866 Wemeldinge.
867 Giessen-Oudekerk,
Giessen-Nieuwkerk.
868 Driewegen.
869 Tholen.
870 Tweede Exloërmond.
871 Feyenoord, gemeente Rotterdam.
872 Eindhoven c. a.
873 Rotterdam.
874 Giessendam.
875 Aalten.
876 Leidschendam c. a.
877 Heemse.
878 Krommenie.
879 Zaandam.
881 Wateringen.
882 Vlissingen.
883 Gramsbergen.
884 Huizum c. a.
885 Zaamslag.
886 Oude Leie.
887 Venlo.
888 Niebert (buurtschap Boerakker).
889 Spijk.
890 Klaaswaal.
891 Koog-Zaandijk.
892 Wieringen.
893 Drimmelen.
894 Kommerzijl.
895 Velp.
896 Axel.
897 Nieuwlande.
898 Steenwijk.
899 Vlagentwedde.
900 Onderdendam.
901 Heerlen c. a.
902 Gorredijk.
903 Hoogersmilde.
904 Amersfoort.
905 Wassenaar.
906 Alteveer.
907 Schoonhoven.
908 Elst.
909 Lisse.
910 Bloemendaal.
911 Haarlem.
912 IJmuiden-Oost.
913 De Glind bij Achterveld.
914 Middelburg.
915 Weesp.
916 Heemstede.
917 Nieuwerbrug aan den Rijn.
918 Scheveningen.
919 Nieuw-Beets.
920 Oude- en Nieuwe-Bildtdijk.
921 Kralingscheveer.
922 Laren (N.H.).
923 Zandvoort.
924 Zwartebroek.
925 Smilde.
926 Nes (W.D.).
927 Wierum (W.D.).
928 Treebeek (gemeente Heerlen).
929 Maastricht.
930 Stadskanaal-Pekelderweg.
931 Ternaard.
932 Veenhuizen, gemeente Norg.
933 Papendrecht.
934 Roermond.
935 Vlaardingen.
936 Bedum.
937 Zwijndrecht-Groote Lindt.
938 Zwartemeer.
939 Beetsterzwaag.
940 Dokkum.
941 Kollumerpomp.
942 Honselersdijk.
943 Oegstgeest.
944 De Hey-Tuindorp (Rotterdam).
945 Maassluis.
946 Opende.
947 Bolsward.

948 's Gravenhage-Oost.	973 Lutterade.
949 's Gravenhage-West.	974 Dinxperlo.
950 Rheden-De Steeg.	975 Borne.
951 Oudeschoot.	976 Castricum.
952 Harkstede.	977 Kantens
953 Slikkerveer.	978 Emmer-Erfscheidenveen
954 Groningen.	979 Bunschoten en Spakenburg.
955 Gerkesklooster-Stroobos.	980 Bruchterveld.
956 Noordwijk-Binnen.	981 's Gravenhage-Zuid.
957 Sint-Annaparochie.	982 Slootdorp.
958 Bergen (N.H.).	983 Den Dolder (gemeente Zeist).
959 Hillegersberg (Terbregge).	984 Daarle.
960 Hillegersberg-Straatweg.	985 Hornhuizen-Kloosterburen.
961 Santpoort.	986 Halle.
962 Rhenen.	987 Helpman.
963 Tuindorp-Oostzaan
(Amsterdam-Noord).	988 Goor.
964 Wolfhezen.	989 Visvliet.
965 Aardenburg.	990 Eefde-Gorssel.
966 Mariënberg.	991 Middenmeer.
967 Siegerswoude.	992 Nieuwer-Amstel-Noord.
968 Ameide.	993 Onnen.
969 Oldenzaal.	994 Daarlerveen.
970 Oosterwolde (Fr.).	995 West-IJsselmonde.
971 IJsselmuiden-Grafhorst.	996 Grouw-Irnsom.
972 Deventer.	997 Berkum.

LIJST VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN IN NEDERLAND.

(Gerangschikt naar de particuliere synoden en classes).

Particuliere synode van Groningen.	
In de classis GRONINGEN, te	
1	Aduard.
936	Bedum.
4	Ezinge.
954	Groningen.
7	Haren.
952	Harkstede.
987	Helpman.
8	Hoogkerk.
9	Kielwindeweer.
900	Onderdendam.
993	Onnen.
10	Sappemeer.
13	Ten Boer.
14	Thesinge.
804	Wetsinge-Sauwerd.
15	Zuidbroek.
16	Zuidwolde.
In de classis GROOTEGAST, te	
888	Niebert (buurtschap Boerakker).
17	Enumatil.
955	Gerkesklooster-Stroobos.
18	Grootegast.
835	Grijpskerk.
894	Kommerzijl.
19	Koornhorn.
20	Leek.
759	Lutjegast.
21	Marum.
127	Munnikezijl.
22	Niezijl.
23	Oldehove.
24	Oldekerk.
805	Wilp.
26	Zevenhuizen.
27	Zuidhorn.
In de classis WARFUM, te	
28	Bafloo.
985	Hornhuizen-Kloosterburen.
29	Houwerzijl.
977	Kantens.
30	Leens.
31	Middelstum.
32	Pietersburen.
35	Roodeschool.
829	Schouwerzijl c. a., Mensingeweer en Warfhuizen.
33	Uithuizen.
34	Uithuizermeeden.
36	Ulrum.
37	Warfum.
38	Winsum-Obergum.
39	Zoutkamp.
In de classis APPINGEDAM, te	
41	Appingadam.
42	Bierum.
43	Delfzijl.
44	Garrelsweer.
45	Loppersum.
46	Nieuwolda.
47	Overschild.
48	Schildwolde.
49	Siddeburen.
889	Spijk.
52	Stedum.
53	Ten Post.
54	Wagenborgen.
808	Westerembden.
55	Woldendorp.
56	't Zandt.

In de classis WINSCHOTEN, te

- 716 Bellingwolde.
- 40 Meeden.
- 57 Midwolda.
- 58 Nieuwe Schans.
- 59 Oostwolde.
- 60 Oude-Pekela.
- 61 Scheemda.
- 62 Veendam.
- 800 Westerlee.
- 63 Winschoten.

In de classis STADSKANAAL, te

- 870 Tweede Exloërmond.
- 64 Nieuw-Buinen.
- 65 Nieuwe-Pekela.
- 66 Onstwedde.
- 67 Onstwedder-Mussel.
- 68 Sellingen.
- 69 Stadskanaal.
- 930 Stadskanaal-Pekelderweg.
- 70 Stadsmusselkanaal.
- 863 Ter Apel (Vlagtwedde).
- 71 Valthermond.
- 899 Vlachtwedde.
- 864 Weerdingerveen (Emmen).
- 73 Wildervank.

**Particuliere synode van
Friesland (N.G.).**

In de classis LEEUWARDEN, te

- 734 Beetgum.
- 79 Berlikum.
- 80 Boxum c. a.
- 793 Dronrijp.
- 830 Eernewoude.
- 996 Grouw-Irnsom.
- 884 Huizum c. a.
- 85 Hijlaard.
- 86 St Jacobi-Parochie.
- 816 Leeuwarden.
- 90 Oenkerk c. a.
- 92 Suawoude c. a.
- 93 Wartena c. a.
- 94 Wirdum.

In de classis HALLUM, te

- 957 St Anna-Parochie.
- 98 Blija.

- 81 Britsum.
- 103 Ferwerd.
- 84 Hallum.
- 105 Hollum (Ameland).
- 736 Holwerd.
- 82 Hijum en Finkum.
- 89 Marrum c. a.
- 920 Oude- en Nieuwe-Biltdijk.
- 852 Oude- en Nieuwe Bildtzijl.
- 886 Oude-Leie.
- 114 Reitsum c. a.
- 91 Stiens.
- 116 Wanswerd c. a.

In de classis DOKKUM, te

- 97 Anjum.
- 95 Broek-onder-Akkerwoude.
- 940 Dokkum.
- 101 Driesum.
- 104 Hantum c. a.
- 109 Lioessens c. a.
- 108 Metslawier c. a.
- 96 Murmerwoude.
- 926 Nes (W.D.).
- 714 Nijawier c. a.
- 111 Nijkerk.
- 113 Paesens.
- 717 Raard c. a.
- 115 Rinsumageest c. a.
- 778 Schiermonnikoog.
- 931 Ternaard.
- 927 Wierum (W.D.).

In de classis KOLLUM, te

- 117 Augustinusga.
- 118 Buitenpost c. a.
- 119 Burum.
- 112 Ee.
- 760 Eestrum.
- 102 Engwierum.
- 849 Kollum.
- 941 Kollumerpomp.
- 126 Twijzelerheide.
- 129 Oostermeer c. a.
- 130 Oudwoude c. a.
- 135 Surhuizum.
- 136 Twijzel.
- 137 Veewoudsterwal c. a.
- 989 Visvliet.
- 131 Zwagerveen.

In de classis FRANEKER, te

- 838 Achlum.
- 138 Arum.
- 731 Franeker.
- 819 Harlingen.
- 831 Lollum en Waaxens.
- 154 Midsland (Terschelling).
- 155 Minnertsga.
- 157 Oosterbierum.
- 159 Sexbierum.
- 767 Tzum.
- 161 Tzummarum.
- 162 Westterschelling.
- 163 Winsum c. a.

**Particuliere synode van
Friesland (Z.G.).**

In de classis DRACHTEN, te

- 939 Beetsterzwaag.
- 919 Nieuw-Beets.
- 78 Bergum.
- 711 Boornbergum en Kortehemmen.
- 191 Donkerbroek.
- 120 Drachten.
- 861 Drachtster-Compagnie.
- 121 Drogeham.
- 192 Duurswoude c. a.
- 83 Garijp.
- 122 Harkema-Opeinde.
- 128 Nijega-Opeinde.
- 946 Opende.
- 132 Oudega.
- 133 Rottevalle.
- 967 Siegerswoude.
- 795 Suameer.
- 134 Surhuisterveen.
- 207 Ureterp c. a.

In de classis HEERENVEEN, te

- 205 Echten.
- 902 Gorredijk.
- 194 Heerenveen.
- 195 Hoornsterzwaag. c. a.
- 196 Idskenhuisen c. a.
- 197 Joure c. a.
- 198 Knijpe.
- 754 Lemmer, Eesterga en Follega.
- 201 Lippenhuizen c. a.
- 202 Mildam c. a.

- 820 Munnekeburen.
- 203 Oldeboorn c. a.
- 204 Oosterzee c. a.
- 855 Oudehorne.
- 951 Oudeschoot.
- 206 Tijnje.
- 208 Wolvega.

In de classis BOLSWARD, te

- 947 Bolsward.
- 141 Exmorra c. a.
- 144 Gaast c. a.
- 147 Idseghuizen.
- 787 Kubaard.
- 725 Makkum en Cornwerd.
- 156 Oosterend-Hydaard.
- 751 Pingjum en Zurich.
- 811 Schettens c. a.
- 158 Schraard.
- 160 Tjerkwerd c. a.
- 164 Witmarsum.
- 165 Wommels c. a.
- 166 Wons c. a.

In de classis SNEEK, te

- 167 Balk.
- 168 Bozum.
- 170 Goënga c. a.
- 733 Jutrijp en Hommerts.
- 177 Oosthem c. a.
- 712 Oppenhuizen en Uitwellingerga.
- 180 Scharnegoutum.
- 181 Sloten.
- 858 Sneek.
- 184 Sybrandaburen c. a.
- 188 Wijckel.
- 189 IJlst.

In de classis WORKUM, te

- 169 Gaastmeer c. a.
- 171 Heeg.
- 843 Heidenschap.
- 172 Hemelum c. a.
- 173 Hindeloopen.
- 176 Koudum.
- 178 Oudega-Idsega c. a.
- 179 Oudemirdum c. a.
- 733 Stavoren.
- 185 Warns c. a.
- 186 Workum.
- 187 Woudsend c. a.

**Particuliere synode van
Drenthe.**

In de classis ASSEN, te

- 190 Appelscha (Fr.).
- 209 Assen.
- 211 Borger.
- 216 Een.
- 212 Gasselter-Nijeveen.
- 193 Haulerwijk (F.).
- 903 Hoogersmilde.
- 970 Oosterwolde (Fr.).
- 215 Roden.
- 925 Smilde.
- 932 Veenhuizen, gem. Norg.
- 219 Vries.
- 809 Zuidlaren.

In de classis MEPPEL, te

- 906 Alteveer.
- 223 Hollandsche Veld.
- 818 Hoogeveen.
- 791 Meppel.
- 850 Nieuweroord.
- 879 Nieuwlande.
- 229 Nijeveen.
- 226 Ruinerwold en Koekange.
- 230 Zuidwolde.

In de classis BEILEN, te

- 210 Beilen.
- 221 Diever c. a.
- 222 Dwingeloo.
- 213 Hijken.
- 752 Vledder.
- 220 Westerbork.

In de classis COEVORDEN, te

- 235 Nieuw-Amsterdam.
- 232 Coevorden.
- 236 Nieuw-Dordrecht.
- 233 Emmen.
- 757 Emmer-Compascuum.
- 978 Emmer-Erfscheidenvveen.
- 234 Gees c. a.
- 237 Schoonebeek.
- 238 Schoonoord.
- 239 Sleen.
- 938 Zwartemeer.
- 231 Zweeloo.

**Particuliere synode van
Overijssel.**

In de classis ZWOLLE, te

- 255 Ambt Vollenhove-Cadoelen.
- 256 Ambt Vollenhove-
Sint Jans Klooster.
- 997 Berkum.
- 709 Blokzijl.
- 242 Genemuiden.
- 728 Hasselt.
- 775 Kampen.
- 247 Kamperveen.
- 249 Langeslag.
- 708 Oldemarkt.
- 250 Rouveen.
- 251 Staphorst.
- 898 Steenwijk.
- 254 Stad-Vollenhove.
- 821 Wilsum.
- 971 IJsselmuiden-Grafhorst.
- 257 Zalk c. a.
- 727 Zwartsluis.
- 798 Zwolle.

In de classis DEVENTER, te

- 743 Almelo.
- 975 Borne.
- 853 Stad-Delden.
- 972 Deventer.
- 825 Enschedé.
- 266 Enter.
- 862 Glanerbrug.
- 988 Goor.
- 826 Haaksbergen.
- 700 Hengelo (Overijssel).
- 267 Holten.
- 268 Nijverdal c. a.
- 969 Oldenzaal.
- 269 Olst c. a.
- 270 Rijssen.
- 271 Vriezenveen.
- 272 Wierden.
- 273 Wijhe.

In de classis Ommen, te

- 758 Avereest.
- 274 Bergentheim.
- 980 Bruchterveld
(Ambt Hardenberg).

- 984 Daarle.
 994 Daarlerveen.
 744 Dalfsen.
 277 Dedemsvaart.
 883 Gramsbergen.
 278 Den Ham.
 279 Stad Hardenberg.
 877 Heemse.
 282 De Krim.
 762 Lemele en Lemelerveld.
 739 Nieuw-Leuzen.
 285 Lutten.
 966 Mariënberg.
 288 Ommen.
 289 Vroomshoop.

**Particuliere synode van
 Gelderland.**

In de classis ARNHEM, te

- 860 Arnhem.
 295 Bennekom.
 298 Ede.
 908 Elst.
 299 Heteren.
 300 Lunteren.
 735 Nijmegen.
 303 Oosterbeek.
 304 Randwijk c. a.
 305 Reukum en Heelsum.
 950 Rheden-De Steeg.
 895 Velp.
 310 Wageningen.
 322 Westervoort.
 964 Wolfhezen.
 311 Zetten c. a.
 Ruhrort.

In de classis HARDERWIJK, te

- 327 Doornspijk.
 329 Elburg.
 331 Ermelo.
 810 Harderwijk.
 334 Hattem.
 337 Nunspeet.
 338 Nijkerk.
 339 Oldebroek.
 753 Putten.
 344 Wezep.

In de classis APELDOORN, te

- 823 Apeldoorn.
 326 Barneveld.
 294 Beekbergen.
 812 Dieren.
 330 Epe.
 913 De Glind bij Achterveld.
 335 Heerde.
 336 Kootwijk.
 785 Voorst.
 342 Voorthuizen.
 343 Wapenvelde.
 924 Zwartebroek.

In de classis TIEL, te

- 345 Aalst.
 346 Gameren.
 347 Geldermalsen.
 348 Herwijnen.
 801 Hoensa-Driel.
 350 Kuilenburg.
 352 Poederoijen.
 715 Rossem.
 353 Tiel.
 354 Vuren c. a.
 355 Well c. a.
 773 Zaltbommel.
 356 Zuilichem.

In de classis ZUTFEN.

- 875 Aalten.
 314 Barchem.
 974 Dinxperlo.
 784 Doesburg.
 828 Doetinchem.
 990 Eefde-Gorssel.
 317 Geesteren-Gelselaar.
 318 Gendringen-Silvolde.
 986 Halle.
 770 Lochem.
 319 Neede.
 837 Rekken (Eibergen).
 320 Varsseveld.
 321 Vorden.
 720 Winterswijk.
 325 Zutfen.

**Particuliere synode van
Utrecht.**

In de classis UTRECHT, te

- 357 Amerongen.
- 358 Benschop.
- 359 Bildt.
- 983 Den Dolder (gemeente Zeist).
- 360 Doorn.
- 361 Driebergen.
- 362 Harmelen.
- 363 Linschoten.
- 730 Lopik.
- 366 Montfoort.
- 763 Utrecht.
- 769 Vleuten en De Meern.
- 369 Vreeswijk.
- 370 IJsselstein.
- 786 Zeist.
- 402 Zuilen.

In de classis AMERSFOORT, te

- 904 Amersfoort.
- 748 Baarn.
- 979 Bunschoten en Spakenburg.
- 379 Nieuw-Loosdrecht.
- 380 Oud-Loosdrecht.
- 381 Maartensdijk.
- 382 Renswoude.
- 962 Rhenen.
- 306 Scherpenzeel.
- 383 Soest.
- 385 Veenendaal.
- 724 Westbroek c. a.

In de classis BREUKELLEN, te

- 856 Abcoude.
- 741 Baambrugge.
- 718 Breukelen.
- 393 Cockenge.
- 392 Kamerik.
- 394 Loenen.
- 395 Maarssen.
- 396 Mijdrecht.
- 397 Nichtevecht.
- 398 Tienhoven.
- 422 Uithoorn.
- 399 Vinkeveen.
- 400 Vreeland.
- 401 Wilnis.

**Particuliere synode van
Noord-Holland.**

In de classis AMSTERDAM, te

- 857 Aalsmeer.
- 704 Amstelveen.
- 802 Amsterdam.
- 421 Amsterdam-West (Sloterdijk).
- 705 Amsterdam-Zuid (Overtoom).
- 408 Diemen.
- 992 Nieuw-Amstel-Noord.
- 797 Ouderkerk-aan-den-Amstel.
- 756 Watergraafsmeer.

In de classis ALKMAAR, te

- 742 Alkmaar.
- 832 Anna-Paulownapolder.
- 958 Bergen (N.H.).
- 777 Broek-op-Langendijk.
- 449 Dirkshorn.
- 450 Heer-Hugowaard.
- 737 Den Helder.
- 453 Kolhorn c. a.
- 454 Krabbendam c. a.
- 991 Middenmeer.
- 455 Oosterend (Texel).
- 846 St Pancras.
- 456 Schagerbrug.
- 776 Noord- en Zuid-Scharwoude c. a.
- 458 Schermerhorn.
- 982 Slootdorp.
- 892 Wieringen.

In de classis ENKHUIZEN, te

- 459 Andijk.
- 460 Enkhuizen.
- 461 Hoorn.
- 462 Medemblik.
- 463 Opperdoes.
- 464 Urk.

In de classis HAARLEM, te

- 781 Beverwijk.
- 910 Bloemendaal.
- 976 Castricum.
- 911 Haarlem.
- 750 Haarlemmermeer (Hoofddorp).
- 433 Haarlemmermeer (Oostzijde).
- 749 Haarlemmermeer (Sloterweg).
- 432 Haarlemmermeer (Vijfhuizen).

- 434 Halfweg.
- 916 Heemstede.
- 746 Nieuw-Vennip.
- 961 Santpoort.
- 437 Velsen.
- 840 IJmuiden.
- 912 IJmuiden-Oost.
- 923 Zandvoort.

In de classis HILVERSUM, te

- 782 Ankeveen.
- 407 Bussum.
- 409 's Graveland.
- 859 Hilversum.
- 719 Huizen.
- 922 Laren (N.H.).
- 414 Muiden.
- 768 Muiderberg.
- 764 Naarden.
- 417 Nederhorst-den-Berg.
- 915 Weesp.

In de classis ZAANDAM, te

- 465 Amsterdam-Noord (Buiksloot).
- 466 Edam c. a.
- 467 Holysloot c. a.
- 891 Koog-Zaandijk.
- 878 Krommenie.
- 468 Landsmeer.
- 469 Marken.
- 470 Monnikendam.
- 471 Nieuwendam.
- 472 Oostzaan.
- 963 Tuindorp-Oostzaan
(Amsterdam-Noord).
- 473 Purmerend.
- 438 Westzaan.
- 439 Wormer.
- 440 Wormerveer.
- 879 Zaandam.
- 706 Zunderdorp.

**Particuliere synode van
Zuid-Holland (N.G.).**

In de classis 's GRAVENHAGE, te

- 806 Delft.
- 948 's Gravenhage-Oost.
- 949 's Gravenhage-West.
- 981 's Gravenhage-Zuid.

- 478 's Gravenzande.
- 942 Honselersdijk.
- 876 Leidschendam c. a.
- 479 De Lier.
- 480 Loosduinen.
- 851 Maasdijk.
- 481 Monster.
- 740 Naaldwijk.
- 847 Pijnakker en Nootdorp.
- 707 Rijswijk.
- 918 Scheveningen.
- 486 Schipluiden.
- 487 Voorburg.
- 881 Wateringen.
- 488 Zegwaard c. a.

In de classis LEIDEN, te

- 822 Boskoop.
- 515 Hazerswoude.
- 517 Hillegom.
- 518 Katwijk-aan-den-Rijn.
- 519 Katwijk-aan-Zee.
- 520 Koudekerk.
- 854 Leiden.
- 524 Leiderdorp.
- 909 Lisse.
- 813 Noordwijk-aan-Zee.
- 956 Noordwijk-Binnen.
- 943 Oegstgeest.
- 527 Rhijnsburg.
- 528 Sassenheim.
- 529 Voorschoten.
- 905 Wassenaar.

In de classis WOERDEN, te

- 530 Ter Aar.
- 531 Aarlanderveen.
- 532 Alphen (Alphen aan den Rijn).
- 722 Bodegraven.
- 803 Leimuiden en Kalslagen.
- 917 Nieuwerbrug aan den Rijn.
- 536 Nieuwkoop.
- 537 Nieuwveen.
- 538 Noorden.
- 539 Oudshoorn.
- 541 Waarder.
- 721 Oude- en Nieuwe-Wetering.
- 545 Woerden.
- 772 Woubrugge.
- 546 Zevenhoven.
- 547 Zwammerdam.

In de classis GOUDA, te

- 548 Bergambacht.
- 865 Gouda.
- 551 Haastrecht.
- 552 Krimpen-aan-de-Lek.
- 794 Lekkerkerk.
- 701 Moordrecht.
- 554 Nieuwerkerk aan den IJsel.
- 848 Ouderkerk aan den IJsel.
- 555 Oudewater.
- 556 Reeuwijk.
- 907 Schoonhoven.
- 559 Sluipwijk.
- 560 Waddinxveen.
- 553 Willige-Langerak.
- 765 Zevenhuizen.

**Particuliere synode van
Zuid-Holland (Z.G.).**

In de classis ROTTERDAM, te

- 489 Berkel c. a.
- 490 Bleiswijk.
- 491 Capelle-aan-den-IJssel.
- 944 De Hey-Tuindorp (Rotterdam).
- 871 Feijenoord, gem. Rotterdam.
- 959 Hillegersberg (Terbregge).
- 960 Hillegersberg-Straatweg.
- 497 Kralingen.
- 921 Kralingscheveer.
- 505 Rhoon.
- 873 Rotterdam.
- 492 Rotterdam-Charlois.
- 494 Rotterdam-Delfshaven.
- 493 Rotterdam-Zuid (Katendrecht).

In de classis SCHIEDAM, te

- 495 Hoek-van-Holland.
- 469 Hoogvliet.
- 834 Maasland.
- 945 Maassluis.
- 502 Overschie.
- 503 Pernis.
- 504 Poortugaal.
- 726 Rozenburg c. a.
- 833 Schiedam.
- 935 Vlaardingen.

In de classis GORINCHEM, te

- 968 Ameide.
- 713 Asperen.
- 874 Giessendam c. a.
- 867 Giessen-Oudekerk,
Giessen-Nieuwkerk.
- 729 Gorinchem.
- 565 Hardinxveld.
- 566 Langerak.
- 836 Leerdam.
- 569 Leksmond.
- 755 Meerkerk.
- 761 Noordeloos.
- 594 Ottoland.
- 572 Schoonrewoerd.
- 573 Vianen.

In de classis DORDRECHT, te

- 815 Alblasserdam.
- 842 Dordrecht.
- 857 's Gravendeel.
- 590 Hendrik-Ido-Ambacht.
- 807 Molenaarsgraaf-Brandwijk.
- 591 Nieuw-Lekkerland.
- 933 Papendrecht.
- 595 Puttershoek.
- 598 Sliedrecht c. a.
- 602 Zwijndrecht.
- 937 Zwijndrecht-Groote Lindt.
Antwerpen.
Brussel.
Gent.

In de classis BRIELLE, te

- 702 Abbenbroek.
- 603 Den Bommel.
- 604 Brielle.
- 605 Hellevoetsluis.
- 845 Melissant.
- 606 Middelharnis.
- 607 Nieuw-Helvoet.
- 608 Ooltgensplaat.
- 703 Ouddorp.
- 610 Rockanje.
- 614 Spijkenisse.
- 615 Stad-aan-'t Haringvliet.
- 616 Stellendam.
- 609 Tinte (bij Brielle).
- 617 Zuidland.
- 618 Zwartewaal.

In de classis BARENDRECHT, te

- 771 Barendrecht.
- 581 Bolnes.
- 588 Heerjansdam.
- 589 Heinenoord.
- 890 Klaaswaal.
- 593 Numansdorp.
- 824 Oud-Beijerland.
- 596 Ridderkerk.
- 597 Rijsoord c. a.
- 953 Slikkerveer.
- 745 Strijen.
- 601 Westmaas.
- 512 IJselmonde.
- 995 West-IJsselmonde.
- 580 Zuid-Beijerland.

In de classis BUENOS AIRES, te

- Buenos Aires.
- Chubut.
- Tres Arroyos
(en San Cajetano).
- Carambehy.

**Particuliere synode van
Zeeland.**

In de classis MIDDELBURG, te

- 619 Arnhemuiden.
- 620 Domburg.
- 621 Gapinge.
- 732 Grijskerke.
- 624 Koudekerke.
- 625 St Laurens c. a.
- 626 Meliskerke.
- 914 Middelburg.
- 630 Oostkapelle.
- 792 Serooskerke.
- 633 Oost- en West-Souburg.
- 634 Veere.
- 882 Vlissingen.
- 637 Vrouwenpolder.
- 839 Westkapelle.

In de classis ZIERIKZEE, te

- 638 Brouwershaven.
- 639 Bruinisse.
- 640 Colijnsplaat.

Acta G. S.

- 646 Geersdijk.
- 641 Haamstede.
- 642 Kamperland.
- 827 Nieuwerkerk (Duiveland).
- 643 Oosterland.
- 644 Scharendijke c. a.
- 645 Wissekerke (N.B.).
- 648 Zierikzee.
- 799 Zonnemaire.

In de classis THOLEN, te

- 649 Anna-Jacoba Polder.
- 738 Bergen-op-Zoom.
- 650 Krabbendijke.
- 652 Poortvliet.
- 653 Rilland c. a.
- 869 Tholen.
- 656 Oud-Vossemeer.

In de classis GOES, te

- 657 Baarland.
- 789 Borssele.
- 868 Driewegen.
- 658 Bieseling c. a.
- 659 Goes.
- 814 's Gravenpolder.
- 660 Heinkenszand.
- 661 Kruiningen.
- 662 Nieuwdorp c. a.
- 866 Wemeldinge.
- 663 Wolfaartsdijk.
- 664 Yerseke.

In de classis AXEL, te

- 965 Aardenburg.
- 896 Axel.
- 841 Hoek.
- 667 Oostburg.
- 668 Schoondijke.
- 669 Terneuzen.
- 885 Zaamslag.

**Particuliere synode van
Noord-Brabant en Limburg.**

In de classis 's HERTOGENBOSCH, te

- 872 Eindhoven c. a.
- 675 Genderen c. a.

- 676 's Gravenmoer.
 901 Heerlen.
 680 Helmond.
 681 's Hertogenbosch.
 682 Heusden.
 973 Lutterade.
 929 Maastricht.
 934 Roermond.
 684 Sprang.
 766 Tilburg.
 928 Treebeek (gemeente Heerlen).
 887 Venlo.
 747 Vrijhoeven-'s Grevelduin-Cappel.

In de classis ALMKERK, te

- 686 Almkerk.
 779 Andel.
 674 Dussen.
 780 Giessen en Rijswijk.
 683 Meeuwen c. a.
 685 Nieuwendijk.
 688 Sleeuwijk.
 690 Waardhuizen c. a.
 691 Werkendam.

In de classis KLUNDERT, te

- 710 Breda.
 693 Dinteloord c. a.
 893 Drimmelen.
 694 Fijnaart c. a.
 723 Klundert.
 697 Moerdijk.
 796 Raamsdonk.
 698 Willemstad.
 699 Zevenbergen.

Classis Batavia
 met de rechten van een
 particuliere synode.

Bandoeng.
 Batavia.
 Djocjakarta.
 Magelang.
 Malang.
 Medan.
 Palembang.
 Pematang Siantar.
 Semarang.
 Soerabaja.
 Solo.

**Synode van „Die altreformierten
 Kirchen Deutschlands”**
 met de rechten van een
 particuliere synode.

In de classis OOST-FRIESLAND, te

Bunde.
 Campen.
 Emden.
 Ihrhove.
 Neermoor.

In de classis
GRAAFSCHAP BENTHEIM, te

Bentheim.
 Brandlecht.
 Emlichheim.
 Laar.
 Nordhorn.
 Uelsen.
 Veldhausen.
 Wilsum.

REGISTER. ¹⁾

A

- Acta:** vaststelling der — 26, 51, 76, 118, 127, 148, 161, 169, 191, 210, 222, 274 (5°); artikelen uit de comité-acta (274, 7°) in deze — overgebracht 276—283; voorstel tot cyclostyleering van de — 104, 118.
- Adviseerende leden:** 18, 27, 84, 110.
- Afgevaardigden:** — ter synode aanwezig 2, 50, 72, 80, 126, 190, 209, 221, 250.
- Afscheiding:** missive Ulrum herdenking van de — 64; rapport comité tot herdenking van de — 64; rapport afscheidingscollecte 203, XLIVc.
- Agendum:** afsluiting van het — 15; punten van het — 16.
- Appèl-recht:** verzoek van Z.-Holland (N.G.) inzake het — 135, XXIX.
- Archief:** 254; rapport van den archivaris LVa; van de archief-bewarende kerk LVb; van de deputaten voor toezicht op het — LVc.
- Artikel XI K.O.:** zie *Hulpbehoevende kerken*.
- Artikel XII K.O.:** voorstel van Z.-Holland (N.G.) tot aanvulling van — 213, XLV.
- Artikel XIII K.O.:** zie *Emeriti-predikanten*.
- Artikel LXIX K.O.:** voorstel van ds J. H. Jonker tot wijziging van — 34, IX.
- Assessor:** rapport van den — der synode van Middelburg 175.

B

- Batavia:** steun voor het zendingswerk van de kerk te — 182.

- Bededag:** rapport van de classis 's Gravenhage inzake een — 176.
- Benoeming:** — van deputaten 273; — van dr K. Dijk tot hoogleraar, zie *Theologische School*.
- Ds H. Bergema:** vragen van Nijverdalen omtrent de ambtelijke positie van —, als hij docent wordt 188, XL.
- Bezwaarschriften:** van br J. Gevers inzake uniformiteit in de liturgie 33; van zr H. van Heerde inzake het bevestigingsformulier van ouderlingen 35, X; van br G. J. Hiemstra inzake het huwelijksformulier 36, XI; van zr IJ. van der Zwaag-Huizenga tegen een besluit van de particuliere synode van Friesland (N.G.) 37; van ds J. S. Post inzake het kiesrecht der vrouw 40; van de brs P. Gootjes Cz. en J. Blom inzake predikantstractementen en hulp-predikers 41; van br K. Overzet inzake zijn verkiezing tot ouderling 59, XII; van br J. Boll c.s. inzake predikantstractementen enz. 95; van zr R. Wijmenga-Hoekstra inzake grensregeling 96; van br P. Kraan Sr inzake eenzijdige verbondsprediking 102; van br P. Loeve Jr 157; van br J. la Roy inzake uitspraken van ds C. Vonk 278; tegen de uitbreiding van den bundel „Eenige gezangen”, zie: *Gezangen*.
- Brussel:** zie *Verstrooide gereformeerden in Frankrijk*.
- Buitenlandsche kerken:** afgevaardigden van — 4; toespraken van en tot deze afgevaardigden: zie *Toespraken*; deputaten voor de correspondentie met —, rapport 122,

¹⁾ De arabische cijfers verwijzen naar de artikelen der acta, de romeinsche naar de bijlagen.

XXVa en b, rekening en verantwoording 128, 179, rapport inzake verdeling der gelden voor Görlitz, Ebersbach en Oderwitz 261, LX.

C

- Canada:** steunverleening aan — 134.
Chineez: zending onder de — in Nederland 241.
Christelijke Democratische Unie: 272, LXIV.
Collecten: voor de verstrooide gereformeerden in Ned-Indië 60; voor de evangelisatie in N.-Brabant en Limburg 63; voor Hongaarsche studenten 85; voor den geestelijken arbeid onder de Zuiderzeewerkers 93; voor de zending onder de Joden 111; voor de evangelisatie in België 112; voor de verstrooide gereformeerden in Frankrijk 132; voor radiokerkdienstuitzending, indien na de synode van 1933 niet is gecollecteerd 195; voor de generale kas voor hulpbehoevende kerken 203; definitief toegestaan 271. Ontvangst collecten voor Canada 134. Bijdrage voor de geestelijke verzorging onzer militairen 252.
Commissies van praeadvies: samenstelling der — 19, 272; toegang tot de vergaderingen der — 21; uitnoodiging van bezwaarden door — 22.
Curacao: rapport van 's Gravenhage-West over —, 143, XXXII; rapport van de deputaten voor de militairen, 252, LIVa, c en d.
Curatoren: zie *Theologische School*.

D

- Diaconale verzorging:** verzoek van de classis Leeuwarden inzake —, 246, LII; voorstel van Drenthe betreffende steun voor —, 247, LIII.
Ds K. van Dijk: vestiging van — te Wonosobo, 145, 149, XXXIII; geschillen tusschen — en de zendingsdeputaten, 262, LXI; geschillen tusschen — en de Afzonderlijke Vergadering 263, LXII.
Djokja: kerk te —, steun voor het perswerk 185.
Docent: of een — eener Opleidings-school stemhebbend lid van de Afzonderlijke Vergadering behoort te zijn, 186, XXXVIII.

Doezum: kwestie omtrent kerkinstituering te —, 166.

Doopleden: verzoeken van de classes Breukelen en Amsterdam inzake tucht over —, 260, LIX.

Drukfonds: rekening en verantwoording van en subsidie voor het — 54.

E

Eenheid: rapport van deputaten voor de bevordering van de — onder de gereformeerde belijders 67, 279, XIV a, b, c en d.

Emigranten: verzoek van Gelderland inzake gereformeerde — naar Z.-Afrika 101.

Emigratie: verzoek van de Gereformeerde — vereeniging 156.

Emeriteering: geneeskundige verklaring bij — 173; voorstel van de classis Haarlem inzake — 133, XXVIII.

Emeriti-predikanten, predikantsweduwen en -weezen: rapport der deputaten 214, XLVI a en b; verzoek van de classis Batavia 214, XLVIb; voorstel van N.-Holland tot landelijke samenwerking 215; verzoek van Overijssel om revisie van een besluit van Middelburg 216, XLVII; schrijven van de kerk van Kampen 217; voorstel Heemskerk 224; bezwaarschrift van de classis Stadskanaal 225, XLVIII; schrijven van ds H. Brinkman 226, XLIX.

Evangelisatie: steunaanvraag voor den — arbeid in N. Brabant en Limburg 63; rapport over den — arbeid in België 112, XXII a en b.

Examen: voorstel Vianen tot wijziging van de kerkelijke —s 227, L; het — genoemd in art. 29 Acta Leeuwarden 270; — naar Art. IV der Zendingssorde, zie *Zendingssorde*.

F

Finantieele contrôle: — van de boekhouding der verschillende deputaten 282.

Finantiën: — der synode van Middelburg, zie *Assessor*; — dezer synode, regeling 14, voorloopige raming 70; — der zending, zie *Zending*.

G

- Gebed:** ure des —s, geleid door dr K. Dijk 1.
- Gezangboek:** Duitsch — 113.
- Gezangen:** vraag van de classis Almerkerk omtrent de Eenige — 34; voorstel ds J. H. Jonker: zie *Artikel LXIX*; bezwaarschriften tegen de uitbreiding van den bundel Eenige — 114, 119, 150, XXIII; rapport van deputaten inzake den bundel Eenige — en de liturgie 276, LXV.
- Grensgeschil:** Laar-Emlichheim 38, 265; Kantens-Onderdendam 138; Heerenveen-Oudeschoot 140; Varsseveld-Halle 207; Siegerswoude-De Wilp 255; LVI.
- Grensregeling:** tusschen Deventer en Eefde-Gorssel 68; Zuidlaren en Onnen 69; Grouw en Oldeboorn, Oudega en Nieuw-Beets 139.

H

- Hongaarsche studenten:** rapport van deputaten voor de — 85, XVIa en b.
- Hoogleraren:** voorstel van Z-Holland (N.G.) ter aanvulling van de regeling omtrent de — in de theologie 213, XLV.
- Hulpbehoevende kerken:** rapport van deputaten voor de — 203, XLIVa en b; methode van steunverleening aan — 205, 256, LVII.

I

- Instemming:** — met de belijdenschriften 6, 50, 75, 80, 190, 209, 250.

J

- Joden:** rapport van deputaten voor de zending onder de — 111.

K

- Kerkboek:** — op Java 199, 201.
- Keucheniuschool:** sluiting van de — 234.
- Koopvaardij:** bearbeiding van gereformeerden ter — 194.
- Kweekschool:** Christel. Hollandsch-inlandsche — te Solo 236.

L

- Leden, die elders kerken:** vraag van Maassluis inzake — 39.
- Leerboek:** rapport van deputaten inzake een nieuw — voor de catechisatiën 131, XXVI.
- „Leergeschillen“:** voorstel Polman-Van der Vegt inzake de — 152, 163, 165, 170, 212.
- Legerpredikant:** kerkelijke positie van den — 252, LIVb.
- Lijst van de kerken:** gerangschikt naar de volgorde der nummers, waaronder ze bij de Regeering bekend staan, *blz.* 339; — gerangschikt naar de particuliere synoden en classes *blz.* 347.
- Losgemaakte predikanten:** rapport van deputaten inzake de positie van — 97, XX.

M

- Macedoniër:** bijdrage voor den — 53.
- Magelang:** subsidie voor den medischen dienst te — 58.
- Marinepersoneel:** geestelijke verzorging van het — 251, 252 6°.
- Medan:** steun voor den zendingsarbeid van de kerk te — 184.
- Militairen:** vraag van Overijssel bij welke kerk — behooren gerekend te worden 62, 252 10; rapport van deputaten voor de geestelijke belangen onzer — 252, LIV.
- Missionaire dienst:** voorstel Middelburg inzake voorbereiding voor den — 181, XXXVII.
- Moderamen:** rapport van het — der synode van Middelburg 174, XXXV; verkiezing van het — 5; opdrachten aan het — 63, 77, 174, 194, 202, 204, 206, 274.

N

- Nationaal-Socialistische Beweging:** 272, LXIV.
- Nederlandsch Bijbelgenootschap:** nieuwe vertaling van Joh. en 1 Cor. 144.

O

- Oekraïne:** steunverleening aan een student uit de — 153; moreele steun aan het comité voor gere-

- formeerd — 154; schrijven van zr J. M. Runckel inzake de — 155.
- Oosterlingen:** zending onder de studeerende — in Nederland 241.
- Opening:** — der synode 1, der verdere openbare zittingen 25, 49, 72, 79, 106, 116, 125, 147, 159, 167, 189, 208, 220, 249, 258, 268.
- Opleidingsschool:** — op Java 228; — op Soemba 231; nieuwe — voor het inlandsch onderwijs op Java 237; lidmaatschap van den docent eener — van de Afzonderlijke Vergadering: zie *Docent*.
- Organisten:** verzoek van de vereeniging van — bij de gereformeerde kerken 276.
- Overheid:** rapport van deputaten voor de correspondentie met de hooge — 86, XVII.
- Overvloed:** comité „— van werk en werkrachten in de gereformeerde kerken” 178, XXXVI *a* en *b*.

P

- Pers:** — commissie 10; — organen, aan welke toegang verleend wordt 11; aansprakelijkheid der synode alleen voor het officieel —verslag 11.
- Polemiek:** verzoek van de classis Bolsward inzake — 151, XXXIV; schrijven van br J. M. van Meetelen inzake — 151.
- Polen:** schrijven van het Consistoire de l'Eglise Evangélique Réformée de Pologne 66.
- Praeadviseerende leden:** 3, 75.
- Preekstoffen:** verzoek van Bergen op Zoom inzake — volgens de orde van het kerkelijk jaar 83.
- Proponeeren:** voorstel van Z.-Holland (N.G.) inzake verlenging van het recht tot — 269, LXIII.

R

- Radio:** rapport over — kerkdienstuitzending in Nederland 195, XLI; in Nederlandsch-Indië 196, XLII.
- Rapporten:** persklaar in te dienen 275.
- Reserve-officier:** vraag van Wageningen omtrent de functie van — en het predikambt 218, 223, 259, LVIII.
- Rijn-Pruisen:** verzoek van Gelderland inzake den arbeid in — en Westfalen 204.

Roepende kerk: Sneek 266.

Rusland: schrijven van Die gereformeerde kerk van Suid-Afrika inzake de geloofsvervolging in — 99.

S

- Schippers:** arbeid onder de — 94.
- Sluiting:** provisioneele — der synode 287; — der voorafgegane zittingen 24, 48, 71, 105, 115, 124, 146, 158, 188, 219, 248, 257, 267.
- Soerabaja:** steun aan de kerk van — voor haar zendingswerk 183.
- Statenvertaling:** herdenking van de — 206.
- Stichtelijk woord:** spreken van een — door de duitsche theologische studenten 177.

T

- Telegrammen:** aan H. M. de Koningin bij gelegenheid van haar verjaring 71, 73, dankbetuiging 123; aan ds D. P. Koopmans te Beetsterzwaag bij zijn benoeming tot ridder in de orde van Oranje-Nassau 74, dankbetuiging 100; aan de Algemeene Vergadering op Java bij het dertigjarig jubileum van de Opleidingsschool 78, 100, dankbetuiging 130; aan H. K. H. prinses Juliana en aan H. M. de Koningin bij de verlovings der prinses 137, dankbetuiging van de Koningin 192, van de prinses 211; aan Zijne Exc. den minister-president dr H Colijn 280, dankbetuiging 281; van de classis Appingedam op haar evangelisatie- en zendingsdag 162; van de Centrale diaconale conferentie 283.
- Theologische School:** rapport der curatoren van de Theologische School 77, XV; naamsverandering, finantieele aangelegenheden en penningmeesterschap der — 77; benoeming van dr K. Dijk tot hoogleeraar aan de —, 81, aanvaarding der benoeming 172; zesde hoogleeraar en/of instelling van een tijdelijk lectoraat aan de — 82, 91, 109; voorstel van ds A. Groenewegen tot sluiting van de — 87; verzoek van Friesland N.G. inzake de benoeming van curatoren der — 88, XVIII; schrijven van dr J. J. van Manen inzake het lectoraat

aan de — 92, XIX; invoeging in het Reglement voor de theologische opleiding aan de — 120; voorstel Drenthe inzake het promotierecht der — 141 XXX; schrijven van br P. Gootjes Cz. inzake het promotierecht 141; schrijven van br J. van der Meulen inzake de inkomsten der — 202.

Toespraken: van dr B. Wielenga namens de roepende kerk 1; van den praeses: bij de aanvaarding der leiding 5; bij de instemming met de belijdenisschriften 6, dankbetuigingen 7, 8, 56, 60, 67, 111, 122, 212, 244, 272; welkomstwoorden 9, 75, 84; ter nagedachtenis van Prof. Hoekstra 9; ter gelegenheid van de verjaring van H. M. de Koningin 73; tot dr K. Dijk bij zijn benoeming tot hoogleeraar en de aanvaarding daarvan 81, 172; tot ds H. Meijering 203; tot ds Schweitzer 214; bij de sluiting der synode 284; van ds H. Graefe 28, I, beantwoording door dr G. Keizer; van de afgevaardigden der Schotsche kerken 29, II, III en IV, beantwoording door prof. Aalders 29, V; van ds W. J. Snijman en rev. E. F. J. van Halsema 30, VI en VII, beantwoording door mr A. J. L. van Beeck Calkoen 30, VIII; van ds W. Breukelaar bij twee zendingsjubilea 78; van ds De Jong en br Laernoës namens de classis Batavia 60, 185; van prof. Schilder namens de hoogleeraren 285; van den assessor 286.

U

Dr J. G. Ubbink: rapport van de commissie inzake — 277, LXVI.

V

Vacaturediensten: voorstel van de classis Haarlem inzake — 133, XXVIII.

Verdaging: — der synode 171.

Verdeeling: — der werkzaamheden 17.

Vergaderingen: toegang tot de openbare — 12; duur der — 13; geen openbare — 23.

Verstrooide gereformeerden: in Ned. Indië, rapport van deputaten 60,

XIII *a* en *b*; in den omtrek van Londen, verzoek van Zeeland 65; in Frankrijk, rapport van de kerk van Brussel 121, 132, XXIV en XXVII.

Dr E. Verwiebe: finantieele steun aan — 47, 52.

Voorstellen: schriftelijk in te dienen 20.

Vredesactie: gereformeerde vereeniging voor daadwerkelijke — 253.

Vrije Universiteit: rapport van de deputaten voor het verband met de theologische faculteit der — 142, XXXI.

W

Werkwijze: eenvoudiger en doeltreffender — van de synode 264.

Wierum: verzoek van de kerk van — 198.

Wonosobo: steun aan de kerk van Heeg voor — 233; vestiging van ds K. van Dijk te —, zie *ds K. van Dijk*.

Z

Zekerstelling: rapport — kerkelijke goederen 197, XLIII.

Zelfonderzoek: advies van prof. Kuyper inzake — 245.

Zendende kerken: 180; vergaderingen van — en zendingsdeputaten 232.

Zending: — op Soemba 61; loopende zaken der — 108; finantiën der — 240; schrijven van ds L. Netelenbos inzake de — 243; eindrapport van prof. Honig over de — 244.

Zending onder de Joden, zie: *Joden*.

Zendingsarbeiders: bijdrage voor de vergaderingen van — in Indië 238.

Zendingsbibliotheken: subsidie voor de — op Midden-Java en op Soemba 239.

Zendingsblad: 56.

Zendingsbureau: bijdrage aan het — 43.

Zendingsconsulaat: aansluiting aan het — 242.

Zendingsfilms: het aanbod van het comité voor de Java-Soembafilm 55.

Zendingshoogleeraar: 229.

Zendingskalender: 57.

Zendingsorde: rapport van deputaten

voor het examen naar art. IV der — 44; algemeene herziening van de — 187, XXXIX; herziening art. XIX der — 230, LI. Zendingsposten: visitatie der — 46. Zendingsraad (Nederlandsche): 103, 107. Zendingsstudie: bijdrage voor de — onder de studenten 42.	Zendingsstudieraad: steun voor den — 45. Zuid-Amerika: verzoek van Zuid-Holland (Z.G.) inzake samenvoeging van de kerken in — met die van N.-Amerika 98, XXI. Zuiderzeewerkers: rapport inzake den geestelijken arbeid onder de — 93.

ERRATA.

- Pag. 47: In art. 19 staat onder Commissie II: N, moet zijn: n.
- Pag. 92: In art. 174 staat: bijlage XXV, moet zijn: bijlage XXXV.
- Pag. 190: Bij bijlage XIX staat: art. 90, moet zijn: art. 92.
- Pag. 347: r. 16 v. o., 2e kolom, staat Appingadam, moet zijn: Appingedam.
- Pag. 351: r. 19 v. o., 1e kolom staat: Reukum en Heelsum, moet zijn: Renkum en Heelsum.
- Pag. 352: r. 10 v. b., 2e kolom, staat: Niewer-Amstel-Noord, moet zijn: Nieuwer-Amstel-Noord.

-
- Pag. 350: De classis Deventer wordt, ingaande 1 Januari 1937, gesplitst.
In de classis *Deventer*, te enz. moet dan zijn:
In de classis <i>Almelo</i> , te	In de classis <i>Deventer</i> , te
743 Almelo.	972 Deventer.
975 Borne.	266 Enter.
853 Stad-Delden.	988 Goor.
825 Enschede.	267 Holten.
862 Glanerburg.	268 Nijverdal c.a.
826 Haaksbergen.	269 Olst c.a.
700 Hengeloo.	270 Rijsen.
969 Oldenzaal.	273 Wijhe.
271 Vriezenveen.	
272 Wierden.	